

ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ Λ. ΣΚΑΡΤΣΗ
ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΩΣ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ	2012
ΑΛΛΙΩΣ	2012
ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ	2016
ΛΑΛΙΚΟΣ	2012
ΤΟ ΑΝΟΙΓΜΑ ΠΕΤΡΑ	2013
ΑΥΤΗ Η ΠΟΙΗΣΗ (50 αντιτυπα)	2013
Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ	2014
Η ΑΥΤΟΠΟΙΗΣΗ	2016
Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ	2016
ΡΙΜΕΣ	2016
ΑΦΕΣΗ	2017
ΕΣΥ	2018

ΣΩΚΡΑΤΗΣ Λ. ΣΚΑΡΤΣΗΣ

ΔΟΚΙΜΙΑ
ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΟΥ

ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

1. ΑΚΡΟΓΙΑΛΙ

Στ' ακρογιάλι είναι το καινούργιο. Κι εγώ μέσα δω. Θέλω να μιλήσω. Θέλω κάτι να πω.. Κάθομαι και σκέφτομαι πως τούτα δω είναι αγνά και βαρετά. Κάθομαι κι έχω στο νου ένα σκοπό. Είμαι βαρετός κι ακουμπάω κοιτάζοντας.

Η αμμουδιά είναι γεμάτη σαμακιές, αλλού είναι γυμνή κι αλλού έχει χαμόκλαδα, θάμνους και βούρλα. Θέλω να πω για ό,τι έχω τώρα στο μυαλό. Τούτο μπορεί να μου σπαρταρήσει πολύ άλλοτε. Το λέω: άλλοτε με συγκινεί κι άλλοτε με κάνει να το λέω κάπως έτσι: σχεδόν πως είμαι αυτή. Βέβαια αυτό είναι αίσθηση και εδώ δε θέλω ν' ανακατευτώ μαζί του.

Φαίνεται απ' όλ' αυτά πόσο είμαι βαρετός κι οκνός τούτη τη στιγμή. Όμως το νιώθω πως αυτό που λέω δεν είναι αγαπητό μου. Τέλος, μπορώ να πω ό,τι θέλω. Αν είμαι τώρα οκνός και λέω το ένα και το άλλο, αυτό βέβαια δεν έχει σημασία.

Εκείνο που μένει είναι πως άρχισα να μιλήσω
Η θάλασσα είναι λαφρόχρωμη και πίσω τα βουνά αγνά. Εδώ κοντά έχω πραγματική την αίσθηση: είναι γνωστή, έχω ζήσει απ' αυτή. Αν πω έτσι: δεν είναι χρόνος, τόπος, τίποτα. Είμ' εγώ εδώ, θα 'ναι κάτι καλό, γιατί θα μπορούσα να το πω ό,τι άλλο και το 'πα καλό. Αυτό είναι κατέβασμα. Όμως, μια για πάντα, δε θέλω ν' αρνηθώ το δικαίωμα στη γλώσσα να μιλήσει. Όχι γιατί υπάρχει κάποιος λόγος που να το στηρίζω, αλλά γιατί έτσι θέλω. Μπορώ να πω ότι αυτά που γράφω είναι ανοησίες και να το πιστέψω. Όμως αυτό δεν έχει νόημα, δηλαδή δεν το νιώθω καλά. Το «νιώθω» αυτό είναι προσωπικό, είναι πολύ ατομικό μου. Σκέφτομαι τώρα πού γυρνάει ο νους μου. Ξέρω καλά. Και δε θα πω τίποτα απ' όσα ήθελα

να πω. Τα' αφήνω ατελείωτα, γιατί δε μ' αρέσει να πάω πιο κάτω.

Κι αν έκοψα στη μέση για την αίσθηση που τα παίρνει αυτά, δε θα πω τίποτα. Ας πάρει ό,τι θέλει.

Είμαι σε μια καλύβα και κοιτάω γύρο μου. Σκέφτομαι να πω, μπλέκοντας για να φτιάσω κάτι. Σταματάω.

Είμαι εγώ, εδώ: Μιλάω, θέλοντας να πω για τα' ό,τι είμαι. Φτάνει αυτό. Δε λέω τίποτ' άλλο. Ό,τι να πω δεν είναι τίποτα. Γλώσσα, σιωπή δεν είναι τίποτα.

Ανέβασμα... Σταματάω έχοντας τον εαυτό μου και δεν είναι μόνο ό,τι σταματάω. Δεν είναι τίποτα. Και δε θα ξαναγράψω. Δεν είμαι ούτε ο εαυτός μου. Να σταματήσω με το ό,τι...Δεν είναι τίποτα κα τούτο —κι ό,τι πω. Τίποτα. Ούτε το Κάτι είναι τίποτα και, βέβαια, ούτε το «τίποτα»...

Μόνο εκείνο, που ούτε αυτό μπορεί να ειπωθεί. Ούτε να σταματήσω.

Μην πιάστε αυτά που έγραφα...Κι η φράση τούτη η τελευταία...

1954

2. ΕΡΩΤΗΣΗ, ΑΠΑΝΤΗΣΗ, ΣΥΝΔΕΣΗ

1. Όταν πιάνει κανείς να γράψει στενεύει , η, πιο σωστά, ωραιολογεί, πετυχαίνει εκείνο που σκοπεύει ή που περιμένουμε όταν τον διαβάζουμε και η συμφωνία συγγραφέα κι αναγνωστών λήγει σ' ένα ολοκλήρωμα.

Είμαι σαφής: δε υπάρχει συμφωνία, δε θα ωραιολογήσω, δε θα πετύχω, κι έτσι δε θα στενέψω.

Και δεν απαντώ στην ερώτηση, γιατί γράφω, όχι για κάποιο άγνωστο ούτε έντεχνα ή κατανοητά λόγο.

Ομολογώ πως είναι δίκαιο να φανταστεί κανείς πως κάτι θέλω να πω και πως μπορεί να θεωρείται φυσικό πως κάτι ιδιαίτερο έστω κι άγνωστο τώρα επιφυλάσσω και πως νιώθω κάτι που στο τέλος είναι η βάση αυτής της πρόθεσης να γράφω.

Οπωσδήποτε, μια και θα διαβαστούν αυτά που θα γράψω, παρακαλώ να μην υπάρχει αυτή η απαραίτητα έστω βεβαιότητα.

Δεν απαντώ και γι' αυτό γράφω.

2. Ας αρχίσουμε όμως μαζί. Θέλω να πω ας ρωτήσουμε.

3. Τι θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε; Γιατί; Πώς θα το ρωτούσαμε; Και γιατί να ρωτήσουμε αυτό κι όχι το άλλο; Η ερώτηση περιμένει απάντηση. Είν' αυτό σωστό; Και γιατί; Ας πάρουμε λοιπόν την ερώτηση σχετικά με την απάντηση. Αν ρωτήσω κάτι και πάρω απάντηση, αυτό τι σημαίνει; Συνδέει την ερώτηση με την απάντηση ή αναφέρεται στο ένα από τα δυο, δηλαδή στην ερώτηση ή στην απάντηση;

Αν πούμε ότι τα συνδέει, τότε κάθε ερώτηση έχει απάντηση, κι αφού το βασικό είναι η σύνδεση, τότε

είναι περιττό ν' απαντήσω, αν αρχίσω απ' την ερώτηση.

Μ' αυτόν τον τρόπο, και η απάντηση, μορφοποιημένη και σταθερή, όπως κι η ερώτηση, δίνεται με την ερώτηση, άρα είναι περιττό να ρωτήσω, αφού ενδιαφέρει η σύνδεση.

Η ερώτηση λοιπόν στο νου μου είναι μονάχη κι η απάντηση το ίδιο και η ουσία του νου είναι η σύνδεση ερώτησης-απάντησης. Κι αφού είν' έτσι, ερώτηση κι απάντηση είναι ψέμα και υπάρχει μόνο σύνδεση.

Αφού ενδιαφέρει η σύνδεση, μπορούμε να συνδέσουμε οτιδήποτε μ' οτιδήποτε και η νόησή μας δουλεύει μια χαρά, χωρίς να έχει ανάγκη από κατηγορίες, ειδολογικές σχέσεις, ομοιότητες, δυο-τρεις βασικούς νόμους ή οτιδήποτε τελοσπάντων. Και ό,τι συνδέσουμε, θα είναι απλά και σκέτα σύνδεση χωρίς χαρακτήρα ατομικότητας.

Ας πάρουμε τώρα πως η λαμβανόμενη μορφή δεν είναι σύνδεση, αλλ' αναφέρεται στην ερώτηση. Αναφέρεται στην ερώτηση, θα πει πως η μορφή αυτή σβήνει κι ενδιαφέρει η ερώτηση. Τότε ουσία του νου είναι η ερώτηση, και αναμονή απάντησης και σύνδεση είν' έξω απ' το νου, είναι μεταμφιεσμένη ερώτηση κατασκευασμένη, τέλος υπάρχει μόνο ερώτηση.

Αν πάρουμε πως η μορφή που κερδίζουμε αναφέρεται στην απάντηση, ουσία του νου είναι η απάντηση, και αυτό ενδιαφέρει, και, αν θέλουμε, μεταμορφώνουμε σ' ό,τι μας αρέσει την απάντηση και μπορούμε να 'μαστε ευχαριστημένοι.

Για να πάρουμε αυτά τα ενδεχόμενα, θέσαμε για βάση το ότι ρωτήσαμε, απαντήσαμε και τέλος συνδέσαμε.

Ας πούμε πως ρωτάμε, απαντάμε και δε συνδέουμε. Τότε ουσία του νου είναι η ερώτηση κι η απάντηση

και όχι βέβαια οτιδήποτε άλλο, και δε χρειάζεται λοιπόν να συζητήσουμε αν μπορεί η ουσία του νου να 'ναι δύο πράγματα.

Ακόμη, ας σκεφτούμε πως ρωτάμε χωρίς να περιμένουμε απάντηση: φανερό πως μας ενδιαφέρει η ερώτηση.

Αν λέγαμε πως απαντάμε χωρίς να έχει προηγηθεί τίποτα, τότε ουσία του νου θα 'ναι η απάντηση.

Τέλος, αν συνδέουμε χωρίς να υπάρχει η ερώτηση ή η απάντηση, ο νους μας είναι καθαρός και τον λέμε σύνδεση.

Λέμε τώρα: πιο απ' όλα να πάρουμε... Αυτό δε μας ενοχλεί και δεν απαντάμε ή απαντάμε ό,τι θέλουμε ή και δε ρωτάμε καθόλου, σύμφωνα με τα παραπάνω.

4. Πιο πάνω κάναμε υποθέσεις, αφήναμε το ένα στην πάντα, πιάναμε το άλλο. Είναι φανερό πως η υπόθεση έχει πάντα σχέση με την απάντηση. Μπορούμε να σκεφτούμε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο και τα ίδια αποτελέσματα. Το βασικό είναι πως θα παίρναμε τρία πράγματα, δύο, ένα, και θ' απορρίπταμε δύο ένα, κανένα..

Λέμε τώρα δύο πράγματα. Μας ενδιαφέρει το ότι δεχθήκαμε ένα, δύο, αρνηθήκαμε δύο, ένα. Και μας ενδιαφέρει πάλι πως εξετάσαμε τα πάντα μέσα σε τρία πράγματα και αυτά μπορεί να μην έχουν σημασία.

Φανερό πως στην πρώτη περίπτωση έχουμε την τάση να συνδέσουμε τη θέση με την άρνηση· αυτό όμως, σύμφωνα μ' όσα είπαμε πριν, τελείωσε πια και μένει η άρνησή τους ή η θέση τους, της εξέτασης ερώτησης, απάντησης, σύνδεσης.

Δε γίνεται να υποθέσω το ένα, η θέση ας πούμε, και ν' αφήσω προς στιγμήν το άλλο· λοιπόν τη θέση τελεσίδικα και δέχομαι την άρνηση όμοια, όχι τώρα

το ένα, μετά το άλλο, ούτε και παίρνω ό,τι θέλω· αυτό δε γίνεται.

Με τον ίδιο τρόπο δε δέχομαι τη θέση και αυτό βέβαια δε σημαίνει πως δέχομαι την άρνηση, απλώς δε δέχομαι τη θέση, και πάλι δε δέχομαι την άρνηση.

Και αυτά για τα ερώτηση για τα: ερώτηση-απάντηση-σύνδεση, γι' αυτόν τον τρόπο.

Τα: δέχομαι τη θέση-δε δέχομαι τη θέση-δέχομαι την άρνηση δε δέχομαι την άρνηση, είναι η έκφρασή τους. Δε μπορούμε να πούμε πως έχουμε δυο καταφάσεις και δυο αρνήσεις, άρα ενδιαφέρει η άρνηση και η κατάφαση, γιατί έχουμε τέσσερα πράγματα, και αυτό θα πει απλούστατα πως δε μπορούμε να τ' αλλάξουμε με τίποτ' άλλο.

Είπαμε πριν πως η ουσία του νου είναι η ερώτηση ή η απάντηση κτλ. Και αυτά τ' αντιμετωπίζουμε όπως θελήσουμε, και αυτό είναι σωστό.

Λέγοντας πως ουσία του νου είναι η ερώτηση, δεν αρνούμαι το ότι είναι η απάντηση ή η σύνδεση, δέχομαι μόνο πως ουσία του νου είναι η ερώτηση. Και όμοια για τα' άλλα.

Κι όμως παραπάνω η παραδοχή μιας περίπτωσης αποκλείει την άλλη. Όταν λέω «δεν απαντάω», σημαίνει πως δέχομαι τη θέση «δε ρωτάω» κι αποκλείω μαζί τη θέση «δε ρωτάω». Αν πάρουμε την περίπτωση, ας πούμε, «απαντάω στην ερώτηση ποια να πάρω απ' τις παραπάνω περιπτώσεις» και τη βάλουμε σ' αυτές τις τέσσερες μορφές, θα έχουμε: Δέχομαι τη θέση «δεν απαντάω», δε δέχομαι τη θέση «δεν απαντάω», δέχομαι την άρνηση «δεν απαντάω», δε δέχομαι την άρνηση «δεν απαντάω».

Το νόημα λοιπόν του «απαντάω ή δεν απαντάω στην ερώτηση, ποιο να πάρω ή δε ρωτάω καθόλου» έχει σχέση μ' αυτές τις τέσσερες μορφές.

Και έχουμε το σχήμα:

Δέχομαι τη θέση, δε δέχομαι τη θέση, δέχομαι την
άρνηση, δε δέχομαι την άρνηση —δέχομαι το ένα-κι
όχι τ' άλλα, μαζί.

1955

3. ΤΟ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΓΡΑΜΜΟ

Για ό,τι θα σου πω είναι απαραίτητη η γλώσσα: η γλώσσα είναι έκφραση. Διαλέγω αυτό τον τρόπο έκφρασης γιατί είναι συνήθεια.

Η έκφραση θυμίζει κάτι, είναι εντελέχεια μ' αυτό το περιεχόμενο. Κι αυτό είναι ό,τι δίνει η έκφραση. Έκφραση είναι άρνηση, και του εαυτού της.

Όλα είναι φιλοσοφία και ποίηση. Φιλοσοφία είναι κατάσταση, κατάσταση άρνησης. Ποίηση είναι δημιουργία.

Η φιλοσοφία έχει υποκείμενο· το υποκείμενο όμως βρίσκεται κι έξω από τα όρια της φιλοσοφίας· περιέχεται ολόκληρο στη δημιουργία σαν ενεργό και υποκείμενο.

Η φιλοσοφία δε βρίσκεται σε σχέση με την ποίηση. Δηλαδή το υποκείμενο περιέχεται ολόκληρο στην ποίηση, φιλοσοφεί, όμως δε φέρνει σε σχέση την ποίηση με τη φιλοσοφία.

Το υποκείμενο είναι ενεργό και υπόκειται· οι πλευρές του αυτές βρίσκονται στην ποίηση· δεν είναι δύο, δεν έχουν αριθμό.

Αριθμός είναι το ένα· ένα είναι υποκείμενο.

Το ένα είναι φιλοσοφία. Το υποκείμενο βρίσκεται στη σχέση που είπα με το ένα.

Το ένα είναι φιλοσοφία, η φιλοσοφία δεν είναι ένα, το ένα όμως δεν περιέχεται στη φιλοσοφία.

Έτσι όλα είναι φιλοσοφία χωρίς η φιλοσοφία να είναι ένα απ' αυτά.

Όλα μαζεμένα είναι φιλοσοφία· όμως η έννοια του όλα δίνεται απ' την ποίηση.

Όλα είναι ποίηση· η ποίηση όμως δεν έχει σχέση με τα όλα· μόνο όλα υπάρχουν στην ποίηση.

Αρχή είναι ένα σχήμα, παραλληλόγραμμο.
Αυτό το παραλληλόγραμμο βρίσκεται έξω από την ύπαρξη και τη μη ύπαρξη.
Αυτό είναι όλα τα σχήματα. Και δεν είναι βέβαια παραλληλόγραμμο. Η ζωή βρίσκεται μέσα κοντά έξω απ' αυτό, δεν υπάρχει τόπος, χρόνος, αριθμός.

Απλά όλα είναι αυτό· πνεύμα και ύλη είναι αυτό το πράγμα.
Αυτό είναι που λέμε πως αναλύεται σ' όσα ξέρουμε, όσα δεν ξέρουμε, σ' όσα δεν υπάρχουν, εκεί που δεν είναι ύπαρξη.
Είναι και μη είναι, αυτό.
Αυτό που το λέμε όπως θέλουμε κι είναι ζωή.
Η ηθική, η λογική, η πράξη, η πίστη, αυτό.
Όμως είπα πως δεν υπάρχουν αριθμοί. Όλα είναι το ένα όπως το είπαμε.
Αυτό.

Είμαι άνθρωπος.
Αυτό είναι η σκέψη μου
η απορία μου
η πίστη μου
το άλλο δίπλα μου
αυτό είναι το πρώτο φως μου
η συγκίνηση
η αγάπη
αυτό είναι που φτιάχνει όσα έχω.
την ύπαρξη
το άρωμα που προσπαθώ να δώσω σαν ποίηση
την εντύπωση
το συναίσθημα, αυτά που είναι μες στην ποίηση

αυτό είναι αυτό που γράφω
για σας
κι αυτό που νιώθετε διαβάζοντας
αυτό είναι το πως σας είμαι άγνωστος
το πως θέλω να σας μάθω.

Κάθομαι μπροστά σ' ένα τραπέζι και γράφω, έξω
στην πόλη.
Όσα έγγραφα είναι αυτό.
Και το 'κανα γραφτό για σένα.

1957

4. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το πιο απλό είναι πως δε θέλω να γίνομαι Θεός.
Μ' αρέσει αλλά δε με φτάνει. Το λέω ανθρώπινα,
πραγματικά.

Ο άνθρωπος στο βάθος δεν είναι Θεός. Η
πραγματικότητα είναι Θεός.

Η πραγματικότητα που έχουμε στα χέρια μας.

1957

5. Η ΥΠΑΡΞΗ

Ό,τι υπάρχει δε φτιάνεται με τίποτα· γι' αυτό μπορεί
και να μην υπάρχει η σκέψη.
Αυτό είναι η ύπαρξη.
Κι η ύπαρξη μιμείται τον εαυτό της.

1957

6. ΓΙΑΤΙ ΛΟΓΙΚΗ;

1. Έχω ένα χαρτί μπροστά μου και θέλω να ψάξω κάθε τι, να ζητήσω το λόγο γι' αυτό κι από 'κει να πάω σ' αυτό που με πείθει να κάνω αυτή τη δουλειά. Δε μπορώ να το πω από την αρχή, γιατί τότε θα 'ταν περιττό ν' ασχοληθώ μ' οτιδήποτε άλλο. Σε τούτες όμως τις γραμμές, βαλμένες έτσι, με τόσο υπομονετικό τρόπο, θ' ανεχτώ την ανία που μου δίνουν, γιατί θέλω μια για πάντα να ξεμπερδεύω με τα ζητήματα που υπάρχουν σαν μια κάποια υποχρέωση.

2. Μιλάμε για ψυχή και σώμα, για νου και γνώση, για σκέψη και συναίσθημα, για φυσικούς νόμους, για αιτία και αποτέλεσμα, για άψυχη και έμψυχη ύλη, για φυτό, ζώο, άνθρωπο, για προέλευση ψυχής, οργανισμού, ύλης, μιλάμε για σύμπαν και κάνουμε υποθέσεις, έχουμε ιστορία και λογική, για πίστη, για τέχνη, για κοινωνική ζωή· για ένα σωρό τέλος πάντων ζητήματα. Κάπου-κάπου μιλάμε και για το, πρόβλημα, εκφράζουμε της ψυχής το χρώμα. Με δυο λόγια, θέτουμε ένα πρόβλημα και ζητάμε τη λύση. Τη βρίσκουμε, την υποθέτουμε με αξεπέραστη αναγκαστικότητα και τελειώνουμε ευχαριστημένοι με την αδυναμία λύσης. Κυριαρχικό το ζήτημα της Λύσης, που απ' τους "ξεχωριστούς" εκφράζεται κι "αγνοείται" απ' τους παρακατιανούς, απ' τις "άλλες κατηγορίες" των ανθρώπων.

Κι έχουμε ένα πολιτισμό από μερικές χιλιάδες χρόνια—κι αυτό καθιερωμένη υπόθεση—που έχει φτάσει πολύ μακριά από μίαν αρχή κι έχει τυποποιήσει έννοιες που ρουφούν ως τη ρίζα το νου μας.

3. Εγώ θα ρωτούσα κι άλλα.

Τι σημαίνει αρχή, τέλος, γιατί βλέπουμε, γιατί υπάρχουμε, γιατί το ποτήρι είναι μπροστά μου, γιατί

περπατάμε, γιατί διαφέρω απ' την πέτρα, γιατί είμαι ένας, γιατί πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει κάτι, να μην υπάρχει, τί είναι καθ'εαυτό το κενό· γιατί τώρα ακουμπάει το δάκτυλό μου στο πρόσωπό μου, τί είμαι εγώ και τί οι άλλοι, γιατί υπάρχει καθορισμένα κύκλος, γραμμή· γιατί η κίνηση, η ένωση, ο θάνατος, ο έρωτας.

Με δυο λόγια, γιατί ρωτάμε το ένα κι όχι το άλλο. Το γιατί μπορεί να μπει παντού.

4. Είναι νύχτα και φωτίζουν μόνο τ' άστρα κι η λάμπα δίπλα μου. Κάθομαι και γράφω, ενώ το θεωρώ περιττό τέτιο γράψιμο, γιατί θέλω ν' ακούσω όταν μιλήσω και να ησυχάσω απ' αυτή τη δουλειά.

5. Τα γκρεμίζω λοιπόν όλ' αυτά. Μ' ενδιαφέρει η ψυχή όσο και το χαλίκι, μ' ενδιαφέρουν όλα το ίδιο. Δεν έχω όμως σκοπό να μπλεχτώ σε κουβέντες. Αρκετές θα πω και χωρίς τα ζητήματα.

Σκέφτομαι λοιπόν πως έχουμε ένα πάγιο σύστημα, ένα πολιτισμό ενός ορισμένου χρονικού διαστήματος και πλαστήκαμε μέσα του. Άρχισε μια γραμμή που συνεχίζεται, άρχισε ο άνθρωπος.

Γιατί άρχισε αυτή κι όχι άλλη;

Αν απαντήσω η “άλλη” θα 'ναι κάτι άλλο, άρνηση της υπάρχουσας. Αυτή όμως η υπάρχουσα είναι καθορισμένη κι αφήνει κενό στο οποίο σβήνεται, δηλαδή θέση κι άρνηση ομοιώνονται στην αξεπέραστη αρχή της ατομικότητας.

Κάθε σύστημα έχει εξολοθρευτικό μειονέκτημα, το ότι ακριβώς είναι σύστημα και είναι πολύ αδρό μες στην απρόσωπη ζήτηση. Κι η ανάγκη όμως της λύσης είναι επακόλουθο της θέσης ενός προβλήματος, του προβλήματος, το ένα είναι συνέπεια του άλλου, άρα κάτι άλλο πρέπει να υπάρχει· αφού όμως υπάρχει υποτάσσεται στην ανάγκη της λύσης, την ίδια πάντα ανάγκη.

Ας πιάσουμε λοιπόν το γιατί;
Γιατί ρωτάμε; Για ν' απαντήσουμε, βέβαια.
Κι αν απαντήσουμε τι έγινε;

Αν π.χ. πούμε πως ένα σώμα πέφτει, γιατί υπάρχει ο νόμος της βαρύτητας, απλούστατα κάναμε την ερώτηση χάπι που πάει κάτω χωρίς νερό.

Αν το σώμα δεν έπεφτε θα 'ταν θαύμα ή το πολύ ανθρώπινη εφεύρεση μέσα σε άλλους νόμους υπάρχουσα· το ίδιο δηλαδή, κάθε τι το σκεφτόμαστε σύμφωνο με κάποιο νόμο, πιο απλά με το νόμο. Νόμος είναι κάτι αναγκαστικό, κάτι που Δε μπορεί να 'ναι αλλιώς, ν' αλλάξει. Όλ' αυτά όμως επιστρέφουν στον εαυτό τους κι η σκέψη μας κλείνεται μέσα μας. Γύρο της μένει το ανώνυμο κενό της ψυχής, που μας δίνει τη συναίσθηση της επιτυχίας, της λύσης, γιατί είναι ολόγυμνη. Εξασφαλίζουμε λοιπόν τη γυμνότητά της με τις κατασκευές μας.

Τι είναι “γιατί” ; Αυτό είναι μια ερώτηση. Μπορούμε να παιδέψουμε το μυαλό μας για ν' απαντήσουμε, ενώ χτυπάει σα να έχουμε βάλει μπροστά μας κι είναι σα να λέμε: υπάρχει λόγος να ρωτάμε; Το απομονώνουμε και το πετάμε από πάνω μας, αγανακτισμένοι. Όμως καθώς κοιτάμε, βλέπουμε, ακούμε (αυτά ακριβώς καθορισμένα, ακούμε, βλέπουμε) κάτι όμοιο ενώνει αυτά που λέμε “πράγματα”, που τα ορίζουμε “δύο” υπάρχει μια ωραία ιστορία που αρχίζει απ' το “βλέπουμε” κι αναπαύεται ανάμεσα στο “δύο”. Το πολύ μπορούμε να την αρνηθούμε και να πούμε πως είναι αλλιώς. Υπάρχει όμως η ιστορία όμορφη και σβήνουμε μέσα της. Κι υπάρχει και μια άλλη, το “δεν ξέρω”, το τέλειο “δεν ξέρω”.

Ιστορίες κι οι δύο με πηγή εμάς, δύο ιστορίες που η αρχή τους σβήνεται στην ανεξιχνίαστη ψυχή.

Υπάρχει ακόμα το υπεράνθρωπο, το ακατανόητο. Ένα νόμισμα που γυρίζει στον αέρα και δείχνει ένα σωρό φάτσες και που δεν υπάρχει σταθερό.

Ένα νόμισμα που τα 'χει όλα μας.

6. Και ποια είναι το όλα μας; Μια ερώτηση πάλι.

Το σπουδαίο λοιπόν είναι η ερώτηση, είναι πάνω απ' όλα, μας κάνει να σκεφτούμε πως είναι το πιο σπουδαίο γιατί είναι παντού, δηλαδή είναι γυμνή, απρόσωπη και ξενίζεται με τ' αδρά σχήματα που μπαίνουν μέσα τους. Κι είναι αδρά, αφού δεν της μοιάζουν· και δεν της μοιάζουν, αφού τίποτα δε μοιάζει μ' εμάς και Δε μοιάζει τίποτα μ' εμάς, αφού εμείς σκεφτόμαστε και σκεφτόμαστε αφού είμαστε εμείς· και είμαστε εμείς, αφού είναι κάτι· και είναι κάτι, αφού είναι· και είναι, αφού δεν είναι· και δεν είναι αφού είναι· κι αυτό, αφού έχει και πέρα από μας.

Κι όμως παντού βλέπουμε κάτι κοινό.

Που το λέμε ψυχή, γιατί τα 'χει όλα αυτά και σβήνεται γύρω της.

Κάτι που δεν το μπορούμε να το πούμε, είναι άρρητο.

7. Ο πολιτισμός μας στηρίζεται στη λογική, που έχει ορισμένους νόμους (γιατί ορισμένους;)

Κάθε πράγμα είναι ίδιο με τον εαυτό του. Η πέτρα, το δέντρο, μια ανάμνηση, η ψυχή, ο άνθρωπος, με τον ίδιο τρόπο είναι ίδια με τον εαυτό τους, το 'χουν κοινό αυτό. Η πέτρα λοιπόν είναι ίδια με τον εαυτό της και το δέντρο το ίδιο. Τι σημαίνει αυτό; Πως μας ενδιαφέρει, βέβαια, το ίδιο και το διάφορο. Άλλο το ίδιο, άλλο το διάφορο και κοινό στα δύο η ετερότητα. Από κει και πέρα αρχίζει το ωραίο σύστημα, το σύστημα λογικής.

Το δέντρο είναι δέντρο, το διάφορο οτιδήποτε άλλο, το ον είναι ον και το διάφορο οτιδήποτε μη ον,

μας ενδιαφέρει δηλαδή το ον και το μη ον είναι το θετικά και σίγουρα μη ον, απλούστερα όχι ον. Σπουδαίο λοιπόν το ον.

Και λέω εγώ: Η πέτρα δεν είναι ίδια με τον εαυτό της: τίποτα δε μου απαγορεύει την άρνηση, εκτός της λογικής· το εξωλογικό όμως ας μην το σκεφτούμε σαν ένα όχι λογικό κι όχι σαν το αντίθετο του λογικού, άρα ανύπαρκτο στο σύστημα. Με δυο λόγια, ας βάλουμε το σύστημα στην τσέπη μας κι ας κάνουμε τη δουλειά μας.

Η πέτρα δεν είναι ίδια με τον εαυτό της:

Ας το ψάξουμε.

Η: Κάτι καθορισμένο, θηλυκό. Για κάποιο λόγο στην «πρωτόγονη» φαντασία θεωρήθηκε θηλυκό. Και τι είναι θηλυκό; Κάτι ανάλογο προς τη γυναίκα που είναι θηλυκό, δηλαδή όχι αρσενικό, όπως το αρσενικό είναι όχι θηλυκό. Στο νου μας υπάρχει μερικές φορές και ένα ουδέτερο. Ζήτημα συστήματος. Ας τ' αφήσουμε έτσι, ανάερο.

Πέτρα: Ίσον πράγμα, που οπωσδήποτε υπάρχει. Αν τη λειώσω με το πόδι, μένει η ιδέα και η ύλη «δεν καταστρέφεται», η πέτρα έγινε σκόνη. Κι αυτό τι σημαίνει; Κάτι βλέπαμε και εν τω βλέπουμε, αφήνει όμως τη συγγένειά του στο στενό χώρο της ψυχής μας, όχι βέβαια σχήμα, γιατί πώς θα υπήρχε στην ψυχή, αλλά έννοια, με δυο λόγια, όχι σχήμα ούτε τίποτα άλλο· και μια και πρέπει να είναι κάτι, ας είναι άυλο, γιατί η ψυχή είναι άυλη για να χωράει την ύλη, όπως ο αέρας τα πράγματα. Η ψυχή είναι ίδια με τον εαυτό της, η πέτρα το ίδιο, η πέτρα (ολόκληρη και σχήμα) είναι ίδια στην ψυχή, άρα η πέτρα είναι ψυχή, αφού η ψυχή είναι ίδια με τον εαυτό της, λογικά.

Λογική λοιπόν ίσον και η άρνησή της, πράγμα που είπαμε άλλωστε από την αρχή.

Άρα λογική είναι το απαρσάλευτο, όχι ο εαυτός της, το αναγκαστικό, που γύρο του φτιάσαμε τη λογική κι αυτή μέσα του.

Δεν: Ίσον όχι, το άλλο απ' το ναι, που ορίζει κάτι άλλο που είναι ναι, μια θέση πάντως. Το ίδιο λοιπόν εκείνο το γνωστό.

Είναι: Ένα και αιώνιο, που ένα δύο το αφήνει ακίνητο.

Ίδια: Δηλαδή η αυτή. Και «η αυτή», τι θα πει; Ότι είναι ένα, ενώ υπάρχουν δύο, τρία... κι άλλα. Είναι η θηλυκή πέτρα που ενώνεται με το ίδιο, έτσι το λέμε τώρα, και υπάρχει «η αυτή», μ' ένα λόγο, θα λέγαμε η πέτρα.

Η πέτρα δεν είναι η πέτρα.

Αυτό δηλαδή είναι το απέξω του, το δέντρο, η ανάμνηση· κι αυτό, γιατί όλα έχουν κάτι κοινό, όλα είναι ψυχή.

Το δεν παίζει το ρόλο και μπαίνει στ' άλλα και τ' αλλάζει.

Το η πέτρα λοιπόν και το όχι πέτρα μαζί έχουν κοινό την ομοιότητα και τη διαφορά τους, πιο απλά, την ετερότητα. Μα πώς η ομοιότητα έχει κάτι κοινό με τη διαφορά; Ζήτημα λέξης. Και η ετερότητα είναι κάτι θετικό. Είναι η ετερότητα· και «δεν είναι η ετερότητα», να πούμε, πάλι το ίδιο είναι. Κάτι λοιπόν που αφομοιώνεται με τον ουδέτερο χώρο της ψυχής, δηλαδή τον αφομοιώνει, αφού την κάνουμε ό,τι θέλουμε. Το σπουδαίο είναι η ελευθερία μας.

8. Δε ρωτάμε λοιπόν: «Τι είναι γιατί». Λέμε σκέτα: Γιατί; Ένα μοναχό γιατί που μιλάει για όλα.

Γιατί; Λοιπόν. Αν ρωτήσουμε τι είναι γιατί, δε λέμε τίποτα παραπάνω. Αν πούμε ότι γιατί είναι το τάδε, δε λέμε βέβαια τίποτα.

Γιατί; Ε λοιπόν: Τι; Δεν είμαστε εντάξει και μ' αυτό; Έχουμε μια ήσυχη κι αξεπέραστη γαλήνη,

ουδέτερη ψυχή αφομοιούμενη, μένουσα όμως, αυτό που λέμε ψυχή, γιατί αφομοιώνεται, φτιάχνει ή φτιάχνεται, κατά την άποψη της θέσης, αρνητικής ή θετικής. Άρα μια θέση.

9. Βγάλαμε λοιπόν κάτι που «δίνει τη λύση». Ας νιώσουμε την ευχαρίστηση πως κάθε τι ερμηνεύεται. Κι αυτό ακριβώς μας ενδιαφέρει: Το ότι δίνεται η λύση σε κάθε τι, σ' αυτό τον ουδέτερο χώρο. Μας κάνει να χαμηλώσουμε, να σκεφτούμε πως γλιτώνουμε απ' το άγχος, την απρόσωπη αγωνία, εκείνο που λέμε άρρητο στη γλώσσα και που μέσα του η θέση είναι μι' αδιάφορη κατασκευή.

Ξεκινάμε από κει και μιλάμε για τ' άλλο, λέμε «εγώ», «εσύ», με μια διάθεση μαχητικότητας, που δε βάζει όμως τίποτα μπροστά μας και δεν ξέρουμε με τι παλεύουμε, αφού για να ξέρουμε πρέπει να μας βοηθήσει το μυαλό μας, που όμως είναι το ίδιο αυτό άγχος.

1957

7. ΑΣ ΠΟΥΜΕ

Η ειλικρίνεια δε μπορεί να δεχτεί τίποτα, ούτε τον εαυτό της.

Ειλικρίνεια είναι ταύτιση με την έννοια της ύπαρξης· κάθε τι υπάρχει, δηλαδή έχει ειλικρίνεια.

Άρνηση είναι, ας πούμε, η έλλειψη ταύτισης· δηλαδή έλλειψη της άρνησης.

Εγώ βρίσκομαι σ' έν' ακρογιάλι μπροστά στο κύμα.

Ας πούμε λοιπόν πως εγώ είμαι έλλειψη ταύτισης και άρνησης, δηλαδή άρνηση.

Και κάθομαι εδώ και γράφω από μια συγκεκριμένη, ας πούμε, διάθεση, που εξαφανίζεται στη συγκέντρωση· δηλαδή γίνεται απόλυτο.

Έχουμε ένα κομμάτι ουρανό.

Άρνηση είναι να διώξουμε το χρώμα. Τι θα μείνει; Το κομμάτι ο ουρανός και το άπαντο. Άρνηση είναι να πούμε: Τι κομμάτι και άπαντο...Εγώ έχω αυτή την πέτρα στο χέρι μου. Εκεί είναι η άρνηση που συγκεντρώνεται στη μορφή, ας πούμε. Έχουμε το χαλίκι που είναι άρνηση και το άπαντο.

Είναι η ύπαρξη: κόσμος, χαλίκι. Ας πούμε μικρότερο, αυτό είναι γλώσσα. Η άρνηση όμως με κάνει να νιώθω πως προχωράω ασταμάτητα πάνω από κάθε τι.

Άρνηση σημαίνει πως υπάρχει κάτι· εδώ είναι η αντίρρηση. Η γλώσσα είναι ύπαρξη. Αν νιώσω όμως την άρνηση ανεξάρτητα από την ύπαρξη, ανεξάρτητα δηλαδή απ' τον εαυτό της;

Εγώ στέκομαι εδώ και σαν ύψιστη και καθαρή και πρώτη έννοια έχω το πρόσωπό μου, νιώθω πως υπάρχω.

Άρνηση τούτου κι οποιουδήποτε φέρνει τη ζωή σ' άρνηση. Εγώ ζω κι αρνούμαι.

Λέω και κάνω ό,τι μου κατέβει. Αυτό δε μπορεί ν' αλλάξει εκείνο —που ας το πούμε Θεό ή αλήθεια·

είναι το αναγκαστικό που έρχεται απ' αυτό το αχρωμάτιστο, ας πούμε, χάος. Εδώ είναι ο άνθρωπος· το νιώσιμο αυτού του αναγκαστικού. Αρχίζει τη γνώση του και τη συναίσθησή του. Εγώ όμως αρνούμαι τον άνθρωπο, και τελείωσε η υπόθεση.

Εγώ, ας πούμε, είμαι ποιητής. Αυτό μου δίνει τη χαρά της άρνησης και της μεγαλοφυίας, φτιάνω με τη ζωή μου την ύπαρξη και νιώθω κάτι καλό, που θα το 'νιωθαν κι άλλοι· αυτό όμως είναι μέσα σε τούτα που λέω: εγώ τα γράφω.

Ειρωνεία είναι, ας πούμε, ένας τρόπος άρνησης. Και ειρωνεία είναι ταύτιση.

Εγώ, ας πούμε, τώρα θέλω να κάνω ύφος και να γράψω πράγματα· κι αυτό είναι ειρωνεία, μ' όλο που είναι ανόητη περίπτωση· τούτο ακριβώς είναι ειρωνεία

Είπαμε: άρνηση.

Κάθε τι υπάρχει, για όποιο λόγο κι αν πεις· αυτό είναι άρνηση. Ξέρεις και νιώθεις ό,τι πεις.

Λες ό,τι πεις και φτιάνεις ομορφιά, νιώθεις το άπαντο να γεννιέται σ' αυτή την ακρογιαλιά. Συγκεντρώνεις το παν σ' ένα χαλίκι, μπορείς να πεις ότι καταλαβαίνεις ή όχι, αν σου καπνίζει δε ρωτάς. Αυτό είναι ύπαρξη.

Τώρα μέσ' απ' όλ' αυτά μένει κάτι. Δηλαδή αυτό που δεν ήθελα να το πω· ας το πούμε χαρακτήρα ή επιτήδευση.

Σκέφτομαι αυτό: ο καλύτερος τρόπος γι' αυτά που γράφω είναι να μη διαβαστούν· αυτό ας το πούμε ανόητο ή έξυπνο· κι αυτό που θα πεις εσύ, όπως θέλεις.

Δεν έχω τόπο και χρόνο να κουνηθώ.

Ας πούμε πως κάνω ποίηση, να σταματήσω τούτο το γραφτό, για τώρα, ας πούμε: Βάζω το καπέλο μου προς τα πίσω, μικρή κασκούλα, ενός ξαδερφούλη μου,

του Μπούλη μου, και πηγαίνω πλάι στο κύμα, κρατώντας το τραπέζι και την καρέκλα, pliants και τα δυο, το σιλό στην τσέπη, τα χαρτιά στη μασχάλη και, ας πούμε, ικανοποιημένος πάω σφυρίζοντας στην καλύβα, να δω αν μου 'στειλαν φυσίγγια.

Θα με γυρίζει ο αέρας και θα σκέφτομαι πως δε θέλω λέξεις για να το πω αυτό ακριβώς. Και, ας πούμε, θα σταματήσω στο ακριβώς.

Νιώθω την ανάγκη να πάψω το γράψιμο· θα 'κανα κάτι άλλο κι όλα τα υπόλοιπα θα συγκεντρώνονταν σ' αυτό.

Μέχρι τώρα είπαμε πολλά «ας πούμε». Πιο κάτω θα τα πάψω αφού το 'δα.

Υπάρχει ένας πλάγιος τρόπος στο γράψιμο, σα να θέλει να οδηγήσει κάπου. Δε θέλω να πω εξυπνάδες. Και δε μας ενδιαφέρει τι λέει ένα πρόσωπο. Εσύ στέκεσαι σ' αυτό τον τόπο που βρίσκεσαι και δε σε νοιάζει αν εγώ λέω ή όχι ανοησίες.

Γιατί τι θα πεις αν εγώ, ας πούμε, πω: «Ένα πράγμα είναι πιο πολύ όμοιο με ένα άλλο παρά με τον εαυτό του»; Μπορεί να μην τ' ακούσεις ή να μην απαντήσεις ή να πεις ό,τι θέλεις.

Μπορεί να μου πεις: Απόδειξέ το.

Εγώ θα σου πω, σαν ποιητής: Αυτά τα δυο χαλίκια είν' εδώ κοντά στο κύμα, κι όπως τα βλέπω μου είναι το ίδιο ό,τι κι αν σκεφτώ. Εσύ θα πεις ό,τι θέλεις, όπως θα μπορούσε να πει κι ένας που δεν ακούει.

Σηκώνομαι, κάνω μια βόλτα, σκέφτομαι τον έρωτά μου, αρνούμαι κάτι, και κάθομαι ευχαριστημένος νιώθοντας πως ανεβαίνω. Εσύ τι θα πεις...

Θα πιάσω ένα τραγούδι που θα λέει ό,τι θέλει και θα πεθάνω.

Πάντως είμαι ζωντανός και το νιώθω πως είμαι ζωντανός.

Μου ῥχεται κι αρνούμαι ότι είμ' εγώ, αρχίζουμε κουβέντα κοιτώντας καμιά φορά τον ουρανό και χωρίζουμε κάνοντας και λέγοντας πράγματα άσχετα. Ας πούμε, λέω πως αυτές είναι κουταμάρες, λες εσύ: «Τι ειλικρίνεια!», κι εγώ σε κοροϊδεύω για ν' ανεβώ πιο πολύ.

Τώρα μαζεύω τα πάντα, τα αρνούμαι, βλέπω πως τα πάντα δε μαζεύονται, λέω πως αρνούμαι κι εκείνα που δε μαζεύονται, λέω πως αρνούμαι κι εκείνα που δε μπορώ ν' αρνηθώ, και γυρίζω μ' αυτή τη λέξη στο νου, ενώ σύγχρονα μου ῥχεται πως κάτι ολοκλήρωσα, αυτό με νευριάζει, τ'

αρνούμαι, και μένω με την εντύπωση της ολοκλήρωσης.

Όλα είναι μαζεμένα σ' ένα κοινό πράγμα. Μέχρι τώρα το ῥχουμε πει Θεό. Θέλω να πω, κι ας πούμε πως σ' αυτό μπορώ να πω πως έφτασα το τέλος, πως κάτι μένει, πέρ' απ' την ανάλυση και τη σύνθεση, αυτό όμως είναι νους.

Γυρίζω, γεννάω τα πάντα, λέω πως είμαι Θεός, και μένω, αφού μ' εκείνο που δεν είναι δυνατό να νοηθεί έφτιαξα τα νοητά, χωρίς ανθρώπινη ουσία, χωρίς πραγματικότητα, χωρίς λόγο.

Εδώ η άρνηση διαλύεται, φεύγει και η άρνηση, μένει το όχι-άρνηση, την κάνω έννοια της λογικής και την εφαρμόζω. Λέω: Τα πάντα απ' το τίποτα ή αντίθετα ή ό,τι θέλεις, και ξεκουράζομαι.

Μετά σκέφτομαι τα επί μέρους ζητήματα: ζωή, θάνατος, ποίηση, δράση, πίστη, και άλλε λέξεις, και δίνω μιαν απάντηση. Μετά σκέφτομαι το πλάγιο ύφος, την ειρωνεία, τ' αρνούμαι, και κοιτάζω τη θάλασσα: μπορεί να σκεφτώ κι ότι πέφτω.

Ψάχνω να βρω τις δυνατές αντιθέσεις σ' αυτά που λέω, και πάλι μπορεί να σκεφτώ ότι πέφτω.

Αποφασίζω να γράψω ποίηση. Σκέφτομαι, ας πούμε, πως πρέπει να πω ότι έκανα ποίηση μέχρι τώρα, αφού έκανα κάτι, τι ενδιαφέρει τι έκανα, αλλά τι ενδιαφέρει να κάνω κάτι άλλο;

Σκέφτομαι την ανθρώπινη ουσία, δε νιώθω τίποτα, κι αρχίζω, ας πούμε:

Η ποίηση μπορεί να ξαναφτιάσει τα πλάσματά της.

Σκέφτεσαι τη δημιουργία. Δημιουργεί το δημιουργημένο. Δηλαδή έχουμε τη δημιουργία, που, φιλοσοφικά, δημιουργεί και δημιουργείται. Τα μπλέκεις όλα στην ουσία, και τ' αρνούμαι. Καταλήγεις σε μια λέξη, ας πούμε, δοκιμάζεις να κάνεις ψυχολογία, λες ό,τι θέλεις κι όπως θέλεις, κι ανοίγεις τις αισθήσεις και λες πως τέρπεσαι.

Εγώ τώρα σκέφτομαι ότι πρέπει να φτιάσω ένα βιβλίο μ' αυτά κι ότι άλλη φορά θα γράψω άλλα.

Κάθομαι εδώ στο κύμα· δεν υπάρχει λόγος, αιτία, λύση.

Σε κάθε τι που θα βρούμε δε μπορούμε να σταματήσουμε.

Τώρα εγώ, ας πούμε, δεν κάνω τίποτα.

Μετά θα κάτσω στο κύμα να με βρέχει και θα σκεφτώ πως η αγάπη μου και τα χαλίκια είναι το ίδιο πράγμα.

Θα είμαι σοβαρός και θα πω: εδώ είναι ειρωνεία· λέω κάτι φυσικό, που το νιώθω· εδώ είναι σοβαρότητα.

Τότε λέμε: δεν υπάρχει τίποτα, υπάρχουν όλα, μπορεί και να μην καταλάβω, ψάχνω για ψυχή και άλλα ζητήματα και γίνομαι, ας πούμε, ποιητής.

Φτιάχνω ζωή και σωπαίνω, μετά φεύγω απ' τον κόσμο.

Κι εγώ, ας πούμε, τώρα σωπαίνω ή κοιτάω τα λόγια που πετάω έτσι.

Είπα ό,τι μου 'ρθε, έχω και τη θάλασσα κοντά· τι θα γίνει το βιβλίο.

Αν καθόμουνα, ας πούμε, να γράψω κάτι για την ποίηση, μπορεί κι εξυπνάδες...Μπορεί να πεις: «Τι

ειλικρίνεια!», κι εγώ πια θα λέω: είμαι άνθρωπος, και πως δημιούργησα τον εαυτό μου.

Θα πάρω το τραπεζάκι, την καρέκλα, τα χαρτιά, το στιλό και θα πάω στην καλύβα. Μπορεί να μου 'φεραν φυσίγγια. Και θα γράψω, ας πούμε, ποίηση.

τι θα γίνει το βιβλίο.

20 Ιουλίου 1958

8. ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (ΜΙΑ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ)

Το θέμα της τέχνης σε σχέση με τη φιλοσοφία έχει απασχολήσει γενικά τους φιλοσόφους. Στα μεγάλα γνωστά φιλοσοφικά συστήματα η τέχνη και η ηθική είναι το κορύφωμα. Η έννοιά τους δίνεται σύμφωνα με τις αρχές του συστήματος, δηλαδή με την ακαθόριστη και εσωτερική διάθεση του δημιουργού τους που εκφράζεται πληρέστερα ή ατελέστερα. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε τα σαφή φιλοσοφικά συστήματα, στη δεύτερη τους φιλοσόφους που στο βάθος μένουν ποιητές. Ιδανική είναι η περίπτωση της ταυτότητας των δύο πραγματώσεων σε κάτι απόλυτα νέο σε μορφή. Μας ενδιαφέρει ειδικά η τελευταία περίπτωση· στις άλλες έχουμε κενά σχήματα, έκφραση σε παραλλαγμένη μορφή της υποκειμενικότητας που έχασε το δρόμο της και γενικά την επιβολή της προσωπικότητας που διευκολύνεται απ' το χρόνο και το χώρο.

Η περίπτωση της ολοκληρωμένης έκφρασης του σχηματοποιημένου λόγου και της ανεξάντλητης υποκειμενικότητας σε μορφή ζωής μας μάζει άμεσα στο θέμα. Διευκρινίζουμε πρώτα πως με τον όρο «ποίηση» εννοούμε την εμφάνιση του νέου. Πιο κάτω θα προσπαθήσουμε, να δείξουμε τι σημαίνει αυτό. Αφήνουμε τις απόψεις των φιλοσόφων και τα ειδικά έργα ποιητών που έγραψαν για το θέμα. Θα προσπαθήσουμε έξω από τις γραμμές των συστημάτων και την ισχύ του λόγου των μεγάλων ν' αναπτύξουμε το θέμα από τη σκοπιά που επιτρέπει την άμεση αντιμετώπιση του ζητήματος και που μπορεί πάντα να είναι νέα, γιατί έχει την τελευταία δυνατή βάση, που την ψάχνει και την ίδια, σπάει τα όρια και προσπαθεί να κάνει το ανέκφραστο μορφή,

όχι να το υποκαταστήσει με οποιοδήποτε και οσοδήποτε αναγκαστική μορφή. Την απλή υποκειμενικότητα που πληρώνει την έννοια «άνθρωπος» γυμνή, χωρίς καμιά ειδική κάθε φορά προσθήκη.

Θα εξετάσουμε πρώτα την έννοια της φιλοσοφίας και μετά της ποίησης καθορίζοντας το αντικείμενο και το υποκείμενο της καθεμιάς· θα ζητήσουμε αν πραγματώνουν έργα ή είναι ενέργεια, θα διαγράψουμε το χώρο και το χρόνο τους και θα δούμε την έκφραση ή πραγμάτωσή τους καθορίζοντας πάλι το χώρο και το χρόνο σαν έκφραση ή σαν όριό τους.

Κύρια βάση της φιλοσοφίας είναι η λογική· θα αφήσουμε για παρακάτω την ηθική και τη μεταφυσική. Η λογική είναι κατόρθωμα της ανθρώπινης σκέψης ή καλύτερα το ένα άκρο μιας ζωντανής αντιστοιχίας. Πρέπει να πούμε αμέσως ότι αυτό το «ζωντανή» είναι δεμένο μ' ένα συγκεκριμένο έστω και πλατύ χώρο και χρόνο και, χρησιμοποιώντας τη φιλοσοφική ορολογία, ότι δεν είναι εμφάνιση μεταφυσική αλλά συγκεκριμένο και πολύ καθαρό ολοκλήρωμα, που αφήνει απ' έξω ένα αδιάφορο χώρο, αφού έχει αδιάσπαστη συνέχεια και συνέπεια ακολουθεί μια αρχή, που πρέπει να ελέγξουμε· είναι το αναγκαίο, το απαρασάλευτο. Μ' άλλα λόγια η λογική είναι ένας πλήρης κύκλος που εξαρτάται μόνο από τον εαυτό του, αυτό όμως το υποκείμενο είναι ο ανθρώπινος νους, είναι εκείνο που έχει ανάγκη από ένα οποιοδήποτε σχήμα· αυτό είναι η ακραία απαίτησή του. Ωστε είναι εύκολο και σαφέστατο το άκρο της λογικής. Μια ανάγκη τόσο απαιτητική που μπορεί να είναι και η ελευθερία. Αυτό ακριβώς είναι το ζήτημα που μας ενδιαφέρει.

Για την ηθική, πρέπει να παρατηρήσουμε πως είναι πιο ελεύθερη από τη λογική, γιατί το υποκείμενο της είναι πιο ακαθάριστο, όχι μόνο επειδή ο περισσότερο ή λιγότερο γυμνός λόγος γίνεται κάτι άλλο, αλλά και γιατί έχουμε κι άλλες αρχές και βάσεις: το πλήρωμα της ψυχής. Η μεταφυσική είναι το ζεστό όριο ποίησης και φιλοσοφίας. Από εδώ λοιπόν θα οδηγηθούμε στην καρδιά εκείνου που μας ενδιαφέρει.

Σημειώνουμε όμως πρώτα τα συμπεράσματα για την έννοια της φιλοσοφίας.

Απ' όσα είπαμε φαίνεται πως η φιλοσοφία έχει ένα καθαρό φωτεινό κύκλο που περιβάλλει τον κόσμο και που μοιάζει να κλείνει το ανεξάντλητο. Μαζί όμως αναγνωρίζει άλλες δυνατότητες (ψυχική, μεταφυσική), που κάνουν αυτόν τον κύκλο να γίνεται κάτι συγκεκριμένο με ευνόητη αναγκαστικότητα. Ας δοκιμάσουμε τώρα να δώσουμε την έννοια της ποίησης. Στη φιλοσοφική ορολογία ποίηση σημαίνει τη μετάσταση από το «μη ον» στο «ον». Αυτός όμως ο ορισμός δίνεται με τη γνωστή αναγκαστική έκφραση της φιλοσοφίας. Αφήνουμε αυτόν τον ορισμό λέγοντας αμέσως πως δεν είναι δυνατόν φιλοσοφικά, όχι να καθορισθεί, αλλά ούτε να εκφρασθεί με οποιοδήποτε τρόπο η έννοια της ποίησης. Και ο λόγος είναι απλούστατος: η διάθεση του καθορισμού της ποίησης είναι στο βάθος διάθεση λογική, αναγκαστική πιο ωμά. Όμως η ποίηση θα πάψει να είναι ό,τι είναι σ' ένα ορισμό. Λέμε απλώς πως η φιλοσοφία μπορεί να δώσει μόνο αρνητικούς ορισμούς. Και αυτό μας ενδιαφέρει. Κάνουμε μια παρέμβαση για να πούμε πως αυτά που λέμε βασίζονται στην τελευταία ανάγκη λογικής, γιατί ό,τι γράφουμε δεν είναι τέχνη, δεν είναι όμως ούτε φιλοσοφία. Για να φύγουμε τελειωτικά από την

πιθανότητα φιλοσοφικής ερμηνείας, λέμε αμέσως πως η ποίηση δεν είναι ούτε «ον» ούτε «μη ον».

Από αυτά που είπαμε δείχνεται πως υποκειμένο της φιλοσοφίας είναι ο ανθρώπινος νους και αντικείμενο το πλήρωμά του, δηλαδή οι «αρχές» του. Για το υποκειμένο και το αντικείμενο της ποίησης, ανεξάρτητα από τη φιλοσοφική θέση, θα μιλήσουμε παρακάτω. Ακόμη, απ' αυτά που είπαμε φαίνεται ποιος είναι ο χρόνος και ο χώρος της φιλοσοφίας: οι «αρχές» χρόνου και χώρου. Για να κλείσουμε το ζήτημα λέμε τέλος πως, όπως είναι φανερό, η φιλοσοφία είναι έργο και πως ο χώρος κι ο χρόνος είναι έκφρασή της.

Απ' αυτά όμως φαίνεται πως δε χρειάζονται λόγια για να φανεί πως η φιλοσοφία με τα προβλήματά της είναι κύκλος καθαρός ολόφωτος. Επιμένουμε στο ζήτημα της καθαρότητας, για να φανεί πως κι αυτή είναι ανάγκη της φιλοσοφίας. Κι ερχόμαστε τώρα στην ποίηση.

Είπαμε πως ποίηση είναι η εμφάνιση του νέου· κι αυτός είναι φιλοσοφικός ορισμός. Λέμε αμέσως πως το ποίημα είναι ακέραιο, ανεξάρτητο απ' οποιοδήποτε ανάγκη και καθαρότητα σκέψης, για να φανεί ότι προσπαθούμε να το περιβάλλουμε όσο το δυνατόν άμεσα. Μ' αυτό εννοούμε πως έχουμε πάντα μπροστά μας το ποίημα κι όχι την ερμηνεία ή διάκρισή του.

Είπαμε «νέο» εννοώντας πως μας ενδιαφέρει αυτό που θα λέγαμε πως δεν έχει άμεση σχέση με τη φιλοσοφία· αυτή είναι μια διάκριση εκφραστική του πράγματος κι όχι λογική αντιδιαστολή.

Ανακεφαλαιώνουμε σε δυο λέξεις: η φιλοσοφία είναι κύκλος καθαρός που προσπαθεί να κάνει και τα έξω

απ' τον ανθρώπινο νου ανεκτικά αυτής της καθαρότητας. Ποίηση είναι κάτι ανεξάρτητο από τη θέση ή την έλλειψη αυτού του κύκλου. Ο κύκλος όμως της φιλοσοφίας και τα έξω του φιλοσοφικά θα είχαν ανάγκη του γενικού περιβλήματος, της μεταφυσικής αιτίας. Αυτό όμως είναι σε συνέπεια με την έννοιά της κάτι ανύπαρκτο γι' αυτήν. Αυτό το γενικό, το φιλοσοφικά ανύπαρκτο είναι ακριβώς η καρδιά του θέματος.

Επειδή θέλουμε ν' αποφύγουμε τους φιλοσοφικούς ορισμούς και τα περιγράμματα, λέμε αμέσως πως αυτό το φιλοσοφικά ανύπαρκτο είναι η έννοια της ποίησης· με δυο πιο σύνθετα λόγια θα λέγαμε πως ο κύκλος της φιλοσοφίας και τα έξω του, απλούστερα, η ακραία αιτία τους, το φιλοσοφικά διακρινόμενο «ον», «μη ον», είναι εκφράσεις της ποίησης με υποκείμενο τον άνθρωπο.

Τώρα είναι καιρός να ζητήσουμε το υποκείμενο και το αντικείμενο της ποίησης, χρησιμοποιώντας τη λογική μόνο στο περίγραμμα των λέξεων· από δω θα φωτιστούν όλα. Ποίηση είναι η γενική ανθρώπινη διάθεση γι' αναγκαιότητα. Δε μπορείς να πας πίσω απ' αυτή τη διάθεση, μπορείς μόνο να την εκφράσεις με καθαρά πολύ ή λίγο περιγράμματα. (Λόγος, Πράξη, Έργο) χωρίς να χάνει την αμεσότητα της απ' τη σύζευξη με τον άνθρωπο.

Σ' αυτή την περίπτωση υποκείμενο της ποίησης είναι ο άνθρωπος που προσπαθεί να εξαντλήσει την ουσία της· και σ' αυτή την προσπάθεια μπαίνει και το οποιοδήποτε δημιούργημα (αδιάφορο αντικείμενο στίχος μουσική γλυπτό κλπ.), δηλαδή ο άνθρωπος πλησιάζει το ποίημα στο λόγο και στην πράξη περισσότερο ή λιγότερο. Στην τελευταία περίπτωση έχουμε την μίμηση της φύσης, που είναι η μεγαλύτερη ανελευθερία του ανθρώπου, γιατί

προσπαθεί με το «νέο» του να κάνει φύση, χωρίς να νιώσει τη διαφορά του ή τη σχέση του. Ο άνθρωπος διακρίνεται από τη φύση και νιώθει την ελευθερία του, τη δική του ελευθερία.

Εδώ είναι άλλο ενδιαφέρον σημείο: ο άνθρωπος μες στον πολιτισμό προσπαθεί ν' αυξάνει τη δική του ελευθερία, θεωρώντας την αρχή της δικής του. Όλα όμως είναι μίμηση της υποτιθέμενης φύσης (λογικά, ηθικά, ποιητικά). Αυτό φαίνεται πιο καθαρά στην ποίηση, που έχει μερικά όρια όταν έχει υποκειμένο τον άνθρωπο. Είναι όμως γνωστό ότι το ποίημα δεν ορίζεται ή αναλύεται στα συνθετικά του. Επομένως το πρώτο τυχόν δημιούργημα αίρει τις πιο σταθερές αρχές του, είτε σαν απλή διάθεση είτε σαν πραγμάτωση. Και ο λόγος είναι απλός. Αυτό που λέμε με την αναγκαστικότητα ορισμού ποίηση δεν έχει ούτε υποκειμένο ούτε αντικείμενο· τα περιέχει. Ποίηση είναι ό,τι δεν έχει γνωρίσει ποτέ ο άνθρωπος, ό,τι εκφράζει με μια μορφή που δεν έχει όρια, αλλά θέτει συνεχώς τα όριά του. Κι από τα δύο αυτά φερόμαστε άμεσα στο θέμα.

Το υποκειμένο και το αντικείμενο αλλάζουν δεμένα με το χώρο και το χρόνο. Γίνονται άνθρωπος και θεώρησή του, τυφλή αναγκαιότητα για τον άνθρωπο, λογικά ανύπαρκτο, ποιητικά (φιλοσοφικά) όριο μοναδικό κι απαρασάλευτο. Πιο άμεσα, γίνεται ταύτιση στην έννοια του Θεού ή έλλειψη στη συναίσθηση που παίρνει το όνομα «Θεός».

Ξαναερχόμαστε στη δυαδική διατύπωση του θέματος και τελειώνουμε λέγοντας, ότι φιλοσοφία σημαίνει τελευταία δυνατή πραγματικότητα και ποίηση η λογική αιτία της φιλοσοφίας. Απλουστεύοντας το ζήτημα, μένουμε στο ένα σκέλος του δυαδικού αυτού σχήματος λέγοντας πως φιλοσοφικά η ποίηση είναι η

μοναδική ύψιστη αλήθεια. Και φεύγοντας από την περιγραφική τύρβη των λόγων, κινούμαστε, σκεφτόμαστε, ποιούμε πραγματώνοντας την έννοια της ζωής σαν ομόζυγο και λογικά περιεχόμενο της ποίησης.

1958

9. Η ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΦΗ

Ξέρεις πως δε μ' αρέσει να σου γράφω· θα διαβάσεις όμως το γράμμα μου και θα δεις πως είναι σα να μην το 'γραφα.

Από πάντα ήθελα να σου γράφω· περίμενα για τώρα που πέρασε ο νους μου απ' όσα περιμένεις να σου γράφω κι ένιωσα πως εκείνο που περιμέναμε είν' εκείνο που 'χουμε· κι έτσι δε σου γράφω τίποτα.

Ξέρεις πως έχω σκεφτεί ως εκεί που φεύγεις απ' τη σκέψη.

Πως τα ένωσα όλα στην ανάγκη της λύσης· νιώθεις το πρόσωπό μου ταυτισμένο μ' εκείνο που σου 'γραφα πως το 'χουμε πάντα.

Δηλαδή δε με ξέρεις και το θεωρείς περιττό.

Σε τούτ' το γράψιμο θα 'πρεπε να σκεφτούμε το καλό· μα πρέπει ν' αρχίσουμε απ' τη σιωπή.

Σώπα λοιπόν και διάβασε κάτι που 'χω να σου πω.

Κάποτε φιλοσοφούσαμε και λέγαμε και τότε κάτι. Ξεπερνούσαμε την έννοια των όλων και για να βρούμε κάτι να μας στηρίξει την αισθητή μας παρουσία λέγαμε πως κάθε τι είναι ταυτόχρονη θέση κι άρνηση. Από τότε είδαμε τη δύναμη· δε μας έμεινε τίποτα, κι εμείς, οι χαλαστές, κοιτάγαμε πάνω απ' αυτά. Στο μάτι μας όμως ήταν αυτή η εικόνα.

Τότε είχαμε προβλήματα και καταφέραμε ν' αφήσουμε τα προβλήματα και να θέσουμε ένα πρόβλημα για όλα (τα δικά μας όλα, του καθενού).

καταφέραμε να φύγουμε απ' ανάμεσα στους ανθρώπους και να μείνουμε εμείς.

Μα δεν αφήσαμε τίποτα.

Και βλέπαμε, νιώθαμε, θυμόμαστε.

Δεν αφήσαμε τίποτα ποτέ.

Τα περάσαμ' όλα κι ανασάναμε που το καταφέραμε· νιώσαμε πως είμαστε άνθρωποι.

Μετά δεν κάναμε τίποτα. Αντί για μας έμεινε το φυσικό, το απλό, λόγια.

Και μια που μείνανε τα λόγια μας,θα σου γράψω το κάτι που σου υποσχέθηκε, λόγια πάλι.

Λοιπόν κατάχτησα πνευματικά ας πούμε τον τρόπο να 'μια πάνου απ' όλα.

Είπα: όλα είναι θέση κι άρνηση ή θέση κι άρνηση μαζί, αδιάφορο.

Τ' άφισ' αυτά και πήγα πιο πάνου·

πάνου απ' αυτά είναι κάτι άλλο.

Σου γράφω λόγια: μην ξεχνάς όμως τη σιωπή που σου 'γραψα στην αρχή.

Ξέρεις πως το γράμμα μου είναι σαν τον αέρα που 'ναι γύρο σου· κι αν φιλοσοφήσεις και μου πεις πως τότε μπορείς να πεις ναι ή όχι, φιλοσόφησε μέχρι τα λόγια που σου 'πα και θα 'σαι σ' αυτό.

Δε θέλω σ' αυτό το γράμμα να σου δώσω κάτι καλό και σ' άλλο γράμμα άλλο· σε πήγα πάνου απ' όλα και σου όρισε κάτι, όλο λόγια. Καμιά φορά που θα σου χρειαστεί πήγαιν' εκεί, μη μένεις ανάμεσα. Άσε ό,τι έχεις κι ό,τι έχουν οι άλλοι και θα 'σ' εκεί· είναι απλό. Μα πιο καλά, άσ' τα λόγια· είναι περιττό να το λες.

Και σαν ποιητής γράψε ας πούμε πως δεν υπάρχει πρόβλημα, πώς μπορείς να φτιάσεις πρόβλημα, τι είναι φτιάσιμο κι άλλα λόγια, που θα 'ναι ζωή ας πούμε.

Μα θα ξέρεις πως όλα είναι μέσα σ' εκείνο που 'χει μέσα του τη θέση και την άρνηση, τα λόγια που 'γραφα.

Γράψε φιλοσοφικές θεωρίες, φτιάσε φιλοσοφικό σύστημα, γράψε στίχους γλυκούς, φτιάσε δράματα, τραγούδησε.

Όμως αν σου χρειαστεί μην το ξεχνάς.

Κι αν το θέλεις κάτσε σκέψου το.

Σκέψου να πούμε τι σημαίνει αυτό το πράμα πως όλα είναι-και-δεν-είναι μέσα σ' αυτό· αω σου χρειάζεται αυτό μην ξεχνάς τα λόγια μου, ένα σχήμα τάχα που 'χει μέσα το ναι και τ' όχι. Μ' αν δε σου χρειάζεται, τότε δε θα 'χεις ανάγκη. Βλέπεις, λέω λόγια· γιατί να σου χρειάζεται;

Άσ' το και νιώθε πως το κάτι που 'χεις είν' απ' αυτό. Κι εγώ να πούμε θα γίνομαι ποιητής και θα σου λέω λόγια σαν αυτό: αυτό είναι το μελαγχρινό κορίτσι· εκεί που λες πως σταματάει ο νους σου· εκεί που κοιτιέσαι.

Εγώ θα 'μ' ένας άνθρωπος δίπλα σου, αυτός που 'γραψ' αυτά. Και για χατήρι του συνανθρώπου σου, νιώσε πως σαν ποιητής το 'χα στην καρδιά όταν πέρναγα απ' ό,τι βάλει ο νους σου, ήμουνα σαν εσένα που διαβάζεις τώρ' αυτές τις γραμμές κι είχ' ανάγκη από δύναμη για να ξεφύγω μαζί του πάνου απ' όλα· δηλαδή τι μαζί του, εγώ.

Θα με βρεις να το 'χω κάνει ένα κοριτσάκι· ναν το δείχνω σαν ένα σκαμμένο πρόσωπο· ναν το νιώθω σαν κάτι ορισμένο για να το πω ποίηση και μετά να νιώσω

Κάθε τι ορισμένο μέσα του. Θα με βρεις να σου λέω πως αυτό είναι πνευματική μου κατάχτηση.

Μα θυμήσου τη σιωπή που σου 'γραφα στην αρχή. Θα μπεις σ' αυτή τη σιωπή όπως είσαι, με χαρακτήρα, με λόγια. Θα 'χουμε όμως τη σιωπή, όχι τη δική μας σιωπή.

Θα 'χουμε τα λόγια μέσα σ' αυτό που 'ναι πάνου απ' το ναι και τ' όχι και φτιάνει το ναι-και-τ'-όχι μέσα σ' αυτό.

Αυτό είναι το γράμμα που 'θελα να σου γράψω. Αυτό το κάτι είναι το πρώτο γράμμα που σου 'γραφα· έτσι απλά. Αλλιώς δε θα σου 'γραφα ποτέ· τα λόγια τα βαριέμαι. Τώρα που σου 'γραφα μπορώ αν θέλω να σου γράψω για ν' απαντηθούμ' οι δυο. Θα σου στείλω γράμματα γραμμένα στην αγάπη, εγώ που σου 'γραφα το κάτι.

Θα κουβεντιάσω μαζί σου.

Θα ἴρθώ κοντά σου να μάθω, θα θέλω να μάθω.

Θα είμαι κομμάτια.

1958,

Εισαγωγικό κείμενο στην *Πρώτη Γραφή*. «Κομμάτια» είναι και τα τρίστιχα που ολοκληρώνουν το βιβλίο.

10. ΤΟ ΥΦΟΣ

Αδερφέ μου, ποτέ δεν κατάλαβα το ύφος των ανθρώπων, των πραγμάτων, κανενός υπαρκτού και φανταστικού. Δεν κατάλαβα το ύφος των ονείρων μου και των ιδεών μου. Κι αν πεις για το ύφος των καμωμάτων της ιστορίας, εκεί δεν καταλαβαίνω αν πρέπει να μιλάω για ύφος. 'Εκείνη ή βεβαιότητα της επιστήμης μ' αρρωσταίνει, τα διαγράμματα της τέχνης με πιέζουν. Κι ακόμα, το ύφος πού υπονιάζουμε στην ψυχή, με πάει μίλια μακριά της. Μόνο τον έρωτα καταλαβαίνω, γιατί δεν έχει ύφος. Από κει και πέρα, τίποτα. Ό,τι έχει σχέση μ' αρχή, με κάνει να γελάω τόσο οικεία, πού, μα την αλήθεια, σκέφτομαι πως είναι δική μου υπόθεση να γελάω όσο θέλω. Κι έτσι τα παίρνω τα παραμύθια, για καθαρό γέλιο. Βολικό πράμα για το ύφος, είναι οι μέρες. Μπορώ να γελάω ατέλειωτα με το ύφος πού τους δίνουν και τρώνε μια ζωή. Ιδιαίτερα με συγκινεί το δράμα της μονοτονίας. Η μονοτονία έχει το χάρισμα να κάνει τις μέρες ξεροκόκαλο καλογλυμένο. Μπορεί να κάνει τις μέρες λόγια, λόγια κάθε λογής και ν' αφήσει τέτοια στέγνα, πού δε μπορεί να την καταφέρει ο αιώνας. Μια μέρα σου δίνει ό,τι ύφος θέλεις. Κι έτσι, όπως περνάει, μένεις μ' ερωτηματικά πού δε ρωτάνε τίποτα και περιφέρεσαι μπρος σ' έν' άδειο ορίζοντα, πού δεν τον επισκέπτεται τίποτα. Μονάχα ο έρωτας ο παιγνιδιάρης τον περιγελάει μέχρι θανάτου και, δίχως άλλο, μέχρι γέννηση. Κι οι μέρες πέφτουν σαν τ' άγουρα σύκα, που αφήνουν τα κλαριά για να στη δώσουν κατακέφαλα, να πας καλιά σου. Α, παράτα με. Μα, φαίνεται πως υπάρχει κάποιο ύφος, λες πως δίχως άλλο υπάρχει.

1963

11. ΤΟ ΝΕΡΟ

Πούθε ήρθε το νερό; Τα πράγματα που δώσαν το σχήμα στη ζωή μας, οι νταντελένιοι πόθοι, που μας έσωζαν, που μας έμοιαζαν απ' έξω τους, Χάθηκαν. Μόνο νερό. Και, δίχως εμάς έγινε πάγος. Μια φλογίτσα που χοροπηδάει, που είναι κανονικό για τον πάγο να σβηστεί, μια φλογίτσα για όλα, δεν είναι το καλύτερο· όχι γιατί μπορεί να σβηστεί, μα γιατί φτιάχνει μια ελπίδα στο μονάχο πάγο, που δε δέχεται ούτε φως, ούτε νερό, ούτε σκοτάδι. Η ελπίδα είναι ψέμα, γιατί θα λατρέψουμε τη φωτιά και θα την κάνουμε θεό.

1963

12. ΚΟΥΒΕΝΤΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΑΦΕΙΑ

Αναρωτιέται κανείς από πού ν' αρχίσει, για να μη μαλώσει με τις λέξεις. Είναι σημαντικό να τα 'χεις καλά με το ύφος σου, γιατί αλλιώς μπερδεύεσαι με τους ανθρώπους και με τα πράγματα. Το να διακριθείς και να περιγραφείς, είναι καλή αρχή, όσο είσαι καλός μες στο νερό αγγίζοντας τις άκρες του με τίμια δάχτυλα. 'Η αρχή όμως έχει το κακό της: μια στέρεα μπογιατισμένη συνέχεια διακρίνει το ύφος σου και σε περιγράφει μ' ένα φαγωμένο κι αμφίβολο περίγραμμα, που πέρα για πέρα κουτά κι αδικιολόγητα σε ταλαιπωρεί και σ' απομονώνει σ' ένα κόμπο ψυχής, ξεκρέμαστο μ' ασαφή χώρο γύρο του. Κάνοντας αρχή, πιάνεις θέση βολής και σταματάς ένα κάποιο στόχο: άντε μετά ν' απαλλαγείς απ' την επιτυχία. Τέτοιο ύφος να λείπει. Οι λέξεις είναι σκληρό φαΐ και δύσκολα χωνεύονται για να σου φτιάσουν ευγενική και καθαρογραμμένη σάρκα. Κι αν πάλι τις αναπνέεις δροσερό κρυστάλλινο αέρα, νά που είσαι πολύ ευγενικός για να σ' ακουμπήσουν οι άνθρωποι και τα πράγματα. Το ύφος σου πρέπει να είναι ανθρώπινο ύφος, τουλάχιστον.

Και με το ψέμα τι θα γίνει, που αναβοσβήνει απ' τους ορθούς και ξαπλωμένους ανθρώπους στα δέντρα και στη θάλασσα ταιριασμένο με τον ουρανό; Κακό να σε δικαιώνει ο ουρανός. Κακό να περιμένεις και να χαϊδολογάς τα πουλιά ζηλεύοντας τις φτερούγες τους μ' ερευνητικά και ταλαίπωρα δάχτυλα. Κακό να καρπώνεσαι το νερό και τα κοχύλια. Κακό να προβάλλεις τ' ανάστημά σου στο γαλάζιο φόντο για να σε περιγράψει. Δεν είσαι ανθρώπινος όταν σε γερεύει ο αέρας.

Πόσα είναι “άχθος αρούρης”; Πόση ζωή, πόση σκέψη, πόση ποίηση; Πόσο από μας και τι ενοχλεί; Πόσο τραχιά έμμεσοι και πόσο ανέπιαστα άμεσοι ζούμε τάχα; Ουδέτεροι, ταιριάζουμε, ζωντανοί, ξεκινάμε. Πάμε, μ’ όλα ζωντανά! Όλα αρχίζουν, όλα λένε και δίνουν. Πώς να μη σπάσει μια περιγραμμένη καρδιά; Κουβάλα όσα πήρες, κάνε τα ανθρώπινα με τα ματωμένα κομμάτια της καρδιάς σου και δώσ’ τα. Δύσκολα θα περάσει το τραχύ πετσί σου το μήνυμα, όμως εύκολα πολύ θα πληρώνεις εις γενεάς γενεών. Εύκολα κόβεις το φαΐ σου απ’ το τέρας του κόσμου, όμως δύσκολα πολύ θα διακρίνεις τη σάρκα σου απ’ το χόμα και τον αέρα. Γερμένο το κεφάλι μπρος στα βουνά που σε σφίγγουν μ’ ατσαλένιους νόμους ή απομονωμένο γέλιο που θα σε θάψει στις άδειες τρούπες του κόσμου.

Δε μπορείς να διαφεντέψεις τις γραμμές των πραγμάτων και τη γεύση των ανθρώπων. Αρχίζω, δε θα πει στέκω ενώπιον στον κόσμο. Ούτε πάλι ζητάω τις ρίζες μου, γιατί οι ρίζες τελειώνουν. Έτσι δεν είσαι ελεύθερος, είσαι γυμνός. Δεν είσαι ελεύθερος άνθρωπος, είσαι γυμνός άνθρωπος.

“Ουκ ανδριαντοποιός εμί”· το γυμνό σερνικό σώμα δε γλιτώνει, το γυμνό σώμα της γυναίκας δεν τελειώνει στη γεύση σου. Πώς να το πεις, μικρό σαν τις χαραμάδες της ψυχής και τίμια στομωμένο στις πρωινές φιλντισένιες ιδέες; Δύσκολο να βρεις τίποτα γυμνό, κι εύκολο να τα δεις όλα μαζί γυμνά. Αγαπάς το φόρεμα του κοριτσιού σαν το φλούδι του καρπού· η ανάγκη ζει με τη γύμνια σου που την κυνηγάς στα δροσερά σου όνειρα. Η γύμνια σε δίνει του κόσμου· ο κόσμος σε παίρνει με την ελευθερία. Τις άκρες σου τις αδράχνει ο κόσμος. Μπορούμε να ‘μαστε άνθρωποι, τουλάχιστον, όταν μας αγγίζουν τα

κύματα. Άβολο να ταιριάζουν οι άνθρωποι όπως ταιριάζουν τα κύματα, γιατί τα κύματα δεν πάνε πουθενά, οι άνθρωποι όμως πάνε κάπου, δώθε απ' τα κύματα. Άνθρωποι δίχως ελευθερία δεν είναι άνθρωποι του κόσμου· όταν αντρειεύεσαι μπροστά στα κύματα, δεν είσαι του κόσμου, γιατί δεν είσαι ανθρώπινος, είσαι διάστημα ανάμεσα στους ανθρώπους. Είσαι η απορία τους κι η τραγική τους μνήμη. Οι άνθρωποι πάνε ελεύθεροι με τον αέρα στις θάλασσες και στα βουνά, γυμνοί, να δούνε και ν' ακούσουν. Ό,τι τους εμποδίζει, χωρίς να μείνει σημάδι στον κόσμο, μπορεί να λείψει· ο κόσμος χωράει μόνο τα δικά του, ό,τι είναι ξένο το διαγράφει στο σκληρό του περίγραμμα, κι αφήνει τη μνήμη της μοίρας του στις ψυχές που φιλοδόξησαν να τον πνίξουν στο στένεμά τους.

Γι' αυτό δεν πρέπει ν' αρχίζεις χωρίς να τα 'χεις καλά με το ύφος σου, ούτε όμως πάλι να κατασκευάζεις τον εαυτό σου· έτσι θα κατασκευάσεις και μια μοίρα, μοναχική και τυφλή, όχι γυμνή, μα δίχως τίποτα απ' τον κόσμο, όχι ελεύθερη, μα εγωιστική. Όταν είσαι εγωιστής, όλα εκτός από σένα είναι μοίρα. Τότε ο κόσμος έχει πολύ έντονη έκφραση και αρκεί η οξύνοια, μια κατασκευασμένη ποίηση και κάμποση δύναμη, για να τον δικαιώσεις, για λογαριασμό σου. Έτσι όμως δεν έχεις ύφος, είσαι σπασμένος, κι απ' τις χαραμάδες το τέρας του κόσμου σε καταβροχθίζει και γεμίζει με τη σκληρή του ράχη τα διαστήματα ανάμεσα στους ανθρώπους, κλείνοντας την επαφή τους και τη γεύση τους. Έτσι, η μοναξιά σου ζει σε μια τρύπα του κόσμου, παίρνοντας εκεί μέσα μηνύματα, άμεσα όσο το ρυάκι που το φούσκωσε ο κατακλυσμός τ' ουρανού και σκέπασε τον κόσμο.

Όταν έχεις ανθρώπινο ύφος, μπορείς να δεις το ύφος του κόσμου· αλλιώς μένεις ανάμεσα στους ανθρώπους, πολύ χωμάτινος στο περίγραμμά σου.

Μήνιν άειδε, Άνδρα μοι έννεπε, Θεά, Μούσα, την καταραμένη οργή και τον πολύτροπο άνθρωπο· τραγούδα μου την οργή και πες μου τον άνθρωπο, γυναίκα, πες μου με τα πολύτροπα λόγια την οργισμένη μουσική, να λάμψω, να διαγράψει η οργή μου τις γραμμές του κόσμου με τις λέξεις μου, με τις γραμμές του ύφους μου. Να χαμογελάσουμε και να γελάσει επίπεδος ο κόσμος.

"Ήτοι μεν πρότιστα Χάος γένετ' αυτάρ έπειτα
Γαί' ευρύστερνος, πάντων έδος ασφαλές αιεί ηδ'
Έρος",

τούτη γης που την πατούμε ανάγκη ν' αγαπάει το χάος της οργής μας· μια χούφτα χώμα αγαπάει με μας το χάος, η γη, το χάος, κι εμείς γελάμε στο χάος κι η γη μας αγαπάει τόση μνήμη στη γη, τόση λήθη στο χάος, τόση ανάγκη στη μνήμη και στη λήθη, τόσο χαμόγελο μας ανάβει και σβήνουμε, τόσο χαμόγελο σταματάει το νου μας και αδράχνει την ψυχή μας· τόσο σκληρό γέλιο σβήνει στη χειροπιαστή γυαλάδα του το χαμόγελό μας.

Κι εμείς μηχανευόμαστε, χαράζουμε γραμμές στη γη και τις τρώει το γέλιο, μιλάμε και πετάνε τα λόγια μας και μας φεύγουν—μας μένει κείνο το τρυφερό, το γαλανό χάος πού κόβει την καρδιά μας. Είναι μια γύμνια πού τη ζητάμε και μας έχει. Ξεκινάμε απ' τις γραμμές των πραγμάτων πού πιέζουν με τις ακμές τους το σώμα μας, εγκαταλείπουμε τη γύμνια μας κι είμαστε η βάση μας πού γελάει στο χάος, μ' έναν

έρωτα πού βρέχει στο γυαλί του γέλιου, το θρυμματίζει σε κομμάτια δίχως κόψεις, κι ένα αυλάκι τρέχει εντός μας πού ομορφαίνει τα πουλιά μας τ' αδέσποτα και μένουμε δίχως πουλιά, με τη γύμνια που έχει όλο τον κόσμο, το χάος και τη γη χαμένα στο χαμόγελο, στο γέλιο. Και το φτερωτό μας ύφος τη βλέπει και την έχει.

Μα πώς να ταιριάζει στη γύμνια μας το ύφος μας, γιατί να παίρνουμε στάση, γιατί να κυνηγάμε τη γύμνια μας; Πόσες φορές τη χάνουμε, κι όσο να γυμνωνόμαστε, δουλεύουμε με μια πλάγια γύμνια, με μια άμεση έμμεση διάθεση, πού την τελειώνει το γέλιο, και το πληρώνουμε με τόσες στιγμές ντυμένες με μπάσταρδο ύφος κι αυτές φέρνουν άλλες, μέχρι πού χάνουμε πια τη γύμνια μας και κυνηγάμε τα πράγματα και την ψυχή μας, κι εσύ, γυναίκα, δε μιλάς, μόνο κυνηγάμε τη γύμνια σου και δεν τη βρίσκουμε, μας θαμπώνει η παράξενη λάμψη σου και τα λέμε όλα παράξενα για να τ' αφιερώσουμε σε σένα και να μας δώσεις ένα καρπό απ' το περιβόλι σου. Όταν χάσουμε τη γύμνια μας, μόνο σένα έχουμε για να κοιτάμε-μα δε βλέπουμε, γιατί είμαστε έμμεσοι, πλάγιοι, και δε βλέπουμε τη δική μας γύμνια πού εσύ την απαιτείς και την παίρνεις. Κι έτσι πια, εσύ είσαι το γέλιο κι εμείς σχιζόμαστε στις κόψεις του, μέχρι να πονέσουμε πολύ, μέχρι το αίμα μας ν' αποκαλύψει το γυαλί του γέλιου, του γέλιου του σκληρού γιατί μας γύμνωσε χωρίς να το καταφέρουμε μόνοι μας, πού μαζί με το ύφος μας έκοψε τις σάρκες μας, που μας έκοψε απ' τη ρίζα τόσες φορές, τόσο που μαθαίνουμε πως το ύφος μας δεν είναι κατασκευή μας, μα η γυμνότητα που μας δένει εμάς τους δύο, πως η γύμνια δεν είναι δική μας μα εμείς αυτηνής. Η γη που πατάμε δε μας φτάνει, αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε, γιατί

θα το πληρώσουμε με τη ζωή μας, θα γελάμε ή θα κλαίμε, μα θα το πληρώσουμε και δε θα γλιτώσουμε ούτε τη φύτρα μας απ' την οργή που οδηγεί στο χάος. Θέλουμε και το χάος. Ο φόβος του νου μας σβήνει στη γύμνια. Θέλουμε τη γη και το χάος. Εμείς το χόμα κι εσύ, γυναίκα, το χάος· σου δίνουμε χόμα, μας δίνεις χάος, σου δίνω γέλιο, μου δίνεις γέλιο και το παιδί μας απορεί με το γέλιο, με το χόμα και το χάος, η γύμνια του παιδιού μας είναι η γύμνια του γέλιου μας κι εμείς είμαστε δύο μ' ένα παιδί. Είμαστε το παιδί μας και το ύφος του και το παιδί μας το έχουμε στα χέρια μας, μας κοιτάει και μας γελάει.

Όσο είναι το ύφος μας τόσο είναι τα φύλλα. Όσο μιλάμε, τόσο οι πέτρες· όσο κινούμαστε, τόσο τα σύννεφα· όσο φτιάνουμε, τόσο ο κόσμος· κάθε πόθος μας έχει το ύφος του, μα ο κίνδυνος είναι μεγάλος αν δεν απαντάει τουλάχιστον σ' όλα το ύφος. Ύφος για ένα πράγμα μόνο είναι ύφος ψεύτικο, γιατί το ένα είναι κάτι, και κάτι θα πει μορφή, ένα είδος απάντησης· αν απαντήσουμε για ένα, απαντήσαμε στο ύφος μας, και το ύφος δε συμφωνεί με τα πράγματα. Κι απάντηση σ' όλα, θα πει λύτρωση για να τα φτιάσουμε με το ύφος μας. Έτσι μπορούμε να 'χουμε το ύφος της θάλασσας, των βουνών, του κόσμου. Όπως η πέτρα τελειώνει κι ακουμπάει στο χόμα, έτσι το ύφος για ένα τελειώνει, κι αν δεν αγγίζει το άλλο τελειώνουμε κι εμείς λιτοί μα κειτόμαστε στον κόσμο που πια δεν τελειώνει πουθενά. Τί θα κάναμε αν μαζί με τέτοιο ύφος τελειώνε κι ο κόσμος· τί θα κάναμε με δικό μας κόσμο, με τον κόσμο του ύφους μας; Αν πούμε τον κόσμο μονάχο για να ταιριάσουμε τη μοναξιά μας, θα 'ναι σα να μας κολλάει μια γροθιά στα μάτια.

Μοναξιά μαζί με τον κόσμο θα πει θόλωμα, χάσιμο δίπλα στην πέτρα, πέταμα χωρίς γυρισμό—και γιατί να θολώσουμε;

Πού πας ασήμι. να χαθείς, μάλαμα να θολώσεις, πού πας αργυροκούδουνο να χάσεις τη λαλιά σου;

Να μιλάς και να μην αλλάζει το χρώμα, να σκοντάφτει η φωνή σου στα τύμπανα του κόσμου και να σβήνεται στην ηχώ σου, να δίνεις του θανάτου για να μπει στον κόσμο, είναι μόνο τόσο θόλωμα όσο θολώνει η αλλαγή του ύφους σου τους άλλους. Μα δεν πρέπει να θολώνεις τους άλλους, ακόμη κι αν τους αφήσεις χωρίς καθόλου ύφος. Δεν υπάρχει εκλογή. Είναι γελοίο να γίνεσαι καλοσυνάτος γόης για τους ανθρώπους, γιατί κι αυτούς θ' αποκλείσεις και τα πράγματα θα χάσεις. Θα χωρίσεις σε μαντριά πράγματα κι ανθρώπους, θα στενέψει ο κόσμος και θα θολώνεις με σκέψεις μέχρι που να μείνει τ' αργυροκούδουνο το δικό σου έρμο σε κορφές που αγγίζανε τα πόδια σου μα τις άφησε λιτές και μοιραίες το ύφος σου. Κάποιος άλλος θα το πάρει και μαζί θα χάσεις και τις κορφές. Αν φτιάσεις άλλες, θα 'ναι καμπούρα στην πλάτη σου. Τότε θα μιλάς γι' αδυναμία, μα το ύφος σου θα 'ναι μια σπηλιά του κόσμου που θα σε σφραγίσει, δίχως να την αγγίξεις. Ο κόσμος είναι γεμάτος σπηλιές—μόνο που δε χωρίζουν απ' τον ουρανό.

Πρέπει να 'χουμε ένα ύφος και να τα 'χουμε καλά μαζί του. Έχουμε όλο τον κόσμο και θέλουμε ύφος για να το δείξουμε, για να δείξουμε κάτι και ν' απαντήσουμε τουλάχιστον. Όταν απαντήσουμε έχουμε ό,τι θέλουμε και όπως το θέλουμε. Μ' αυτό δεν έχει να κάνει το ύφος μας. Ας αρχίσουμε λοιπόν,

μπροστά εμείς και πίσω το ύφος μας, δίχως υποντίες, ανησυχίες και στάσεις. Ας τρέχει το ύφος μας πίσω απ' τα πόδια μας να μας προλάβει, ας γίνει σκιά μας—όταν μπαίνουμε στο φως θα χάνεται. Έχουμε ύφος για να το χάνουμε, για να το χάσουμε. Έχουμε δίχως άλλο ύφος για να το χάσουμε εμείς—τί δουλειά έχει ο κόσμος με το ύφος; Ούτε αντιγραφή σηκώνει ούτε θέλει τίποτα από μας, μόνο εμάς τους ίδιους, τον ήσκιο μας έστω. Μα ποιος το είπε πως δεν είμαστε κόσμος εμείς, πού γράφτηκε πως το χόμα είν' άλλο απ' το λόγο μας; Το ύφος καθαρίζει τη σκιά, τη σβήνει. Είναι δύσκολο να τα 'χουμε καλά με τον ήσκιο μας; Έχουμε καμιά ανάγκη τον ήσκιο μας; Δεν πειράζει καθόλου, καθόλου να μας ακολουθεί.

1963

13. ΒΗΜΑΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠ' ΤΗ ΒΡΟΧΗ

Κάτι λόγια για τις πέτρες μας έχουν καταλύσει, σε κάτι στιγμές χωρίς περίγραμμα και σε κάτι διαφεύγοντες σαφείς χώρους· κι οι ανάσες μας φεύγουν τις πέτρες. Είναι κάτι γεύσεις ακατάλυτες που μας καταλύουν, είναι μια οικεία κατάλυση, υπαρκτή σαν τα σύννεφα, ζωντανή σαν τη βροχή κι εκφραστική σαν την απουσία της βροχής στο χώμα. Όταν λυθεί η βροχή στη γη κι η γη δέσει τη λάσπη, τότε μένουμε για τις πέτρες. Οι νεκροί λιώνουν κι οι ρίζες ασπρίζουν, όμως οι πέτρες δεν είναι σίγουρο πως θ' ασπρίσουν και μάλιστα μερικές χαρούμενες πέτρες δεν ασπρίζουν ποτέ. Και λες να στρώσεις τους χώρους με πέτρες δίχως χρώμα, μα κείνες οι άσπρες πέτρες σε καταλύουν και τις κυνηγάς, γυρεύοντας ανάπαυση. Όμως δεν έχει ανάπαυση, είναι τόσο κουτή τέτοια σκέψη. Μιλάμε τόσο για τις πέτρες, που στο τέλος χάνουν κι αυτές την ανάπαυσή τους, που λέμε πως δεν έχουν ανάπαυση ούτε οι πέτρες. Τι θέλουμε απ' τις πέτρες, απ' τους χώρους, Τι θέλουμε από μας; Δε φτάνουν τα λόγια μας κι επιτέλους η σιωπή μας είναι τόσο ψεύτικο πράγμα. Τι ρόλο παίζουμε για τον εαυτό μας, τόσο υδροκέφαλοι, με τέτοιους αμφισβητούμενους χωρισμούς, που μας οδηγούν γελοία στις πέτρες; Τι θέλουμε επιτέλους και περπατάμε με τόση καρδιά και τόση σκέψη, που μας κάνουν άλλο πράγμα πάντα από κείνο που νομίζουμε πως είμαστε; Και τι θέλουμε με το να νομίζουμε πως είμαστε άλλο από κείνο που στο τέλος βγαίνει πως είμαστε; Διαχειριζόμαστε τόσα που πια μπορούμε να μην έχουμε καμιά λήθη—ας ξεχνάνε άλλα.

Οι παρομοιώσεις φταίνε, ο τρόπος που μας αποκλείουν. Χωρίς παρομοιώσεις, λίγα θα λέγαμε.

Γιατί τόσα λόγια, γιατί τόσες άσπρες πέτρες, τόση αισχρή ευτυχία; Οι πέτρες δεν είναι ευτυχισμένες. Γιατί τόση άθλια δυστυχία; Οι πέτρες δεν είναι δυστυχισμένες. Δεν είναι ανάγκη καμιά να γυμνωθούμε, στο γύμνωμα ντυνόμαστε. Είμαστε γυμνοί κι ούτε μας ντύνει ο κόσμος. Η βροχή δε γυμνώνει τίποτα. Να περιμένουμε κάτι νέο, πάει πολύ. Θα μας φάνε οι σκέψεις, τα νιωσίματα και τα λόγια. Τι θα πει νέο, αδερφέ; Ό,τι κι αν κάνουμε, ό,τι κι αν φτιάσουμε κι αν πούμε, δεν κολλάει πάνω μας- ίσα που εγκαταλειπόμαστε για τις πέτρες. Κι επιτέλους ποιος μας βάφτισε και ποιος βάφτισε τα δικά μας; Το νερό δε μας πιάνει απ' έξω- όσο δε μας πιάνουν κι οι πέτρες.

Ας πάμε μέχρι τη βροχή· ας πάμε μέχρι το δέντρο. Ω στ' αλήθεια δύσκολη δουλειά, καθόλου σίγουρη. Μπορεί να βρεθούν βουνά στο δρόμο, μπορεί να μας σπάσει κάνα πόδι, να μας πάρει η θάλασσα, να μας γονατίσει καμιά σκέψη, να μας εξανεμίσει κανένα αμέτρητο κακό. Κι αν δεν ξεχωρίσουμε το δέντρο, μια και δεν το είπαμε, κι αν το περάσουμε γιατί δε θα πέφτει στα μέτρα μας, αν δεν το λογαριάσουμε ούτε στο λευκό διάλειμμα μιας στιγμής; Μήπως δε μπορεί να μην υπάρχει το δέντρο μας και να ξεροσταλιάζουμε στις φλούδες κάθε λογής, και μάλιστα να περδευτούμε ανάμεσα στα δέντρα, στους θάμνους, στα χορτάρια κι ακόμη ανάμεσα στα φυτά, στα ζώα, στις πέτρες και σ' εμάς· μήπως δε μπορεί να τα χάσουμε μ' όλ' αυτά και με κείνο πού τα λέμε—που τα σκεφτόμαστε -που τα νιώθουμε; Και το πιο πολύ μένει αν δεν έχει να κάνει τίποτα απ' όλ' αυτά, μα κάτι άλλο που πάμε να το κάνουμε πηγαίνοντας στο δέντρο, κι αν αυτό διαγράψει το δέντρο ή αν πάρει αλλιώς το δέντρο, από κει και πέρα

τι γίνεται με το δέντρο; Ούτε για ήττα ούτε για νίκη μιλάμε. Μιλάμε για το δέντρο. Δύσκολη δουλειά να πάμε στο δέντρο, στο δέντρο; Μα όχι, γιατί πάμε. Μόνο πού το πράγμα μένει και ξαναπάμε, κι όσο να πάμε, μένει να ξαναπάμε και ποτέ δεν έχουμε πάει αρκετά, δεν έχουμε πάει, μ' όλο πού κουνιόμαστε σαν παλιάτσοι, μια μπρος μια πίσω. Η βροχή δεν πρόκειται να κάνει τίποτα. Θα πέσει σε μας και στο δέντρο. Κι αν μας ενώσει πιο πολύ από πριν μαζί του, γιατί να 'μαστε χώρια, γιατί να μην είμαστε πάντα μαζί, ενωμένοι; Τι κάνει το χώμα, ο αέρας, τι κάνουν τα νερά σκόρπια δώθε κείθε;

Πιάσε μια πέτρα, χούφτωσέ τη, δίχως σκέψη, μακριά απ' τον εαυτό σου, από κείνη την τετράγωνη μοίρα σου, στερημένος απ' την τελευταία άμεση γεύση σου· μη βουλευτείς με καμιά πιρουέτικη απάντηση, μην εγκαταλειφτείς σε τίποτα πού θα κάνεις, που θα φτιάσεις, μη γίνεις ευτυχής και την παρατήσεις, μην κλίνεις την κεφαλήν, μην την κρατήσεις σα μεθυσμένος, μη σε πιάσει ιερό μένος και την πετάξεις στο τίποτα κι ό,τι πιάσει να το πάρεις για στόχο.

Τί γίνεται με την πέτρα;

Βημάτιζε, βημάτιζε, και πες, κάνε, βημάτιζε και τίποτα, αδερφέ. Μη σκαρώσεις τίποτα, κακομοίρη, υδροκέφαλε, εξυπνάκια, βρομιάρη-ντροπαλέ, μικρέ μεγάλε, τιποτένιε· άχρηστε μ' όσα έφτιασες, σκουπίδι με τα όνειρά σου και τα φρικαλέα παραμύθια σου, σουλατσαδόρε με τ' όρθιο πλην ατελεύτητο βλέμμα σου, με την κάθετη γέννησή σου και τον οριζόντιο θάνατο, με τα λόγια που θα σε στραγγαλίσουν. Τραγική, γελοία, ποιητή.

Βήματα πριν απ' τη βροχή. Πήγαινε στο δέντρο,
πιάσε την πέτρα, δώσε μου το χέρι. Θα σε κάνω να
μου το δώσεις. Να, έρχεται η βροχή. Δεν έχουμε
λογαριασμό. Αν βουίζει το κεφάλι σου, ανακάτωσε τα
μαλλιά σου στις σταγόνες. Ας' τις πέτρες, ασ' το χέρι
μου. Φεύγα. Δε βλέπεις που 'ρθε η βροχή;

1963

14. ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ

Αιών παῖς ἐστι παίζων, πεσσεύων· παιδὸς ἡ βασιλῆη.
Ἡράκλειτος

Όταν ἡ θάλασσα βγαίνει ἀπὸ τὴ νύχτα, ἐκεῖ που καθαρίζει τὸ πρῶτο κύμα, πάρε τὸ φῶς-τὸ σκοτάδι μπαίνει στὴν ἄμμο. Μετὰ σκάψε ὅσο θέλεις, μόνο φῶς θὰ βγάνεις. Ἡ θάλασσα, ἡ ζωντανή ἐπιφάνεια, ξέρεי τὸ μυστικό του σκοταδιού· αὐτὴ κυβερνάει τὴν ἀκίνητη ἄμμο. Θεσ τὸ κρύβει μέσα στα χαλίκια, θεσ τὸ παίζει στους ἡσκίους, θεσ τὸ πηγαينوφέρνουν τα κύματα και τὸ τραβάνε μέσα ἀπ' τὴν ἄμμο καθὼς υποχωροῦν—τὸ σκοτάδι εἶναι τὸ πρὶν, ἡ θάλασσα εἶναι τὸ τώρα. Κι ἀλλοῦ ἀπ' τὴ θάλασσα δὲν ἔχει να πᾶει τὸ σκοτάδι, μια κι αὐτὴ μονάχα εἶναι ἐδῶ, ὄλο ἐδῶ εἶναι. Ἀν πάλι γυρεύουμε ἓνα μῦθο στα σύννεφα που ταξιδεύουν ἀπὸ κοντινὸ ἀεράκι, θέλουμε κι ἓνα τρυφερό παραμῦθι γιὰ τὴν ἀκίνητη ἄμμο. Και δε φτάνουν τα θαμνὸκλαδα που μόλις σιούνται, δε φτάνει ὁ ἡσκίος των φύλλων τους τα μεγάλα σύννεφα, που ταξιδεύουν ἡσκίους πλατιοῦς πάνω στὴν πλατύτερη ἄμμο. Θέλουμε ἓνα δέντρο να ρουφᾷ ἀπ' τὴν ἄμμο τὴ θάλασσα και να πιάνει τα σύννεφα φύλλα—θέλουμε ἓνα δέντρο παντέρμο, ἓνα δέντρο ἀπ' τὸ πρὶν, ἓνα δέντρο που να εἶναι χτες. Μα ἡ θάλασσα εἶναι τώρα και τα δέντρα εἶναι ἀύριο—τα σύννεφα, δὲν ἔχουν χρόνο, γιὰτί ἀγαπάνε τὴ θάλασσα. Κι οἱ καρποὶ που ωριμάζουν στο ἀύριο και χάνονται στο χτες, γιὰ τὴ θάλασσα φυλάνε τὸ σκοτάδι του σπόρου τους.

Ἔτσι ἀρχίζει ἡ μέρα και τὸ φῶς μας ἀφήσε λεύτερους. Κάτι βότσαλα, κάτι φύλλα στα δέντρα, κάτι βουναὶ κράταγαν ἡσκίους πίσω ἀπ' τὸ φῶς· και στα μάτια

παίζαν μικρά κομμάτια σκοτάδι, που δεν ξέραν καθόλου το φως. Τίποτα πιο ακίνητο απ' το φως και τίποτα πιο ακίνητο απ' την απορία μας, τη μικρή μας αγαπημένη απορία. Τα κύματα έρχονται μπρος στα μάτια μας, τελειώνουν, φεύγουν και ξανάρχονται, όλο ξανάρχονται. Ευαίσθητα σχέδια στον άμμο κυνηγάνε το νερό, καθώς φεύγουν αμάλαγοι αφροί. Κάτι πεταλούδες πάνε στα χαλίκια ή κι εύκολα πολύ μπαίνουν πάνω απ' το νερό- μα που αρχίζει το νερό; Ποια γραμμή ακίνητη μας χωρίζει απ' το νερό; Αρχίζει με κύματα και με κύματα τελειώνει. Πούθε το πήραμε να ξέρουμε έτσι το νερό, πώς ξέρουμε τόσο τα κύματα που δεν έχουν αριθμό κανένα; Κι ίδια παίρνουμε τα χαλίκια, τα πιάνουμε στην παλάμη μας και σβήνουμε τους μικρούς τους ίσκιους στην παλάμη μας. Σίγουρα, δεν είμαστε άλλο από φως κι οι παλάμες μας δεν πιάνουν ήσκιο. Το σκοτάδι είναι βαθιά στα μάτια μας -έτσι ξέρουμε τη θάλασσα, και λέμε πως κυλάει πάνω στο σκοτάδι. Είμαστε στο φως κι έχουμε αυτού του σκοταδιού τη γνώση-μέχρι να δοκιμάσουμε το νερό, που δεν έχει καμιά γνώση, και να μείνουμε με τη γνώση του νερού.

Εκεί αρχίζει η απορία μας, όταν καθαρίσουμε τη γνώση μας στο νερό. Η απορία μας αρχίζει πάνω στην υγρή άμμο, εκεί που τα κύματα δίνουν ευαίσθητα σχέδια που χάνουν νερό και φως και μένουν σημάδι του νερού. Μα εμείς τα σημάδια τα λογαριάζουμε πολύ, τόσο που ξεχνάμε το νερό. Έτσι μάς παίζει το νερό κι η γνώση μας είναι παιγνίδι. Τι λόγια διαβάζουμε στην άμμο και τι τραγούδια γράφει η καρδιά μας μ' ευγένεια στις γραμμές της άμμου! Εκείνες τις υγρές γραμμές, που σε λίγο πάλι τις παίζει το κύμα. Κι ο ξερός άμμος έχει σημάδια που δεν τα διαβάσαμε ποτέ, παρά μ' όστρακα που δεν είναι δικά

του, μ' αγνάρια που δεν τα δέχτηκε ποτέ και τα πετάει χωρίς καρδιά, γιατί δεν έχει καρδιά ο ξερός άμμος, δεν έχει καρδιά και παιγνίδια για μας. Ανάμεσα κύμα και γραμμή μένει χρόνος για μας, ο ξερός άμμος δεν αφήνει κανένα χρόνο, δεν κάνει τίποτα—περιμένει μονάχα τον αέρα και τα σύννεφα. Όμως ποτέ δεν ακούσαμε τις κουβέντες τους. Και ξαφνικά το κύμα προχωράει με την ίδια όψη και τον φτάνει. Τι του παίρνει; Τι του δίνει; Εδώ, πάνω του το παιγνίδι χάνει το κύμα. Μένει με το νερό που κρατάνε στις ρίζες τους κάτι κοντόθαμνα στον άμμο, κάτι λουλούδια πολύ τρυφερά, κι όσο πάει, δρόμοι και χώμα και χωράφια και δέντρα—και τελειώνει στους καρπούς. Τα κύματα μένουν μονάχα, με τα ίδια σχέδια στην υγρή άμμο, που δεν τα διαβάσαμε καλά- και φτάσαμε στους καρπούς, που μας παίζουν στο χρόνο, στιγμή τη στιγμή.

Μα ποτέ στους καρπούς δε βρίσκουμε στάλα σκοτάδι. Μόνο νερό γνωρίζουν τα χείλη μας κι ένα κύμα χαράς ορμάει στην καρδιά μας. Τους σπόρους δεν τους ξέρουμε και σημάδι δεν αφήνουν, δεν έχουν σημάδι χρόνου κανένα—κι αν τ' αφήσουμε ανάμεσα κύμα κύμα και γραμμή, πάνε δίχως σημάδι. Ζητάμε τον ξερό άμμο, μα δεν τους λέει κουβέντα. Τότε πάμε στο χώμα. Σκάβουμε φως πολύ, όσο θέλουμε φως. Μα κείνα τα μικρά σκοτάδια των ματιών μας μεθάνε από χαρά, μια αλλιώτικη χαρά, σα να κυλάει και το χώμα πάνω στο σκοτάδι, σα να 'ναι το χώμα ζωντανό σαν τη θάλασσα. Κι η καρδιά μας συνεπαίρνεται και κυνηγάει το νερό, ορμάει να ξεσπάσει κύμα δίχως χρόνο και να ρημάξει τα ευαίσθητα σημάδια της βουλής της πάνω στις παλάμες μας, στις γραμμές που ευαίσθητα πολύ κλείνουν το σώμα μας και την ψυχή μας. Όμως νά, σαν το κύμα, ίδιοι, δίχως σκοτάδι, νέοι

καρποί μας περιπαίζουν, μετρώντας στιγμή τη στιγμή—και σημάδι δεν αφήνουν οι σπόροι. Το κύμα μένει αιώνιο στην καρδιά μας, κι όλα τα ξέρει. Μ' αγάπη παίρνει το χόμα απ' τους καρπούς, μ' αγάπη καθαρίζει τις ρίζες και δέχεται τα χέρια μας. Έτσι, λίγο-λίγο, τα μικρά σκοτάδια των ματιών μας μπαίνουνε στους σπόρους και σβήνουν στους καρπούς. Το νερό μας κυριεύει χωρίς σκοτάδι κανένα κι ορμάει με τα κύματα και σπάει τις γραμμές μας, μπερδεύει την ψυχή μας με τα σημάδια και με τους καρπούς, το κορμί μας με τα χορτάρια και με τις γερές γραμμές των ζώων, που 'χουν μονάχα φως στα μάτια. Εκείνο το νερό μας συνεπαίρνει και παίζουμε μ' ανάλλαχτα κύματα στην καρδιά, που χαράζουν ευαίσθητες κινήσεις στο φως και βγάνουν αέρα που δε χωρίζει απ' τα κύματα και τα γαλανά σύννεφα, που παίζει την απορία μας πάνω στην άμμο, ξεκινώντας ανάμεσα κύμα και γραμμή. Μα πριν τη σβήσει τ' άλλο κύμα, εμείς την τραβάμε. Μας δίνει χόμα και βάνουμε φως και νερό και κρατάμε καλά το χρόνο μας με κινήσεις πιο ζωντανές απ' τη θάλασσα, πιο γεμάτες απ' τα χορτάρια, πιο μετρημένες απ' τους καρπούς. Κι έτσι, όπως αγριεύει το κύμα και σαρώνει άμμους, χόμα και χορτάρια, ορμάμε άγριοι και ωραίοι, μ' ένα γέλιο καθαρό και μονάχο, σαν την απορία μας και σαν το νερό—και παίζουμε. Είναι το νερό που αφήνει ευαίσθητες τις γραμμές μας, με φως και νερό, ανάμεσα νερό και γραμμές το παιγνίδι. Ανάμεσα είμαστε.

Ανάμεσα κύματα και γραμμές λάμπουν τα μάτια μας τώρα. Τώρα πάλι απλώνουμε τα χέρια μας απ' έξω. Δώθε θάλασσα, κείθε ακίνητο χόμα που την περιμένει. Όλα τα κύματα περνάνε στα μάτια μας, μα τα μάτια μας περνάνε τα κύματα, εκεί που τελειώνουν.

Πάνω στην παλάμη μας τελειώνουν τα κύματα κι είναι οι γραμμές τους όσο είναι οι δικές μας. Εκεί τώρα το νερό μας ξεχειλίζει στις άκρες των βλεφάρων και των δακτύλων μας. Τώρα κάνουμε τη μεγάλη προσφορά. Εκεί μετράμε τους σπόρους κι όλο το σκοτάδι της θάλασσας, απ' αυτό που μας φέρνουν τα κύματα μέχρι κείνο που ταξιδεύει στον ωραίο βυθό της και στους σπόρους. Εκεί τρώμε τους καθαρούς καρπούς και συμπληρώνουμε με τη σάρκα μας τις ρίζες ως την απορία μας. Κι όταν πια τέλειοι και τελευταίοι μείνουμε μόνοι, με τ' άκουσμα του νερού πιο πέρα και την αφή των γραμμών σ' ένα χρόνο, τότε σπάμε τους σπόρους και πληρώνουμε με γέλιο την οδύνη τους που ρίχνει σκιές στην ματιά μας. Μα το νερό μας καθαρίζει τα μάτια και τις γραμμές μας, που δεν έχουν κόσμο να σταθούνε.

1963

15. ΝΕΡΟ ΣΤΟ ΠΡΩΙ

Ολοκάθαρα τα δάχτυλά μας στη μέρα. Μ' αγάπη πολύ παρατήσαμε τα έργα μας μονάχα, χωρίς νερό λήθη καμιά δεν περιμένει τα χνάρια μας. Τα βουνά, ο καλός ουρανός κι ο άσπρος άνεμος έχουν κουβέντες με τη θάλασσα, κι είναι τα κύματα που μας νοιάζουν, γαλανά κι όρθια, ολοζώντανα απ' τη μνήμη των βημάτων μας στο σίγουρο άμμο. Ζητάμε νερό για τα λόγια μας, και μετράμε τα κύματα μ' όλη την καρδιά μας, καθώς περνάνε απ' τα κρυστάλλινα μάτια μας, κι ούτε ένα δε χάνεται, ούτε ένα δεν είναι μονάχο, ούτε μια σταγόνα δε μένει—όλο το νερό ξαναγυρίζει. Σίγουρα δοκιμάσαμε, μόνο μ' αλήθεια αγωνιστήκαμε να το πάρουμε, μα το νερό μονάχα παίρνει, ούτε μια σταγόνα δε δίνει, να στεριώσουμε τον ήλιο του πόθου μας. Άλλες κουβέντες έχει το νερό με τον ήλιο, κι άλλος είναι ο ήλιος που φωτάει τις φλέβες και τα μάτια μας. Είναι αλλιώτικος έρωτας ανάμεσα στον ήλιο και το νερό. Ένας έρωτας που κλείνει τα πελάγη και τον ουρανό, που τελειώνει τα χορτάρια και τις πέτρες, που δίνει δρόμους στα τετράποδα, χώμα στα ερπετά, που ανοίγει τον αέρα στ' αγαπημένα πουλιά. Ένας έρωτας που φτιάνει και ξαναφτιάνει τα κορμιά των γυναικών, που τ' ανοίγει με νέα παιδιά, που ασπρίζει τις ρίζες στο στήθος μας και ζητάνε νερό. Μα το νερό δε δίνει τίποτα. Όταν ο πόθος μας, μ' αίμα δικαιωμένος σε δρόμους πιο άσπρους απ' τον άνεμο, γίνει φωτιά απ' το αίμα πιο κόκκινη και τελειώσει στα ολάνοιχτα δάχτυλα, τότε σταγόνα που δεν παίρνει μίλημα, που σε κανένα χαιρετισμό δεν απαντάει, σεργιανάει φύλλο-φύλλο, πέτρα-πέτρα, σύννεφο-σύννεφο, κι επιστρέφει, επιστρέφει στην καρδούλα του παιδιού μας και το κόβει, μ' έναν ήλιο αλλιώτικο, που κυνηγάει τα μάτια μας, το κορμί μας,

τον ήλιο του πόθου μας. Τότε, όταν γονατίσουμε απ' τη χαρά όταν το φως μας πάρει τον λογισμό, μένει μονάχο το νερό κι εμείς μονάχοι, χωρίς νερό, διψασμένοι για να 'χει όλη την αγάπη δική του. Κι εμείς κυνηγάμε αυτό το μονάχο νερό που μας αφήνει, που σίγουρα μας αφήνει μπροστά στα κύματα κρυστάλλινους για να περνάνε ελεύθερα.

Τα πονάμε τα έργα μας, πονάμε τα χνάρια μας, πολύ πονάμε τα λόγια μας και τα προσέχουμε, έτσι που γυμνώνονται στ' άσπρα μονοπάτια της καρδιάς μας απ' τον ήλιο του πόθου μας. Τα μετράμε, όλο τα μετράμε στο πλάτος της καρδιάς μας και στα διάφανα μάτια μας. Για τι τα μάτια μας είναι νερό κι αφήνουν κάμπους, πέτρες, χορτάρια, βουνά, ξαμολάνε πουλιά και χαϊδεύουν τον ορίζοντα. Έτσι, με τόση χαρά λέμε τα λόγια μας, μέχρι που να μας λένε τα μάτια μας. Τότε ο λόγος μας χαϊδεύει το στήθος μας, λάμπει στις άκρες της γυναίκας κι απ' τ' ακροδάχτυλά της κυλάει στις άκρες του νερού, παίρνει άκρη-άκρη το νερό, άκρη-άκρη το κύμα, κι όλα τα νερά μάς λένε. Ένα κύμα με γελούμενες άκρες ξεκινάει απ' τον κρίνο της αυγής, γλιστράει πάνω στα ίσα νερά, κι ανοίγει ουρανό και γης, λέει φύλλο-φύλλο και πέτρα-πέτρα ζώα που απλώνουν το χώμα και βουνά που ανοίγουν τη μέρα και κάμπους που αφήνουν τα δέντρα- ένα κύμα, κι ο λόγος μας είναι ένας και πρώτος και μόνος. Τον πονάμε το λόγο μας, έτσι που λέει και γίνεται, έτσι που μας πονάει.

Μα εκείνο το γέλιο, εκείνο το περιγέλασμα της δημιουργίας, μας πονάει πιο πολύ, κι όλο και πιο πολύ μετράμε τα λόγια μας. Τόσα πράγματα, πώς μπορεί να τ' αγαπήσουμε μ' όση αγάπη τα φτιάχνουν τα λόγια μας κάτω απ' τα μάτια μας; Πώς ν'

αγαπήσουμε τ' όσο και τ' όπως μας φτιάχνουν τα λόγια μας- τ' είναι πιο δικό μας απ' όλα, τι είμαστε εμείς, για τι είμαστε εμείς, για τι μας έχουν τα λόγια μας που όλο φτιάχνουν; Αυτή η γελούμενη απορία, αυτό το γέλιο στην καρδιά μας κόβει τα λόγια μας και τα πράγματα, αυτό μας χωρίζει, κι είναι οδύνη ο χωρισμός, είναι χρέος για οδύνη και μοιάζει να 'μαστε αυτό, η οδύνη για το γέλιο που χωρίζει τα πράγματα, το νερό που παίρνει το δάκρυ και τη χαρά του ήλιου του πόθου μας. Μα το νερό δεν πονάει ούτε χαιρέται, ποτέ δε χωρίζει. Τι είμαστε λοιπόν άλλο από νερό, πώς γέλιο κι οδύνη απ' τα λόγια μας, γιατί τα λόγια μας προδίνουν το νερό;

Πώς να μην πούμε το μύθο του νερού—και πώς να βάλουμε νερό στο μύθο μας; Δύσκολο να μη γίνει κρασί στο ποτήρι μας, δύσκολο να μη μας μεθύσει με τον κόσμο ο μύθος του νερού. Μια επιθυμία πρώτη μας ξεγελάει, κι αντί να πιούμε, φτιάχνουμε τον κόσμο. Μετά, μένει το γέλιο στο λόγο μας, το δάκρυ μας χωρίζει απ' τα γέλια που μας φεύγουν με τον κόσμο- και νερό δεν πίνουμε, με τόσο πόνο, τόση χαρά. Και ζητάμε άλλα με τον πόνο μας και με τη χαρά μας, πονάμε κάθε πέτρα που δε θα ξαναδούμε, χαιρόμαστε με κάθε πέτρα που βρίσκουμε—πληρώνουμε για το νερό που δεν ήπιαμε, είναι σκληρό το γέλιο μας που δεν πιάνει σταγόνα, είμαστε μόνοι, δίχως νερό, κι όλο επιστρέφουμε σ' εκείνο τ' όμορφο πρώτο ξεγέλασμα, στη γοητεία των ανοιχτών δαχτύλων της γυναίκας, και τους ζητάμε να μας δώσουνε, ενώ δεν πιάνουν τίποτα. Δεν το βαστάμε το τίποτα, δε μπορούμε να το ταιριάσουμε με το νερό και τα μάτια μας, γιατί το νερό μας μεθάει κρασί γλυκό, και τα μάτια μας μάς μεθάνε, τα ίδια μας τα μάτια, μ' αγάπη πολλή, δεν

αφήνουν μια στιγμή τον κόσμο. Όμως τα μάτια μας ξέρουν καλά το μύθο του νερού.

Είναι δίπλα το νερό, και περιμένει το πρωί, το πρωί μας- που δεν έρχεται ποτέ. Πονάμε το μόχθο του νερού, που έτσι έχει ερωτευτεί το πρωί μας, που όλο πάει να το βρει, μα ποτέ δεν το βρίσκει—καταφέρνει μονάχα να φτιάξει τον κόσμο, αλλά δεν ξέρει το νερό. Μα εκείνο το πρωί μας χαίρεται τον κόσμο χωρίς να δίνει τίποτα, τι να δώσει στο νερό, που τίποτα δεν παίρνει; Κι έτσι τίποτα δε θέλει το νερό, κι έτσι δίνει σε μας το νερό—κι εμείς οι καλοί και ωραίοι παίρνουμε, παίρνουμε τον έρωτα του νερού, που δεν πάει πουθενά, τον έρωτα για το πρωί μας. Έτσι ζητούσαμε, έτσι ζητάμε το πρωί, να του δώσουμε τον έρωτα του νερού και να μείνουμε, να του δώσουμε τα χαλίκια, τα χόρτα, τον ουρανό, τα παιδιά μας, μα το πρωί δεν έρχεται ποτέ- γιατί δεν είναι πουθενά το πρωί-, το νερό είναι, τα μάτια μας και τα δάχτυλά σου είναι στο νερό, κι ανάμεσα στο νερό βρίσκουμε το πρωί μας. Μεσ στο νερό βρίσκουμε τον έρωτα και βρίσκουμε το πρωί, το νερό είναι η μνήμη μας.

Ολοκάθαρη η μνήμη στα χέρια μας, ολοκάθαρα τα χνάρια μας στον άμμο. Την αυγή περιμένουμε το κύμα ν' ανοίξει το χαμόγελο κι ο λόγος μας. Κι όταν πια ανοίξουν τα όστρακα κι ο κόσμος, όταν πια τα κύματα μιλάνε με το φως, χωρίς μνήμη καμιά, δίχως τίποτα, ταξιδεύουμε στον κόσμο μ' ανοιχτές και καθαρές παλάμες, ταξιδεύουμε τον έρωτα. Πάμε για ένα πρωί, που δεν ξέρει να 'ρθεί, που δε θα 'ρθεί ποτέ, γιατί ποτέ δεν περιμένουμε τέτοιο πρωί. Έρχονται οι αυγές κι οι μέρες μετράνε τα μάτια μας, μα κείνο το πρωί ποτέ δεν θα 'ρθεί- γιατί δεν έχει πού να 'ρθεί, δεν έχει τι να κάνει, αφού είναι έτσι καλός ο κόσμος,

αφού είναι έτσι ωραίο το νερό. Μόνο, εμείς το ζητάμε, γιατί είναι δικό μας, είναι το δικό μας πρωί, δεν είναι άλλο από πρωί μας δεν είναι άλλο από μας. Κι εμείς δίνουμε κατακάθαρα τα δάχτυλά μας στη μέρα κι όλο τον κόσμο στο νερό, δε θέλουμε τίποτα, μόνο νερό—μόνο το νερό μας αφήνει γυμνούς, μας αφήνει στην καρδιά μας, —γιατί το νερό ζητάει την καρδιά μας. Μα η καρδιά μου είναι για σένα, δεν είναι για το νερό· το νερό είναι δίπλα μας—τίποτ' άλλο.

1963

16. Ο ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΤΕΜΗ

Γιατί δε χάνεις τίποτα ποτέ· γιατί μια στιγμή δεν αλλάζει η μορφή σου, ούτε σ' ένα μυστικό; Μυστικά δεν έχεις, μια κουβέντα δε λες αλλιώς, από πού να σε πιάσει κανείς; Κρύβεις όσο κρύβουν τα φύλλα, είσαι όσο είναι τα μονοπάτια στο δάσος, κι αν δεν τα 'χουμε μάθει ποτέ, πού να σε βρει κανείς ανάμεσα στα δέντρα, στα φαράγγια, στις σπηλιές; Στο πόδι σου ξεχνάει το χώμα, στο χέρι σου θυμούνται τα δέντρα, στα μάτια σου οι δρόμοι και τα φύλλα μιλάνε με τον ουρανό και τη θάλασσα και τίποτα δεν ταραίζει στην ακοή σου το νερό και το χώμα, τα φύλλα και τον αέρα, τίποτα δε φτιασιδώνει τον κεραυνό και την βροχή,-παντού είναι ανοιχτός ο κόσμος, μα συ δε μπαίνεις από πουθενά, περπατάς και πετάς, τι σε νοιάζει για το χώμα και τον αέρα, μπορείς να μας μιλήσεις μονάχα μ' άσπρα επίπεδα που σου δίνουν στιγμές, για να 'χεις μια διάφορη παρουσία στα δέντρα ή στα σύννεφα, κάπου. Μα τις έχεις σαν πετραδάκια και τις πετάς, όταν θέλεις—κι είναι κακό να περιμένουμε τα πετραδάκια σου έξω απ' το δάσος.

Μα γιατί αγαπάς τα δέντρα και το δάσος; Θέλεις να πιάνεις κάτι στα χέρια σου και να μη σ' αγγίζουν· μα σ' αγγίζουν, πίσω απ' τους ήχους που φτάνουν στ' αυτιά μας, τέτοιοι ήχοι σε παίρνουν, τέτοιο φως σε σβήνει μεθυσμένη. Όχι, πιάνεις τρυπώντας, πληγώνοντας, ανοίγεις τέτοιες γαλάζιες πληγές στον κόσμο, τέτοιους δρόμους· κι ούτε στις σπηλιές βρίσκεσαι ούτε στους δρόμους. Τι θα σε κάνουμε με τόση ομορφιά, τι θα κάνουμε με το καταγάλανο γέλιο σου, τι θα κάνουμε που είσαι μια ψηλά και μια στο δρόμο, που διαγράφεται ξένη του αέρα στον ουρανό και μαζί κοιτάς τον εαυτό σου, τι κουβέντα να πούμε

σε τέτοιο αδρό, τελειωμένο διάλογο; Πίστη για σένα, πίστη στην αιώνια σου αγνότητα. Ναι, για σένα. Κείνο το φως που σπαρταράει στο πρόσωπό σου, το ξέρω. Τέτοιο φως ζυγώνει τις παλάμες μου. Είναι κείνη η οικειότητα του τέλους που μπορεί να σε κομματιάσει όταν την υποκρίνεσαι και να σου δώσει κάτι άλλο, όταν τη ζεις στιγμές. Δεν έχει δρόμους για κείνο το φως στα μάτια που σε κόβει απ' τους δρόμους κι απ' τις στιγμές. Πληγώνεις με τους δρόμους που σε κυνηγάνε, με κάθε σπηλιά που δε σ' έχει, με τόσα δέντρα που δε δείχνουν αν σ' άγγιξαν ποτέ, μα οι πληγές του κόσμου δεν είναι δικές σου πληγές και δεν περνάνε τα χέρια μου. Μετέωρη και κινούμενη πας και μη γυρνάς πίσω, κι αν έχεις μια ακραία συνείδηση ίσα για να νιώθεις την ομορφιά σου, μη μετράς, είναι ο κόσμος μετρημένος, είναι τα δέντρα, τα φύλλα, τα μονοπάτια μετρημένα. Περπάτα, διόλου δεν πειράζει, δεν έχεις σταθμούς.

Τα πουλιά περνάνε χωρίς μουσική τα φαράγγια, βράχος από 'δω, βράχος από 'κει, δε φέρνουν κανένα μήνυμα κι εσύ μπορείς να μη φέρνεις μήνυμα, περνάς δίπλα στους βράχους μονάχα. Γέλα μαζί, μη μετράς την ηχώ, άστην να γεννάει μ' άσπρα επίπεδα λουλούδια, θάμνους και δέντρα, γέλα στ' άσπρα επίπεδα με κοφτερά μάτια, όχι, δεν είσαι αθώα, περπατάς μονάχα—μα δρόμος, μάτι, χέρι δε σε παίρνει.

Πρόσεξε κείνο το λυγμό που σ' οδηγεί στην πηγή της αγνότητας. Οι πηγές είναι μετρημένες, το δάκρυ σου γελάει, μην το μετρήσεις στις πηγές και σε μετρήσει. Μην ομορφαίνεις το δάκρυ στο κέντρο της καρδιάς σου, μην πεις το μεγάλο ψέμα γιατί θα ντραπείς τη γύμνια σου και θα σε συντρίψει. Μη δεις τον κόσμο

πιο γυμνό από σένα, γιατί θα σ' αφήσει απ' έξω και θα 'σαι από παντού ανοιχτή. Θα χαθείς στα δέντρα και θα κλαις στους κορμούς, θα γελάνε στο δάκρυ σου τα φύλλα, πρόσεξε μη μισήσεις τα φύλλα. Μίλα, μη φοβάσαι, τίποτα δε ντύνει τα λόγια σου, τις κινήσεις σου, το σώμα σου, τίποτα δε θα σου αλλάξει τίποτα. Μη ρωτάς αφού δεν το θέλεις, μην αφήνεις ούτε στην πιο άσπρη στιγμή τον εαυτό σου. Ξέρω τι θέλεις να πεις, μη στρέφεις, κίνδυνος να σταθείς αθώα μέχρι να σπαράξεις. Τότε μόνο τη σκιά του χεριού μου θα 'χεις και θα δοκιμάζεις τα βήματά σου. Μη θελήσεις ποτέ να ξεγελάσεις τίποτα, θα φανεί ο λυγμός που περιμένει. Δεν έχεις μυστικό, ανάγκη καμιά δεν έχεις να κάνεις τον εαυτό σου κρυφή γωνιά. Ποιο πριν και μετά μπορεί να σε ντύσει; Η γύμνια σου δε φοβάται τίποτα.

Εσύ μπορείς να 'χεις αδερφές τις πέτρες και να ζεις με τα δέντρα. Δε φοβάσαι να φανείς έξω απ' το δάσος, είναι δικό σου, μα μπορείς να τ' αφήσεις. Πόσες φορές έχεις κιάλας βγει; Έπαιξες με τα δαιμόνια του, χάιδεψες τα θηρία και φώτισες νέα μάτια στα πουλιά. Ας μη σ' ακολουθήσει τίποτα, ξέρεις το κύμα που καταλεί την καρδιά σου, γαληνεύει τα πόδια σου. Τόσο νερό, τ' αγαπάζ, να τα τα ρυάκια, γιατί να κλαις, να ποθείς, μιλάνε για σένα. Τόσες στιγμές στο δάσος, τέτοια απάντηση, μην αφήνεις τη θάλασσα, μπορεί να σου πάρει το δάσος. Μη γελιέσαι, δεν έχεις λυγμό, δισταγμό. Χάρου· να το δάσος, να τα ποτάμια και να η θάλασσα. Τρέχα στον άμμο, πέρνα τα κύματα, στο νερό, σου 'χω τα πετραδάκια σου- είναι σαν τα μάτια σου, κι αδρά.

17. ΕΝΑΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

A1. Δε μπορεί κανείς να μιλήσει για ζητήματα τόσο βασικά όσο η γλώσσα και η ποίησή της παρά σε απόλυτη συνέπεια με τη ζωή του και το έργο της, των χαρτιών και των πραγμάτων —ή των πραγμάτων με χαρτιά. Πρέπει λοιπόν να προειδοποιήσω ή να θυμίσω πως η γλώσσα είναι για μένα ζωή, πράγματα, φυσική μορφή. Προϋποθέτω, έτσι, την άρση όλων των όρων που θα εμπόδιζαν την αποδοχή ή την αντίληψη ή έστω την εξέταση αυτής της άποψης, γιατί αλλιώς όλα γίνονται μάταιη κουβέντα. Δε μ' απασχολεί ποια αποδοχή έχουν αυτοί οι όροι ή πόσο υποχρεωτικοί γίνονται από τον τρόπο της ζωής μας ή την πνευματική μας συγκρότηση. Αναγκαίο θεωρώ ό,τι νιώθω, ότι η βιολογία μου χαίρεται όντας καθαρή φυσική μορφή κι όχι αναγκαστικά ένα συμμετρικό εγώ. Αυτό άλλωστε είναι, νομίζω, το έργο ενός ποιητή: ή ζει τη ζωή έτσι που να τον ζει αυτή η ζωή - πάντα σα μορφή των πραγμάτων. Η γλώσσα του θα είναι ό,τι τα πράγματα δίνουν κι όχι ό,τι ο τρόπος προσέγγισης της λέξης, ο φορτισμός του όρου, αμφίβολος σίγουρα με τόσους αιώνες μισογλωσσικής και αγλωσσικής ζωής. Ούτε θα πω, βέβαια, τι είναι γλώσσα· ούτε και τι δεν είναι. Πρέπει να μιλήσω ειδώς προς ειδότα, συναισθητικά, ζωικά. Όμως εδώ, έτσι, αυτό μπορεί να γίνει μόνο έτσι κι εδώ. Και δε φτάνει η γλώσσα κι η ποίηση γι' αυτό, αλλά χρειαζόμαστε κι εμείς, που όμοια αγαπάμε, τουλάχιστο, τη γλώσσα και την ποίησή της.

1. Η γλώσσα είναι ένα φυσικό γεγονός και πραγματοποιείται φυσικά παραλλαζόμενη και δημιουργώντας έτσι διάφορες μορφές. Η γλωσσική δημιουργία είναι μια φυσική πραγματοποίηση, γίνεται

δηλαδή η γλώσσα επειδή είναι, κι έτσι είναι ή γίνεται παρουσιάζουν δυο πρώτες, διπολικές μορφές της φυσικότητας. Η φύση λοιπόν είναι και γίνεται γλώσσα, πραγματοποιείται με διάφορες μορφές που κινούνται άνετα και συνυπάρχουν επικοινωνώντας έτσι, που μορφές και μεταξύ ή γύρο χώρος έχουν την ίδια ποιότητα ή ποσότητα, αφού τελικά χώρος και μορφές είναι το ίδιο αλλιώς, είτε το πούμε χρόνο είτε το ακινητοποιήσουμε κόσμο: ο διπολισμός των μορφών είναι άμεσα εκφραστικός της άρσης του. Έτσι, οι φυσικές γλωσσικές μορφές είναι γυμνές και άμεσες μεταξύ τους, ώστε η μια υπάρχει για την άλλη και η πολλαπλότητα είναι ένα παιγνίδι, δημιουργική χαρά της ενικότητας, το ένα είναι τα πολλά και το καθένα όλα; Μια πέτρα, ένα φύλλο, η γλύκα της μνήμης, η λευκότητα της ακραίας αίσθησης της οντότητας, η πληθυντική οργανική αίσθηση, ερωτική, κοινωνική του τώρα αιώνιου εγώ, όλα αυτά και όσα άλλα είναι μορφές οντικές, γλωσσικές. Η γλώσσα μιλάει μ' αυτές τις μορφές τέτοιες, έτσι. Η αποδοχή των μορφών, το άγγιγμα του πράγματος είναι κι αυτό γλωσσικό. Η γλώσσα δε δημιουργεί παρά μόνο πάλι και πρωταρχικά. Λέω σημαίνει είμαι επειδή είναι είναι γιατί είμαι και λέω. Ποιος λέω; Εγώ που είμαι της οντότητας, οντότητα ερωτική των μορφών, λέω ερωτικά, αυτοπραγματοποιούμαι πρώτος τώρα μορφές. Λέω θα πει είναι και γίνεται, είμαστε γλωσσικά στο ωραίο ερωτικό τίποτα που μοιάζει να γεννάει ό,τι 'να ναι και ό,τι δεν είναι. Όλα αυτά. Μα τι σημασία έχει; Λέω θα πει είμαι ερωτικός ποιητικός, ποιητής.

Η ποίηση λοιπόν δεν είναι δημιουργία παρά μόνο σαν αμοιβαία αίσθηση μορφών, της μιας μορφής για την άλλη, αφή πραγμάτων δημιουργική τους: δημιουργία

μορφών και σχέσης τους. Γι' αυτό είναι ερωτική. Η ποίηση είναι μια λαχτάρα, δυνατή όμως επειδή γίνεται από τις μορφές, τα πράγματα, από το ίδιο το πράγμα που δίνει την αφή στη λαχτάρα. Η γλώσσα της ποίησης πάλλεται, τέτοια λαχτάρα, που η απόστασή της απ' το πράγμα είναι μόνο αποτέλεσμα της διπολικότητας των μορφών, γ.π. πως υπάρχει μια ζωική οντότητα που απέχει τοπικά, χρονικά, προσωπικά απ' το πράγμα: όλα αυτά δηλαδή βρίσκονται μέσα στην τέρψη της βίωσης· τέρψη γιατί είναι προσωπική, βίωση γιατί είναι ζωική, υπαρκτή γιατί είναι γλωσσική. Η γλώσσα της ποίησης είναι ερωτική γιατί είναι πραγματική, του πράγματος. Ποίηση είναι η γλώσσα της και αυτή μορφοποιείται με τις φυσικές μορφές και με τους όρους τους, με πρώτον φυσικά της γλώσσας προς την ποίηση, δυο μορφών διπολικών. Δεν υπάρχει λοιπόν, δεν είναι και δε γίνεται σχέση γλώσσας προς την ποίηση ή ποίησης προς τα πράγματα παρά μόνο σαν αποτέλεσμα μορφών ερωτικών μεταξύ τους, με το κενό ανάμεσά τους άμεσα εκφραστικό και δημιουργικό τους. Το άνοιγμα των πραγμάτων κι ανάμεσα στα πράγματα είναι το άμεσο ερωτικό τίποτα, η άρση των μορφών με τον ίδιο τρόπο ακριβώς που το αίρουν οι γραμμές τους δημιουργώντας το άμεσο, πράγμα. Η γλώσσα είναι ερωτικά ποιητική. Ο έρωτας όμως αυτός είναι απόλυτος και πλήρης είτε στη στιγμή είτε στον αιώνα είτε στο αγαπημένο σώμα είτε στην πέτρα είτε αυτοπραγμάτωση με σένα και μένα και μ' όλα του πράγματος είτε στο κίνημα του φορέματος της γυναίκας είτε της γραμμής του νερού στην αμμουδιά. Όσο χάνει την ποιητική της ποιότητα η γλώσσα, τόσο οι μορφές σκορπιούνται, τα πράγματα μόνο, το πολύ, μπορούν να γίνουν γνωστά, οι άνθρωποι γίνονται όλο και πιο ανερωτικοί και τα παιδιά γεννιούνται μέσα σε

πράγματα ουσιαστικά ανύπαρκτα. Με τέτοια γλώσσα ο κόσμος, η γυναίκα, ο κατασκευασμένος χρόνος σ' αφήνουν μόνο σου στη μηδενική γνώση και στην κατασκευή. Αλλά με την ποιητική γλώσσα και οι κατασκευές λέγονται, γιατί τις χαίρεσαι στον ερωτικό σου χώρο, μορφές του πράγματος. Η ποίηση λοιπόν είναι η γλώσσα, αν η γλώσσα είναι ερωτικός παλμός, αποτέλεσμα, σε κάποιο σημείο, της κίνησης των πραγμάτων, καθώς τα πράγματα είναι γινωμένα από το πράγμα· πράγμα είναι ο κόσμος, όλα αυτά και ο χώρος τους, ας πούμε ένα κλαδί με τα φύλλα του στο χώρο· ο παλμός είναι τελικά ένα πράγμα που γίνεται· οι μορφές υπάρχουν ευτυχισμένα, δηλαδή αμοιβαία ερωτικά. Γλώσσα της ποίησης θα πει η γλώσσα που είναι ποίηση. Αν τα χωρίζουμε, τα 'χουμε όμως και τα δυο, ένας, μια, με τον τρόπο που υπάρχουμε, πραγματικοί. Και είμαστε η ποίησή μας, η γλώσσα μας. Την οντότητά μας αυτή μπορούμε να την κάνουμε, να τη μορφώσουμε ό,τι θέλουμε, και να είναι όσο είμαστε, να γίνεται αυτό κι εκείνο, να δημιουργούμε, αν όμως είμαστε άμεσα ερωτικοί κι έτσι προσωπικοί. Έτσι όλα είναι προσωπικά, δηλαδή ερωτικά, δηλαδή πραγματικά θα κάνουμε, θα λέμε, θα γράφουμε, θα μας λείπουν ποιήματα, πράγματα, θα είναι η γλώσσα μας η γλώσσα. Δε θα μιλάμε όπως εγώ τώρα σε σας, αλλά όπως η ποίηση, η γλώσσα του έρωτα αυτών που λέω και που τα κάνει με αυτούς τους αφύσικους εδώ όρους, αυτό τον ελάχιστο γλωσσικό τρόπο. Γιατί να ξεχνάμε και να μη θυμόμαστε οντότητες πλήρεις πως η γλώσσα ολόκληρη είναι δυνατή, γιατί ζούμε την πραγματικότητα, σε άμεση προσωπική αναφορά προς κάθε τι που τελικά είναι πρόσωπό μας ή, ας το πούμε κι έτσι, είμαστε ερωτικό του τμήμα, όστρακο πράγματος; Γιατί να παίρνουμε απόσταση από τα

πράγματα, αν δεν καταλαβαίνουμε πως η απόσταση είναι τελικά ενωτική και πως αυτό έχει να πει η γλώσσα μας σε μια τέτοια κατάσταση; Η απόσταση είναι ερωτική, γλώσσα και ποίηση ερωτεύονται όταν τα βάζουμε στην απόσταση μιας μορφής προς ένα περιεχόμενο, έναρθρου λόγου από πράγμα, αντίληψη από αντιληπτό. Βέβαια αυτή η ερωτική απόσταση της λαχτάρας μοιάζει να μας αναπαύει, να μας ετοιμάζει, όμως η βαθιά θλίψη της έλλειψης, μ' όλη της τη γλύκα, μας οδηγεί σε δημιουργίες ποικίλες, μορφές κάθε λογής που, αν απ' την προοπτική τους μας δίνουν άμεσα την αίσθηση των πραγμάτων, όμως νοιώθουμε δύσκολη την υπέρβασή τους, τα εξατομικεύουμε δεσμευτικά. Η απόσταση γεμίζει πράγματα που υπάρχει κίνδυνος να τα νεκρώσουμε γνωστικά, να προτιμήσουμε τη σκέψη απ' την αφή, το σώμα του πράγματος μπροστά μας να γίνει σχήμα συμβατικό, να ντυθεί η γύμνια του σα να μην υπάρχει. Αν λοιπόν πάρουμε απόσταση από τα πράγματα, η γλώσσα μας πρέπει να την περιέχει κι όχι να την περιγράφει. Πιο καλά να μην πάρουμε καμιά απόσταση. Αν όμως θελήσουμε να πάρουμε την ερωτική στάση που ταιριάζει και προς τις απόψεις απόστασης, γ.π. την επιστημονική, τότε θα εξεγερθούμε στις συμβάσεις, ο νους μας θα γεμίσει αίμα, τα κενά νερό, η επιστήμη θα τραγουδήσει- όπως ξεκίνησε κάποτε, στην ωραία γωνία του ηδέως ζην.

2. Ότι είναι ποιητική η γλώσσα θα πει πως είναι λαϊκή, ανθρώπινα φυσική. Ο άνθρωπος είναι σ' ένα μικρό ή μεγάλο βαθμό λαϊκός γιατί είναι στον ίδιο βαθμό φυσικός, δημιουργεί δηλαδή μεγαλύτερες ή μικρότερες αποστάσεις από τα πράγματα ή ανάμεσά τους, το ίδιο είναι, όντας λιγότερο ή περισσότερο ερωτικός τους. Είναι λοιπόν πιο λαϊκός ο άνθρωπος

της φύσης, αυτός που μπορούμε να ονομάσουμε πρωτόγονο με την ουσιαστική κι όχι την ανόητα μειωτική σημασία του όρου, όπως, όπου κι όποτε κι αν ζει. Η ζωή του, η γλώσσα του είναι φυσική και λαϊκή, αφού δεν την δημιουργεί αλλά τη ζει, την είναι. Η εκδήλωση αυτής της πρωτογονικής, λαϊκής ζωής είναι άμεσα ποιητική, αδελφική, ερωτική του κόσμου χωρίς αποστάσεις και κενά. Η δράση του, ο έναρθρος λόγος του, αυτή η γλώσσα είναι μια φυσική, προσωπική, ομοπρόσωπη συνέχεια κι έτσι κάθε τι που λέει είναι πρόσωπο της φύσης, της ζωής, πράγμα, όπως είναι ο ίδιος. Όσο έχει γλώσσα, είναι ο ίδιος της γλώσσας, όσο λέει, τόσο είναι ο ίδιος όπως οι άλλοι ίδιοι. Λαϊκός σημαίνει προσωπικός της πραγματικότητας ή πραγματικότητα του προσώπου. Το εγώ και το εσύ και το εμείς και το εσείς κι όλες αυτές οι λέξεις είναι πρόσωπα του ίδιου. Η λαϊκή γλώσσα έχει λέξεις, φράσεις ενωμένες, ρυθμισμένες, παλμικές, ωραίους ήχους αφής, πράγματος. Έτσι είναι και η λαϊκή κοινότητα. Οι άνθρωποι είναι πρόσωπά της και όσο πιο προσωπική είναι η δημιουργία τους, τόσο πιο κοινωνικά εκφράζεται, αφού αναφέρεται άμεσα στη φύση. Η λαϊκή γλώσσα υπάρχει σα φυσικό γεγονός, είναι μορφή φυσική όσο οι άλλες φυσικές μορφές και μιλώντας ο λαϊκός άνθρωπος κάνει μια πράξη ζωής που πραγματοποιεί τη φύση, τα λόγια του είναι πράγματα γιατί υπάρχουν σα νέες παρουσίες μιας οικείας μορφής, της ζωής του, και μάλιστα επαναλαμβάνοντας τα ίδια αλλιώς, όπως κάθε φυσική μορφή είναι επανάληψη μιας άλλης, αλλιώς η ίδια- δε σημαίνει τίποτα. Περίσσια λοιπόν γλώσσα η αγγλωσσία λαϊκή δεν υπάρχει, κάθε κουβέντα λαϊκή είναι σωστή, υπαρκτή, φυσική. Ό,τι λέγεται λαϊκά, είναι γυμνή πραγματικότητα. Κάθε ντύσιμο πρέπει να αρμονίζεται σ' αυτή τη γύμνια, αλλιώς είναι ψέμα.

Και δυστυχώς πολύ και πολύ ψεύτικα ντυνόμαστε. Έχουμε χάσει το σώμα της οντότητάς μας, την απλή φυσική πραγματικότητα, είμαστε σχεδόν ανερωτικοί και η γλώσσα μας λέει και δεν είναι. Αυτό, νομίζω, γίνεται τόσο πιο πολύ όσο πιο λίγο λαϊκοί είμαστε. Και είναι αιώνες πολλοί που πολλοί άνθρωποι, προσωπικότητες ξεχωριστές απ' τη λαϊκότητα της κοινωνίας, επηρέασαν ή μόνο κατασκεύασαν μια ιστορία - ντύμα πάνω στην απλή γυμνότητα της φύσης; ή πιο συχνά, κάποιου διάστρεψαν κάποιους και κατασκευάστηκαν συμβατικά ιστορικά πρόσωπα αποκομμένα από τις άμεσες δυνατότητες της πραγματικότητας—και όλα αυτά ερήμην του λαού που ζει φυσικά ή φυσιολογικά. Η φθορά αυτή έχει οδηγήσει στην αντιδημοκρατική αντίληψη των πραγμάτων και της γλώσσας, στην αυθαίρετη κατασκευή και σ' ένα πλατύ, καταστροφικό πολιτιστικό ρεύμα που έκανε τελικά τον κόσμο ακατανόητο ή, χειρότερα ακόμη, κατανοητό. Με τέτοια γλώσσα η ποιητικότητα έμεινε σαν ευχή ή σαν αντικείμενο της γλώσσας. Τι σημαίνει όμως αντικείμενο της γλώσσας; Πώς μπορεί να υπάρχει μια γλώσσα ξεκινημένη απ' το κενό ή την αντιστοιχία της προς τα πράγματα; Τι θα πει λογική και γλώσσα λογική, πώς μπορεί να γίνει δυνατή γλώσσα για τη γλώσσα αν είναι μόνο μια άλλη όψη της, που τουλάχιστο σέβεται την πραγματική, του πράγματος γλώσσα; Νομίζω πως το κακό βρίσκεται στον τρόπο που θεωρούμε το πρόσωπο και τα πράγματα από αυτή, την τέτοια σκοπιά. Φυσικά, μόνο νομίζουμε, τίποτα δεν είναι άλλο απ' αυτό που είναι. Κάθε γλώσσα λοιπόν που δεν είναι πραγματική, αλλά ερωτική του πράγματος, δε λέει τίποτα και δεν είναι τίποτα -κι αυτό το τίποτα έχει γίνει μια κακή κουβέντα

φθαρμένης γλώσσας, ενώ στ' αλήθεια το τίποτα είναι μια ωραία γεύση πραγματικότητας που θέλω να πω, μ' αυτά που λέω εδώ τώρα κι όχι μιας σύμβασης αντίθετης σε κάποιες μη πραγματικές κατασκευές, όχι τέτοια κατασκευή. Με τέτοια γλώσσα δε γίνεται, δεν ποιείται τίποτα, δεν είμαστε ποιητές, και η γλώσσα μας δεν είναι ποιητική. Το πολύ που έχει, είναι η ελπίδα της ποίησης. Όμως η ποίηση δεν επιδιώκεται, υπάρχει γιατί υπάρχει η γλώσσα. Κι αυτή είναι η λαϊκή γλώσσα της φυσικής πραγματικότητας.

3. Απ' αυτή την γλώσσα έχουν απομακρυνθεί πολλοί ποιητές, μια κατηγορία ανθρώπων μη λαϊκών, χωρίς λαϊκή γλώσσα, χρόνια τώρα. Ακροατές τους είναι άτομα (όχι πράγματα) κατασκευασμένα, ντυμένα με τα φορέματα της ποίησής τους, καθόλου ερωτικά, απόντες στ' αλήθεια, που οι ζωικές, φυσικές μορφές λειτουργούν μέσα τους όλο λαχτάρα να εκφραστούν προς τον απέναντι μακρινό, αλλότριο ακροατή, δηλαδή να μεταφραστούν. Με τέτοια γλώσσα ο ποιητής είναι άγονος ερημίτης, ο ακροατής του υποθετική αντανάκλαση κι η γλώσσα τους μια ιδιαίτερη κατασκευή ή έστω δημιουργία, που η αναφορά της στα πράγματα μόνο λαχταρισμένη μπορεί να είναι και ποτέ ερωτική του έρωτα. Μια γλώσσα χωρίς αίσθηση από τα πράγματα, έρημη, που κατασκευάζει έρημους ανθρώπους κι ερημιές που τις ονομάζουμε με λέξεις ηχηρές και γι' αυτό πιο μάταιες. Με τέτοια γλώσσα ο κόσμος είναι σκληρός γνωστικός αντίπαλος. Αυτό είναι το πρόβλημά μας, θέλουμε να είμαστε γλώσσα της ποίησης κι έχουμε γλώσσα, ποιητές και άλλα.

4. Έχουμε λοιπόν μια γλώσσα που δεν είναι, δε ζει φυσικά παρά μόνο με συμβατικές τις φυσικές της

αφετηρίες: τον ήχο, την υπόσταση που ονομάζουμε υλική γενικά και την τάση της προς μια πραγματικότητα που θεωρούμε ουσιαστική, που πάντως τη θέλουμε, σαν πραγματικότητα όμως υπερτονίζουμε αυτό που θεωρούμε πνευματικό χαρακτήρα της γλώσσας, ενώ δεν είναι παρά μια κατασκευή. Έτσι έχουμε την παράδοξη κατάσταση, αυτά που είναι η ίδια η ζωή, απλά, άμεσα και οικεία, να λαχταράμε να τα πούμε και να μη μπορούμε, με τη γλώσσα που είναι η ίδια μας η φύση, το ίδιο οικεία και άμεση. Δε μπορούμε καν να ονομάσουμε, και μόνο με γενικές περιγραφές ή μ' αλληπάλληλες συμβάσεις αισθητικές κάθε κατηγορίες, αυτοαιρόμενες τελικά, υπαινισσόμαστε ασθμαίνοντας στα όρια της ζωής τη γλύκα, την αμεσότητα του αισθήματος, την ίδια την ακραία γεύση του έρωτα που μας έχει και μας είναι. Αυτή η προσπάθεια έκφρασης πρέπει να γίνει γλώσσα. Η περιγραφή πρέπει να αρθεί σε φόρεμα κακό και να πάψουμε να ζητούμε μοχθώντας αυτό που απλούστατα είμαστε. Για να γίνει αυτό πρέπει να δούμε καθαρά μερικά πράγματα. Ας τα καθορίσουμε ενδεικτικά:

Πρέπει να καταλάβουμε πως όταν μιλάμε, με τον τρόπο που μιλάμε, δε λέμε αναγκαστικά τίποτα, πως ίσως μόνο που κακοανασαίνουμε.

Πρέπει να νιώσουμε πως η καθαρεύουσα γλώσσα μας δεν είναι γλώσσα. Και καθαρεύουσα εννοώ τη γλώσσα που είναι φτιαχτή κατά τις διαθέσεις, την παιδεία κλπ. του οποιουδήποτε, οποιοδήποτε κύρος κι αν έχει σε ανθρώπους, κύκλους, κοινωνίες ακόμη συμβατικές, κυρίαρχες ίσως αλλά ουσιαστικά αδικαιώτες, ντυμένες, ανερωτικές και αυτοπροσδιοριζόμενες, χωρίς αναφορά στα πράγματα,

χωρίς δικαίωση σ' αυτά. Αυτές οι ανερωτικές, άπιστες, α-πραγματικές κοινωνίες καθαρεύουν ακόμη και τον έρωτα. Οι ποιητές τους έχουν κάνει τη γλώσσα χρυσά κουδουνάκια στους πέντε ανέμους. Η τέτοια γλώσσα έρχεται από παλιά κι ο ένας τέτοιος ποιητής μιμείται και δικαιώνεται απ' τον άλλο, κι όλοι αυτοί μιλάνε μεταξύ τους συμβατικά, όχι ουσιαστικά στο λαό και στα πράγματα· ή, χειρότερα ακόμη, γιατί είναι πιο αποφασιστικοί στο λάθος τους, κατασκευάζουν ένα πρότυπο λαού, χωρίς γλώσσα, αλλά με θεωρίες ποικίλες και μαστορεύουν ποίηση για βάσανα και καημούς, τον πιάζουν και τον συντρίβουν γλωσσικά και του νοθεύουν τη γλώσσα, καταστρέφοντας σιγά-σιγά την οργανική ενότητα των όλων και ξεχνώντας όλο και πιο πολύ πως η γλώσσα δεν κατασκευάζεται, δε δημιουργείται παρά με τα ίδια της τα υλικά και πως καμιά διάθεση δεν είναι γνήσια αν δεν εκφράζεται μ' αυτή τη λαϊκή φυσική γλώσσα. Με γλώσσα καθαρεύουσα της μεγαλοφυΐας, της άγονης παράδοσης, του στείρου μιμητισμού των ξένων, ποίηση δε γίνεται. Κι όμως η πιο πολλή ποίηση γύρο μας φτιάχνεται έτσι.

Πρέπει, ακόμη, ήρεμα, να δούμε καθαρά πως γλώσσα χώρα απ' τη ζωή δεν είναι δυνατή και πως πριν απ' όλα βιάζει να ξεκαθαρίσουμε τι, ποια είναι στ' αλήθεια η ζωή. Πως ο χρόνος κι ο τόπος μετράνε μόνο ταιριασμένοι με τη γλώσσα κι όχι με τις διαθέσεις μας και τις θεωρίες μας περί παρόντος και μοντέρνου. Σε μερικά πράγματα έχουμε στ' αλήθεια ανάγκη από γνώσεις προπαίδειας της πραγματικότητας. Μέσα στο φοβερό αλωσσικό ανακάτεμα των καιρών μας, που η ζωή σκεπάζεται από το σκουπιδαριό της αφθονίας και με τέτοια φορεσιά εισβάλλει στην ποίηση, που τα πράγματα του

κόσμου έχουν χάσει, ντυμένα, την πρωταρχικότητα, την ιερότητά τους, η ποίηση και μια κάποια γλώσσα παλεύουν να υπάρξουν και δεν έχουν τη δύναμη ούτε να σταθούν στο χαρτί που γράφονται, όχι να το ζωντανέψουν. Η έπαρση της μόνωσης έχει γίνει κανόνας, η παιδικότητα της θέασης, κι η πιο στοιχειώδης μύηση στη ζωή και στα πράγματα (που καμιά παιδεία δεν υπάρχει να την τελέσει) είναι παραμυθιακά θέματα της τηλεόρασης και άκαρδων παιδικών βιβλίων. Και μέσα σ' όλους αυτούς τους κατασκευαστές της ποίησης κανείς δεν είχε την ομορφιά να πει πως δεν πατάει και δεν πίνει και δεν τρώει ψωμί, νερό και χώμα. Αλλά ευτυχώς, στην πραγματικότητα όλα είναι όμορφα, γιατί είναι πραγματικά

1977

18. ΜΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΡΑΦΗ

Η ποίηση έχει δικαίωμα να υπάρξει μόνο ισοδύναμη με τη ζωή, η ζωή αλλιώς. Αντλεί απ' την πηγή της πραγματικότητας. Δε δέχεται λοιπόν τις δοσμένες απ' τον πολιτισμό κατηγορίες της πραγματικότητας, ακόμη κι αν απ' τη συνήθεια της ζωής που αυτές επιβάλλουν έχουν γίνει σάρκα και οστά του ανθρώπου. Ίσα-ίσα η ποίηση γλωσσικά πραγματοποιεί κάθε τι δυνατό κι ό,τι αδύνατο πολιτιστικά: είναι κάτι έξω από κατηγορίες και για να υπάρξει πρέπει να τις αγνοήσει. Η ποίηση λοιπόν ξεκινάει από κάποιο σημείο της ζωής, για να υπάρξει όμως πρέπει να έχει σπόρο της όλης τη ζωή, όχι σχηματοποιημένη κι έμμεση, αλλά σα μια μορφή τού έξω από κατηγορίες και καταστάσεις, καρπός από πολύκαρπο δέντρο και γενετικός πολύκαρπου δέντρου. Μπορεί να συντηρείται και ν' αντλεί από τέτοιες εκδηλώσεις, πρωταρχικές έναντι κατασκευασμένων μορφών όπως η σκέψη και η επιστήμη, τα στοιχεία της ιστορικής-πολιτιστικής μνήμης και οι μορφές του πολιτισμού, γιατί δέχεται μόνο ό,τι γίνεται ζωή στη ζωή, σώμα με το σώμα, χνούδι στο φύλλο του φυτού.

Γι' αυτό η ποίηση είναι εξαρχής επαναστατική, απόλυτα ελεύθερη κι αδέσμευτη απ' οτιδήποτε. Υπάρχει, όταν αρχίζει απ' το τίποτα και τα βλέπει όλα εκεί να διαγράφονται για να υπάρξουν, έστω και σαν κατηγορίες σκέψης και πραγματικότητας. Κι έχει ήδη γυμνωθεί απ' το νόθο ένδυμα της αγλωσσίας που τυραννάει γλώσσες κι ανθρώπους και κοινωνίες με άχαρη δαπάνη ζωτικής λειτουργίας ή με κατασκευασμένες οδούς ζωής που μεταβάλλουν τον άνθρωπο σε αποτέλεσμα από αιτία και πηγή, μια και υπάρχουν λανθασμένα με το κριτήριο της

πραγματικότητας. Η ποίηση είναι μεθυσμένη πραγματικότητα. Κι είναι στη φύση της να ξεπερνάει τη σιωπή, χωρίς όμως να την παραβαίνει· είναι μια μιλημένη σιωπή που λέει για το ομοούσιο της σιωπής· γλώσσα και σιωπή γίνονται με την ποίηση η πηγή τους, γιατί και η ποίηση απ' αυτήν υπάρχει και λειτουργεί ομοούσια προς τη γλώσσα και τη σιωπή. Είναι μια γλώσσα του τίποτα όπου όλα γίνονται, είναι το τίποτα ειπωμένο για να υπάρξει μ' ένα τρόπο οικείο και απαραίτητο για την αίσθηση και την πραγματικότητα της ζωής.

Αλλά δεν είναι ζωή η ποίηση, και δείχνει τι είναι η ζωή, πράγμα απαραίτητο αφού πρέπει κατ' αρχήν η ποίηση να κατορθώσει να υπάρξει παραμερίζοντας την πάχνη, γυμνώνοντας το σώμα της ζωής. Κι ο θάνατος όμως εμποδίζει την ποίηση να υπάρξει, γιατί αποτελεί μια κατηγορία διαιρετική της πραγματικότητας και δημιουργική χάσματος, ενώ η ποίηση μόνο σαν μια ενιαία συνέχεια μπορεί να δηλωθεί προς τη μεριά των κατασκευών: συνέχεια ενιαία στο σπόρο και στην έλλειψή του, στα σώματα και στο βίωμά τους, στο ένα και στο άλλο. Δεν έχει λοιπόν τη ζωή και το θάνατο ανθρώπινων κατηγοριών η ποίηση, γιατί είναι πίσω απ' αυτές τις κατηγορίες, όπως είναι πίσω από πολιτισμούς και σκέψεις και δοσμένες πραγματικότητες, κι εκεί κρατάει τον άνθρωπό της, σ' ένα επίπεδο ατέλειωτο, μοναχό κι έτοιμο, προσφερόμενο για όλα. Σ' αυτό το επίπεδο κινούνται και πάλλονται όλα και είναι όλα αυτό το επίπεδο. Η κάθε πραγματικότητα είναι μορφή ακουμπιστή σ' άλλη πραγματικότητα εκφραστική της, ώστε τελικά δεν ενδιαφέρει να είναι πραγματικότητα.

Ο άνθρωπος είναι μια τέτοια πραγματικότητα, τόσο πιο εύκολη, όσο πιο εύκολα ζει πιο φυσιολογικά, λιγότερο βιασμένα. Τέτοιος άνθρωπος είναι ο τοπικός και χρονικός, ο χωρικός, ο χωριάτης του κόσμου και το έχει του μπολιάζει τα όσα λέει και κάνει ο πολιτισμός, και τους δίνει, αυτό το έχει, την οντότητα. Το έχει αυτό κραυγάζει πώς είναι και μόνο οι κουφοί δεν τ' ακούνε, χαμένοι σ' επιστήμες και σοφίες και παραποίηση. Ο χωριάτης είναι μια μορφή της πραγματικότητας, άμεσος όσο η πέτρα και το φύλλο· κι ακόμη ο ερμηνευτής της πέτρας και του φύλλου και όλης της πραγματικότητας, που τελικά γίνεται εύκολη κι όλα είναι εύκολα κι ο παραμερισμός της πραγματικότητας πρώτα απ' όλα. Όταν γίνει αυτός ο παραμερισμός, όταν η πάχνη τραβηχτεί, τότε όλα είναι, κι είναι εύκολα.

Η ποίηση λοιπόν είναι ένα πρόσωπο, τρομερό έναντι όλων, οικείο για τον ποιητή που λατρεύει αυτό το πρόσωπο, δικό του κι όχι μαζί, αυτός κι ο άλλος και τ' άλλα την ίδια στιγμή, πρόσωπο ζωντανό και όλο και μόνο, ένα ευτυχισμένο πρόσωπο. Γι' αυτό ο ποιητής είναι ένας ερωτευμένος κι η ποίηση ερωτική. Ο ποιητής είναι ερωτικός.

Ο έρωτας του ποιητή είναι πρώτα ένα πάθος: μιλάει για την ποίηση αλλά δεν την έχει. Μετά ο έρωτάς του είναι πάλι πάθος: μιλάει από την ποίηση, γιατί την έχει. Και πάντα ο έρωτας του ποιητή υπάρχει πάθος γύρω από το πρόσωπο που όλο και γίνεται πιο εύκολο, πιο πρόσωπο, ώστε όλα είναι όλο και πιο λίγο πρόσωπα, όλα, και τα πιο αναγκαστικά του πνευματικού και του κορμικού του πολιτισμού. Και σε μια στιγμή, παίζοντας, μπορεί να τα κάνει όλα πιο πρόσωπα, όλα να είναι το πρόσωπο και μαζί αυτό να

είναι μόνο του. Στη σιωπή του την τρομαχτική, που δεν είναι αποκάλυψη και θέαση αλλά απλή και φυσική σαν το χαλίκι, δημιουργείται μπροστά στο πρόσωπο, γίνεται πριν απ' το να είναι, πρόσωπο του προσώπου, θεώμενο πρόσωπο, όχι δύο ούτε ένα. Έρωτας.

Σ' αυτή την καρδιά της στιγμής και του τόπου και του είναι του ξεκινάει ο ποιητής, έχοντας την ευκολία τέρψη και την τέρψη πηγή των όλων. Εύκολα βλέπει το κάθε τι, εύκολα είναι το κάθε τι γι' αυτόν και το ζει: το αίμα και ο πόνος και τα τρομαγμένα μάτια· του είναι οικεία και αδερφά σαν την αδερφή του, νιώθει πιο καλά την ευκολία με την κάθε αφορμή. Τα μάτια του άλλου, η αρχή μιας ανθρώπινης πράξης, η ρίζα μιας οντότητας τον συγκλονίζουνε στο άσπρο επίπεδο της απλής ευκολίας και με κάθε τι αυτό θυμάται και λέει, το κάθε τι τον πάει πάντα στην άσπρη ευκολία, στο σπέρμα, στην εύκολη γλύκα του σπέρματος που του αποκαλύφτηκε σε μια καίρια στιγμή της παλλόμενης καρδιάς του πραγματικότητα και ζωή μπροστά στο πρόσωπο της αγαπημένης του πραγματικότητας.

Ο ποιητής γίνεται όλο και πιο ερωτικός κι όλο πιο επαναστατικός κι όλο βρίσκει εύκολα κι όλο προχωράει, πάντα στην ευκολία, στο ίδιο, στη γλύκα. Κι όλο νιώθει πως είναι εύκολο το πρόσωπο, πρόσωπό τους ή πρόσωπό της ή πρόσωπό του. Και ξαφνικά, έτσι εύκολα, βλέπει τι είναι το εύκολο.

Είναι το πρόσωπό της, τ' όνομά της που τον αφήνει να τα έχει και να τα ζει όλα και να γυρίζει κοντά της ή να μην κάνει τίποτα γιατί όλα είναι λίγα ή πολλά και λοιπόν δε γίνονται παρά με το πως γίνεται και μετά πως όντας του τίποτα δε γίνεται και πως μη

όντας του το ίδιο είναι· πως δεν είναι αυτός, αλλά είναι. Είναι. Το πρόσωπό της.

Έτσι είναι ο ποιητής στα πράγματα και στα χωριά, στη γλύκα και στις κοινωνίες. Μέσα στους ανθρώπους υπάρχει αλλιώτικος, ο άλλος αυτός. Αγαπάει τις πέτρες και τα χορτάρια και τους ανθρώπους, τις πηγές και τα χέρια πίσω απ' τα μαχαίρια, κάθε πηγή στη ζωή φτάνει ως την γλύκα του προσώπου του και αποχτάει υπόσταση. Και τον σπαράζει το κάθε τι, όλα είναι κοντά του πρόσωπα, του μιλάνε, τα ζει. Κι αυτή τη ζωή λέει ο ποιητής ποιητικά, προσωπικά.

Δε μπορεί ο ποιητής να γίνει προδότης. Κάνει ποίηση όπως είναι. Όλα είναι μέσα του όπως τα πουλιά που χάνονται στον ουρανό, ζουν —πεθαίνουν, σ' αυτόν τον ουρανό που είναι αυτός κι όχι άλλος κι έτσι είναι τόσο ουρανοί, αυτοί οι τόσοι άγνωστοι. Ο ποιητής είναι δυνατός κι υπάρχει μ' όλα και μ' όλους, με τις ωραίες εικόνες ψυχής και στη γλύκα του έρωτα των ζευγαριών και των πουλιών, στο μέγαλωμα και στο τάραγμα του χορταριού, στο πάθος και στο σκούξιμο του πόνου. Όλα είναι δικά του, όμως στον ευρύ του χώρο που δε βλέπει όντας πρόσωπο του προσώπου. Ο ποιητής λέει και κάνει το γνωστό, το γνωστό όλων. Το γνωστό σαν τη γλύκα του έρωτα που τη γνωρίζει και τον γνωρίζει που την έχει και την είναι και τον είναι όπως είναι όλοι και όλα και την είναι όλοι και όλα.

Ο ποιητής είναι ανθρώπινος. Σου μιλάει αδερφός κι εαυτός, φίλος και εραστής. Σε κοιτάει και σ' αγαπάει και σ' ερωτεύεται, είναι ένας ερωτευμένος του προσώπου, για να στο δείξει ή να σε κάνει αυτό. Ο

ποιητής είναι το πρόσωπο, έχει πρόσωπο, είναι ένα πρόσωπο ανθρώπινο. Κοίταξε τον ποιητή, να σε κοιτάζει ο ποιητής. Κοιταχτείτε.

Έτσι κοιτάω και εγώ τόσα χρόνια ζωής. Κοιτάω όπως έγγραφα, θυμάμαι, πριν είκοσι χρόνια πάλι. Τι έγινε; Τίποτα. Μόνο που είναι το πρόσωπο, όπως ήταν απρόσωπο. Τώρα όλα είναι προσωπικά κι εύκολα, είναι προσωπικό κι εύκολο. Είναι εύκολο. Πρόσωπο. Καλημέρα, Λαλώ.

1978

Κείμενο εισαγωγικό στη συνολική έκδοση (7 τόμων) *Λαλώ*, 1978

19. Η ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΟΥ ΤΙΠΟΤΑ

Πώς έγινε να ρωτάμε γι' αυτό που ξέρουμε κι έτσι να θέλουμε να το μάθουμε; Πώς ρωτάμε αφού κάθε ερώτηση τελειώνει με την απάντηση και δε μένει τίποτα; Τι ζητάω τώρα μ' αυτά, τις ερωτήσεις;

Η απορία μας είναι μια φυσική συμπεριφορά, απόσταση σχέσης μας με τα πράγματα. Κι όσο η απόσταση μεγαλώνει, τόσο τα πράγματα γίνονται πιο πραγματικά, μορφές της πραγματικότητας. Όταν η απόσταση μικραίνει, δεν υπάρχουν πράγματα αλλά πραγματικότητα. Όταν δεν υπάρχει απόσταση, δεν υπάρχει πραγματικότητα, γιατί δεν υπάρχει θέση θέας. Η θέση θέας είναι μια θέση ευτυχίας, βίωσης σχέσεων και αναφορών. Η βίωση αυτή μπορεί να καλύψει και τη θέση θέας, να την ταυτίσει με κάθε θέση του σχεδίου των σχέσεων, να είναι δηλαδή χώρος του σχεδίου. Αλλά και η ουδέτερη βίωση, χωρίς ορισμένη θέση θέας, του σχεδίου απ' ο ίδιο το σχέδιο με την πραγματοποίηση της πραγματικότητας, αυτός ο ουδέτερος χώρος, λειτουργεί και σαν έλλειψη της απόστασης, σαν ευτυχία της κατάργησής της. Αυτή η ευτυχία ομορφαίνει το σχέδιο, την απόσταση και τα πράγματα.

Όταν το σχέδιο ταυτίζεται με το χώρο του, η ομορφιά της πραγματικότητας γίνεται ουδέτερη απ' αυτή την άποψη της αναφοράς προς το χώρο ή τις πραγματώσεις της και μένει μόνη. Αυτή τη ομορφιά την έχει κάθε πράγμα κι όλη η πραγματικότητα. Κι αυτή η πραγματικότητα είναι άλλη από το σύνολο των πραγμάτων, είναι πραγματικότητα γιατί κάνει τα πράγματα κομματιασμένη με τις αποστάσεις ανάμεσά τους. Σ' αυτό τον ιστό κομματιών που συνδέονται με ζωντανές ίνες και χωρίζονται μαζί, όπως συνδέονται και απομακρύνονται απ' την αράχνη η

πραγματικότητα συνδέεται και χωρίζεται από τους άλλους ιστούς κι ό,τι άλλο δεν είναι ιστός. Το σχέδιο είναι πολλά σχέδια, δηλαδή το καθένα απ' αυτά, δηλαδή κάθε σχέδιο αυτοσχέδιο, αυθυπόσταστο, που η διαπίστωσή του καλύπτεται κι αυτή απ' το σχέδιο, γι' αυτό υπάρχει.

Οι ερωτήσεις λοιπόν και η απόσταση είναι θέση του σχεδίου, που δεν έχει στ' αλήθεια θέσεις παρά μόνο επειδή έχει γραμμές, όπως έχει γραμμές μόνο για να είναι σχέδιο. Δηλαδή το σχέδιο είναι στ' αλήθεια ομορφιά, που φτιάχνει το σχέδιο και την πραγματικότητα.

Η ομορφιά είναι η δυνατότητα της γνώσης. Ένα δέντρο με τις ρίζες, τα κλαδιά, τα φύλλα και τους καρπούς μπορεί να είναι γνώσεις αριθμών ή σχεδίων και, πιο άμεσα, μόνο δέντρο. Τα φύλλα του, χωρίς ή με αριθμό, χωρίς ή με σχέδιο, απορροφάνε τη γνώση τους, γίνονται η γνώση τους, κι αυτό είναι ομορφιά. Η ομορφιά γνωρίζεται όπως πραγματοποιείται ή δεν πραγματοποιείται. Αυτή η ουδέτερη ομορφιά λέγεται με το άμεσο τίποτα, που ταυτίζει έλλειψη και ύπαρξη. Γι' αυτό είναι το τίποτα όμορφο και η ομορφιά υπάρχει

20. ΕΝΑ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

Παράξενα πράγματα συμβαίνουν στη ζωή μας, Ενώ όλοι μας ζούμε σ' αυτό τον κόσμο τα ίδια πράγματα, η κοινωνική μας ζωή κι οι τρόποι της έχουν τα έχουν έτσι κανονίσει, που η ίδια μας η ζωή και τα πράγματά της μοιάζουν αμελητέα ή ρυθμίζουν ή από κάποιες ξερές αρχές και αποκλειστικοί κανόνες, που μας επιβάλλονται τελικά στη ζωή μας και ζούμε αυτά αντί γι' αυτήν, αρχές αντί ζωή. Δραγάτης μεγάλος, η γλώσσα, όπως την έχουμε κάνει και τη μιλάμε κι εμείς. Έτσι, γ.π., τον πόνο μας ή τον έρωτά μας τον λέει η τέχνη με τη δική της προσωπική, ξεχωριστή γλώσσα, που εμείς τη λέμε για δική μας γλώσσα, και με μια μουσική ή ένα ποίημα ζούμε τον πόνο μας ή τη χαρά μας. Το μόνο που μας νοιάζει είναι αν αυτά είναι καλά, με όποιες αρχές και για όποιους καλά: και έτσι τα μαθαίνουμε. Το πολύ, να βρούμε τα δικά μας καλά, απέξω, από τα ξένα, κι έτσι ζούμε μ' αυτά. Κι άλλα παραδείγματα: Μας έχουν πει τι είναι θάνατος, η γέννηση, ο έρωτας, ο κόσμος. Εμείς τα μαθαίνουμε, και ο θάνατος, η γέννηση η δική μας και των παιδιών μας και των άλλων, ο έρωτάς μας, ο κόσμος, δεν είναι ό,τι ζούμε αλλά ό,τι μαθαίνουμε -που κίολας αλλάζει όταν κάποιος το αποφασίσουν.

Όμως για σκεφτείτε μια μικρή γυμνή κοινωνία, σ' ένα νησί να πούμε, που δεν ξέρει τίποτ' απ' αυτά, όπου θα ζούσαμε όπως στο βάθος λαχταρούμε με τον τουρισμό μας, ας πούμε, επιδιώκοντας στο νέο χώρο μια παρθενική πρωτογονική ζωή. Φανταστείτε ένα κόσμο όπου εμείς θα ήμαστε εμείς και θα μπορούσαμε να γινόμαστε όλο και πιο εμείς. Εμείς ατομικά ή συλλογικά, αλλά όπως θατο ζούσαμε κι όπως έτσι θα το μαθαίναμε. Μ' ένα λόγο, αυτό που είπαν πολλοί μεγάλοι σοφοί, οι μεγαλοφυείς μας, πως

μάθανε, ό,τι μάθανε, απ' τον εαυτό τους. Κι ο εαυτός τους σίγουρα δεν αντιπάλευε τον εαυτό, τον πραγματικό εαυτό όχι μαθημένα πράγματα, των άλλων.

Σε μια τέτια κοινωνία, σ' ένα τέτιο κόσμο όλα θα ήταν αλλιώς και προπαντός τα σίγουρα. Αυτά που κάποτε λέγανε όλοι, και η τέχνη που ήταν όλων κι απ' όλους, προτού δηλαδή το πρόσωπο γίνει ξερό άτομο. Και αυτό βέβαια είναι χρονικό, έγινε κάποτε, αλλά όχι μόνο χρονικό, μπορεί να γίνεται ή να μη γίνεται όποτε να 'ναι. Κι έπειτα, έτσι, τελικά δεν είναι ζήτημα χρόνου, λέω εδώ που κάθομαι και σκέφτομαι και ξανασκέφτομαι γι' άλλη μια φορά τα παραπάνω να ρίξω μια ματιά σ' αυτά που ζούμε όλοι προσπαθώντας να τα πω όσο γίνεται πιο προσωπικά, όσο μπορώ πιο πολύ

Όπως τα ζω, για να συναντηθούμε έτσι και να βεβαιωθούμε πως είμαστε αληθινοί, έτσι όπως είμαστε πραγματικοί. Εσείς, αν κάποιος εκδότης τα κάνει αυτά βιβλίο, δεν έχετε παρά να το αγοράσετε και να συναντηθούμε και στο χαρτί, όπως είμαστε μαζί στη ζωή, της ζωής.

Λέω λοιπόν πως ο καλύτερος τρόπος είναι όχι ο συνεχόμενος λόγος αλλά ένα αλλιώς λεξικό, δειγματοληπτικό έστω, αλλά όσο γίνεται ελεύθερο: μπορεί να συνεχιστεί με άλλο βιβλίο, από μένα ή από σας.

Πάμε λοιπόν για ένα λεξικό ανθρωπολογικό, αλφαβητικό αλλά αλλιώς. Σ' αυτό θα μπει αναγκαστικά ο δικός μου τρόπος, δε γίνεται αλλιώς. Όσο όμως το μπορείτε, τα δικά μου κάνετε τα δικά σας, με τη βασική σκέψη πως αυτά που γράφω εδώ τα ζω, όπως τα ζείτε κι εσείς, με τον τρόπο μου όπως εσείς με τον τρόπο σας. Ο τρόπος μου λοιπόν μπορεί να είναι ο τρόπος σας αλλιώς. Άλλωστε θα

μπορούσαμε να ζήσουμε κάτι απ' αυτά μαζί, αν τύχαινε να συναντηθούμε σε κάτι τέτιο, αν γινόμαστε φίλοι, και προπαντός αν είσαστε γυναίκα.

ΕΝΑ ΔΕΙΓΜΑ

A

Ένας ήχος με πολλές μορφές που αλάζουν, μόνος ή μαζί μ' άλλα λόγια, σε καταστάσεις της ζωής ή σε μίλημα. Είναι ανάσα, αίσθημα, συναίσθημα, σκέψη, σχόλιο. Μπορεί να το κάνουμε, να το πούμε σε πολλές καταστάσεις ανάσας, προχωρώντας προς αισθήματα και συναισθήματα, σκέψεις και σχόλια ολ' λοτελα φυσιολογικά. Αυτό το άρπαγμα της ανάσας που μας κόβεται ως την ανάσα της ανακούφισης, μικρό και κοφτό ή επιμηκυμένο κι επαναλαμβανόμενο, μπορεί να είναι από απλή βιολογική δράση ως θαυμαστικό θέας ή θέασης ή ειρωνικό σχόλιο. Αυτά όλα δε φαίνεται χρήσιμο να τα μάθουμε —κι ευτυχώς, γιατί μένουμε σ' αυτό ελεύθεροι. Ας σκεφτούμε όμως, μια και πολύ τα κουβεντιάζουν αυτά, αν αυτό το α είναι φωνή, ήχος, που το νόημά του είναι χωριστό, ή αν φωνή, ήχος και νόημα είναι ένα. Πιο καλά, πως καθόλου δε μας νοιάζει αν είναι χωριστά ή όχι, πως ανθρωπολογικά αυτό δεν έχει καμια απολύτως σημασία.

Και αν κοιτάξουμε κι ακούσουμε γύρο μας και μακριά μας και δούμε τα διάφορα α των διαφόρων ανθρώπων και στις διάφορες φυλές, ποσο κοντά είναι με τα ε και τα ι και τα ο και τα ου και άλλα που εμείς οι έλληνες δεν έχουμε, κι ακόμη, πόσο είναι συγγενικά όλ' αυτά με τις κραυγές των ζώων και τους ήχους τους δικούς μας που γίνονται από μόνι τους, και μ' όλους τους ήχους της φύσης, τότε, νομίζω, πως

αυτό το α μπορεί να γίνει η αρχή ανάσας κι
ελευθερίας μας και να ζήσουμε πιο ξένοιαστοι για το
τι λένε και δε λέν τα κιτάπια και οι δραγάτες.

1995

21. ΜΕ ΟΛΑ

«Είμαι ένα μ' όλα, κι αυτό μπορώ να το νιώσω».

Όταν δε μπορώ, ή είμαι και δεν το νιώθω, ή κάνω κάτι άλλο, προπαντός σκέφτομαι, όμως δεν παύω να είμαι πάντα το ίδιο. Κι αυτό κάτι που θυμίζει εγώ το ξέρει. Η σκέψη μου λοιπόν δε μ' εμποδίζει να είμαι αυτό που είμαι, αλλά αυτή τι είναι;

Είναι αυτή που φτιάχνει τα όλα με τέτιο τρόπο που με κάνει να πω τα παραπάνω. Στ' αλήθεια, η φράση αυτή είναι σκέψη. Τι θα πει: είμαι, όλα, είμαι όλα, ένα μ' όλα, είμαι ένα μ' όλα, νιώθω, νιώθω πως είμαι ένα μ' όλα, μπορώ να νιώσω πως είμαι ένα μ' όλα; Γιατί η ανάγκη να το πω αυτό; Τα είμαι και εγώ κάνουν είναι; Ή το είμαι είναι μέρος του είναι; Τι θα πει όμως μέρος του είναι; Ή μήπως το εγώ που κάνει το είναι είμαι και το ίδιο το είναι μαζί είναι ακριβώς το ίδιο το είναι από τη μεριά του εγώ κι όλη αυτή η ιστορία είναι θέμα γραμματικής μετατροπής χωρίς ουσιαστική σημασία; Κι αν έτσι το πάρουμε, δε μας λείπει η φράση το ίδιο για όλα, που και αυτά είναι, κι ακόμη, το νιώθω και μπορώ δε γίνονται συνέχεια του είναι;

Κάπως έτσι είναι. Η φράση λοιπόν λείπει μ' ένα δυνατό τρόπο κάτι βασικό. Αν θέλαμε να την κάνουμε πιο απλή, θα δοκιμάζαμε βέβαια διάφορους τρόπους, που θα καταλήγανε στο παλιό Ένα όλα, που, μια και το λέω εγώ, το νιώθω και μπορώ να το πω. Ας πούμε όμως, κίολας, πως η φράση αυτή μπορεί να λέγεται ασυναίσθητα. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό.

Μια κουβέντα που λέγεται χωρίς πραγματικότητα ή γράφεται και μένει άπραγη ή, το ίδιο, τυπώνεται, ή, μ' όποιο τρόπο γίνεται πραγματικότητα, τι είναι; Είναι;

Και βέβαια είναι. Είναι σκέψη του αέρα ή σκέψη που έγινε λίγο μελάνι, λίγο υλικό χαμένο στο πέλαγος των

όλων, που (κι έτσι μάλιστα πιο αποφασιστικά) η ίδια η σκέψη τα ξεχωρίζει και που, γι' αυτό, μπορεί να πει κάτι ή κάποια απ' τα πιο κοντινά της λίγα υλικά, δηλαδή τελικά λέει με πολύ λίγο τρόπο το ένα ολόκληρο που έχει να πει.

Έτσι λοιπόν ειπωμένη ή γραμμένη η φράση δεν είναι καλή: Ειπωμένη, λέγεται με τον αέρα της ζωής απ' το στόμα της ζωής στην πραγματικότητα της ζωής, λέγεται δηλαδή έτσι κι αλλιώς η πραγματικότητα. Γραμμένη, πάλι, υπάρχει σαν το λίγο υλικό των όλων, που, σαν υλικό, μετέχει σ' όλα. Αλλά δεν είναι καλή, γιατί αφήνει εμένα που τη λέω που τη λέω ή τη γράφω στην άκρη των όλων, λίγο υλικό.

Το ίδιο γίνεται όταν λέω ή γράφω φράση λαθεμένη.

Όμως σωστή και σωστά ειπωμένη φράση, θα πει φράση πραγματικότητας. Αλλά τι, ποια είναι αυτή η φράση, ποιες φράσεις είναι αυτές; Είναι βέβαια που καλές φράσεις, αυτές που έχουν κι εμένα μέσα, όχι λίγο υλικό στην άκρη αλλά ολόκληρον. Το ζήτημα λοιπόν είναι να λέω αυτό που λέω ολόκληρος. Ο μόνος τρόπος όμως γι' αυτό είναι να το λέω ολόκληρο.

Οι καλές φράσεις είναι ολόκληρες από μόνες τους και γίνομαι κι εγώ ολόκληρος λέγοντάς τες, με την ολοκληρωτική πραγματικότητα που μου λένε καθώς με λένε ολόκληρο όταν τις λέω. Όταν δεν τις λέω, είμαι αυτές οι φράσεις χωρίς να υπάρχω. Όταν τις λέω ολόκληρος, υπάρχω αυτές οι φράσεις. Όταν δεν τις λέω σωστά, υπάρχω σα λίγο υλικό. Αυτό το λίγο υλικό δεν είναι ποσότητα, ούτε ποιότητα βέβαια, είναι λίγη φράση, λίγο πράγμα, λίγο κόσμος: η: μια αντανάκλαση 'άλλων αντανακλάσεων του πράγματος, του κόσμου: ή: εγώ θαμπό, με πολλή σκέψη: ή: κομμάτια σκόρπια: οι φράσεις κι εγώ δηλαδή μένουμε κομμάτια, θραύσματα, σκέψεις ατελείωτες, που το

μόνο που στ' αλήθεια έχουν είναι η έλλειψη ολοκλήρωσης της πραγματικότητας, κάθε μια είναι λίγη έλλειψη της πραγματικότητας. Και έλλειψη της πραγματικότητας θα πει τρόπος να λέμε την πραγματικότητα. Όταν η έλλειψη είναι ολοκληρωτική, τότε η πραγματικότητα είναι μια αντανάκλαση. Έτσι, πραγματικότητα κι έλλειψη γίνονται δύο τρόποι, που πια γεννάνε χίλιους τρόπους κι είναι ακριβώς οι τρόποι που υπάρχουν τα πράγματα, αφού καθένα είναι μαζί έλλειψη και παρουσία των άλλων. Η λίγη έλλειψη όμως είναι αντανάκλαση της λίγης πραγματικότητας, του λίγου τελικά. Λίγο εγώ, θα πει λίγη παρουσία πραγματική, λίγο το κάθε τι, δηλαδή όχι κάτι πλήρες αλλά κάτι θαμπό.

Κάτι πλήρες, ολόκληρο, είναι το ίδιο με το τίποτα. Κάτι και τίποτα, είναι το ίδιο αλλιώς, είναι οι δύο εκδοχές που εξασφαλίζουν το ένα, κάτι και τίποτα μαζί. Αν το θέλουμε, απ' το ένα βγαίνει το άλλο. Αν δεν το θέλουμε, είμαστε μαζί κάτι και τίποτα, δηλαδή το είμαστε και δεν είμαστε, μαζί.

Ή: το λίγο, το λάθος, το ψέμα είναι πάντα απέναντι σ' αυτά, είναι το άλλο, το μόνο όμως άλλο, το δεύτερο, που βρίσκεται σε σχέση σταθερή με το ολόκληρο και τείνει προς αυτό. Το λίγο είναι το μόνο ου δεν είναι και ολόκληρο, όπως είναι το κάθε τι. Λίγο, λοιπόν, θα πει ' προετοιμασία για το όλο και μπορούν όλα να είναι λίγα, πάντα είναι λίγα, μέχρι όλα να είναι ολόκληρα -μέχρι δηλαδή να πω τη φράση ολόκληρος. Πότε τη λέω σωστά, το νιώθω, γιατί δε μου λείπει τίποτα, δεν είμαι λίγος αλλά πλήρης, ένας, ένα μ' όλα.

22. ΤΟ ΤΙΠΟΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΥΟ (ΕΝΑ ΣΧΕΔΙΟ)

1. Από ποια αφορμή μπορεί κανείς να θελήσει να κάτσει να γράψει, να πει κάτι. Οπωσδήποτε είναι ολωσδιόλου άχαρο να κατατρίβεσαι με ματαιολογίες, ακόμη κι αν το κάνεις ελκυόμενος από μιαν ακμαία συναισθηματική στιγμή. Σ' αυτή την περίπτωση, προτού ν' αρχίσεις,, πρέπει να σκεφτείς ότι αυτό που θέλεις διαφέρει απ' τ' ότι το 'χεις. Και η πιο αναγκαστική συζυγία μεταξύ διάθεσης κι έκφρασής της είν' ένα σχήμα που έχει ανάγκη ακεραίωσης θέλει να 'ναι πλήρες, για να εξαντλήσει τη διάθεση που το γέννησε. Έτσι όμως, απαντώντας σ' αυτή τη διάθεση, επιβάλλει μια στάση κι υποβάλλει ένα συνειδητό δυαδισμό, που τίθεται σαν ουσιαστική αναγκαιότητα που ξεκαθαρίζει μια νέα, μοναδική όμως κατάσταση, αφού απαιτεί μιαν ανέφικτη ολοκλήρωση. Και είναι ανέφικτη αυτή η προσδοκώμενη ολοκλήρωση, γιατί, όταν κατορθωθεί μια επίτευξή της, είναι απλώς μια χρονική στιγμή που σχηματοποιεί τη διάθεση απ' όπου έγινε η αρχή, κι έτσι πια, σαν αντικείμενο, είναι καθορισμένο, πεπερασμένο, πλήρες, ένα μέσα σε πολλά αντικείμενα, που μπορούν να 'ναι όλα μαζί, ανεξάντλητα, ενώ η αφορμή, όταν μεταμορφώθηκε σε διάθεση να εκφρατεί, ήταν μία. Έτσι, αυτή η μοναδική κατάσταση εκφυλλίζεται και μετουσιώνεται στις παρουσίες ή θέτει μια κατασκευασμένη, ποιητή παρουσία, ξένη ανάμεσα σστις άλλες, που δένεται, με την αγάπη, με τα' άλλα γύρο της και τίθεται σα σημάδι της ανθρώπινης ελευθερίας, ενώ ουσιαστικά είναι διάφορή τους. Μπορείς δηλαδή να δεις τη διάθεσή σου εκφρασμένη μ' ό,τι ήδη υπάρχει ή, υπείκοντας σε μια ξεχωριστή και συνειδητή σαν

ολότελα διάφορη υποκειμενικότητα, να θελήσεις κάτι —και τότε το φτιάχνεις.

2. Στ' αλήθεια όμως τι σημαίνει κάτι, κάτι άλλο; Είπαμε παραπάνω πως μπορείς να εκφραστείς απ' οποιοδήποτε αντικείμενο του κόσμου ή να διακρίνεις απ' αυτό την έκφρασή σου. Τότε βέβαια θα μιμηθείς έν' αντικείμενο του κόσμου, θα' χεις όμως θέσει την προσωπική σου σφραγίδα σ' αυτό που θέλησες. Σ' αυτό σε παρακινάει η αφορμή που έχεις μέσα σου και, αυτοσυνειδητή καθώς είναι, επιβάλλει σαν αρχή μ' ασαφή όρια το χωρισμό σου απ' τ' αντικείμενα και τους άλλους. Αυτό λοιπόν που έφτιασες σε διακρίνει χειροπιαστό απ' όλα και μαζί υπάρχει όπως τ' άλλα γύρω σου. Έτσι είναι κάτι, δηλαδή ξέχωρο απ' τα' άλλα και μάλιστα κάτι άλλο, αφού σε μνημονεύει. Είναι όμως δικό σου; Δικά σου είναι όλα, αυτό όμως, αν είναι δικό σου, θα 'ναι μ' ένα τρόπο αλλιώτικο. Αν πεις πως μόνο αυτό είναι δικό σου, τότε βρίσκεσαι σ' ένα κενό εσύ κι αυτό, πράγμα που δε σημαίνει τίποτα, γιατί δεν έχει δικαίωμα να υπάρχει το κενό, αφού ακριβώς διακρίνει το δημιουργημά σου από σένα, ενώ δεν υπάρχει καιμιά ανάγκη διάκρισης ανάμεσα σε σένα κι αυτό, απ' το 'να μέρος, κι από κείνα που δεν υπάρχουν, απ' τ' άλλο. Μπορείς να πεις πως αυτό είναι δικό σου κι όλα τ' άλλα ξένα. Τότε ξένα θα πει όχι δικά σου, γιατί θα πρέπει να τα 'χεις γνωρίσει πριν, κι αυτό αποκλείεται, γιατί θα τηρείς μια στάση απέναντί τους, που θα υπάρχει, το ίδιο, και θα 'ναι λοιπόν δική σου κι αυτή. Μπορεί όμως η γνώση ν' αποκαλύπτει στ' αλήθεια μια διαίρεση που υπάρχει μέσα της; Θα σκεφτείς τότε πως έχεις μιαν υποκειμενική κι ασαφή μαζί γνώση για έν' αντικείμενο, που θα 'ναι διάφορη από τη γνώση ενός άλλου γι' αυτό. Έτσι ξένα θα πει όχι δικά σου και

θα 'χεις αυτή τη γνώση που, σαν υποκειμενική, θα μπορείς να τη σβήσεις και σαν ασφαλής θα σε πείσει πως μπορείς να το κάνεις αυτό, θα 'ναι δηλαδή μια στάση μπροστά σ' όλα και γνώση θα σημαίνει ακριβώς στάση.

Επομένως δικά σου θα 'ναι τ' αντικείμενα κι η στάση σου μπροστά σ' αυτά. Αυτά τα δυο, αντικείμενα και στάση σου, είναι στ' αλήθεια ένα πράγμα, γιατί η στάση σου σε κάνει ένα με τ' αντικείμενα, μια συνέχεια. Και με τ' άλλα, τα φυσικά αντικείμενα, μπορείς να 'σαι ένα. Αλλά μ' αυτά, σε μιαν ασταμάτητη κι αλλεπάλληλη συνέχεια, με καθένα ή μ' όλα μαζί. Υπάρχει λοιπόν καμιά διαφορά, ώστε να 'χεις το δικαίωμα εκλογής στην έκφρασή σου, με τα φυσικά αντικείμενα ή με το νοητό, το δικό σου;

Επεμβαίνει, όπως είπαμε, η διάθεση να διακριθείς από τα φυσικά αντικείμενα, που μαζί με το δημιούργημα του άλλου μπορείς να τα πεις ξένα. Για να πεις «ξένα», πρέπει να τα ξεχωρίσεις απ' τα δικά σου, κι αυτό στο δικιολογεί η στάση που είναι μορφή της ταυτότητάς σου με το δημιούργημά σου. Το να νιώθεις όμως με το «ξένα» «όχι δικά μου» σημαίνει πως, θέλοντας να πραγματώσεις τη διάθεσή σου, θεωρείς λάθος το να εκφραστείς με τα φυσικά αντικείμενα. Έτσι το «όχι δικά μου» και ξένα» αποχρωματίζονται, γίνονται ένα και μπαίνουν ανάμεσα σε σένα και στο δημιούργημά σου, γίνονται κριτήριο και διαφορίζουν τη διάθεσή σου από εκείνο που θέλησες, γίνονται ένας τρίτος συντελεστής απαραίτητος για να υπάρξεις εσύ και το δημιούργημά σου. Εκείνο λοιπόν που είπαμε πιο πάνω πως νιώθεις για λάθος, υπάρχει μόνο επειδή λέγοντας «ξένα» εννοείς «όχι δικά μου».

Επομένως λέγοντας «ξένα», πρέπει να ξεχωρίσεις τα φυσικά αντικείμενα απ' τα δημιουργήματά του άλλου, που έτσι δε θα 'ναι «όχι δικά σου». Τότε εσύ, η διάθεσή σου και τα δημιουργήματά σου είσαστε διάφορες μορφές του ίδιου πράγματος. Όταν όμως λες «ξένα», το τονιζόμενο είναι αυτό ακριβώς και αναγκαστικά εσύ, η διάθεσή σου και το δημιούργημά σου δεν είναι μορφές αλλά μια ενότητα ασαφής κι αχαρακτήριστη.

Έτσι, απ' το 'να μέρος έχουμε το «ξένα» κι απ' τα' άλλο αυτή την ενότητα. Μαζί όμως υπάρχει η ανάγκη έκφρασής σου και το «ξένα» τονίζει τη διάθεσή σου, γιατί αλλιώς δεν υπάρχει. Σου είναι όμως απαραίτητο. Έτσι μένει η κίνησή σου, η στάση σου, που γίνεται ένα με τη διάθεσή σου. Διάθεση όμως χωρίς επιδίωξη πραγμάτωσης, τι σημαίνει; Αν δε θέλεις να εκφραστείς με τα υπάρχοντα, τότε είσαι μόνος, ένα με τη διάθεσή σου. Μένουν όμως τα ξένα. Και ξένα μπορεί να σημαίνει φυσικά αντικείμενα και δημιουργήματα του άλλου, αδιάφορο. Δημιουργήματα του άλλου όμως πώς μπορεί να υπάρχουν; Ότι δεν είναι το ίδιο με τα φυσικά αντικείμενα, σημαίνει πως υπάρχει ανάγκη γνώσης, μνήμης, διάκρισής σου από τον άλλο. Αν ήταν το ίδιο αυτά τα δυο, τότε ο άλλος θα ήταν μια ενότητα του εαυτού του, της διάθεσής του και των δημιουργημάτων του, δε θα είχε όμως δημιουργήματα, αφού θα 'ταν ίδια με τα φυσικά αντικείμενα. Άρα ο άλλος είναι ενότητα και έχει δημιουργήματα.

Μπορείς λοιπόν με το «ξένα» να εννοείς φυσικά αντικείμενα και δημιουργήματα του άλλου;

Αν ήταν έτσι, τότε θα μπορούσες να εκφραστείς τονίζοντας το «όχι δικά μου». Αυτό ακριβώς, όπως είπαμε παραπάνω, είναι ένας συντελεστής που θέτει την ύπαρξή σου και το δημιούργημά σου, πράγμα που συμβαίνει, άρα είναι περιττό να βάλεις στα ξένα και τα δημιουργήματα του άλλου.

«Όχι δικά μου» λοιπόν δε μπορείς να το πεις.

Μένει, πως λέγοντας «ξένα» εννοείς τα φυσικά αντικείμενα.

Πιο πάνω ρωτήσαμε αν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στα δημιουργήματα και τα φυσικά αντικείμενα. Πιο σωστά θα 'πρεπε να ρωτήσουμε τώρα, αν μπορούμε να σκεφτόμαστε για διαφορά. Είναι όμως ολοφάνερο πως, για να ζητήσουμε διαφορά, θα 'πρεπε να μπορούμε να εκφραστούμε και με το ένα και με το άλλο. Αυτό, όπως είπαμε, δε γίνεται, γιατί δημιούργημα σημαίνει διάθεση, επομένως δεν υπάρχει ζήτημα διαφοράς κανένα.

Μπορούν όμως τα φυσικά αντικείμενα να είναι ξένα απ' τη διάθεσή σου; Τότε η διάθεσή σου δε θα εσήμαινε επιδίωξη πραγμάτωσης αντικειμενικής, άρα δε θα υπήρχε. Λέγοντας λοιπόν ξένα, εννοείς ότι είναι πέρ' απ' τη διάθεσή σου, ότι δηλαδή αυτά υπάρχουν εκτός απ' τη διάθεσή σου, επομένως δεν είναι η διάθεσή σου.

Αν λοιπόν θελήσεις να εκφραστείς μ' οποιοδήποτε αντικείμενο του κόσμου, σημαίνει πως θέλεις να συνταιριάσεις αυτό που είναι με κείνοι που δεν είναι αυτό το πράγμα.

Μπορεί αυτό να υπάρχει, να γίνεται; Πώς; Μήπως όλ' αυτά σημαίνουν πως η διάθεση δε θέλει να εκφραστεί ή ότι, απ' τ' άλλο μέρος, δεν υπάρχει διάθεση; Μήπως υπάρχει καμιά τομή ανάμεσα στη διάθεση και τα φυσικά αντικείμενα ή μήπως ακόμη δεν υπάρχουν τα φυσικά αντικείμενα, έτσι, όπως τα λέμε; Τέλος, μήπως μπορούμε να πούμε τίποτ' άλλο, καμιά σχέση πέρ' απ' όλ' αυτά;

3. Απ' όσα είπαμε παραπάνω βγαίνει πως διάθεση και δημιούργημα της είν' ένα πράγμα, δηλαδή πως δημιούργημα μόνο το δεν υπάρχει, και διάθεση το ίδιο. Μήπως όμως, ειδικά, μπορούμε να νιώθουμε δίχως να δημιουργούμε; Ας πούμε πως πάνω σε κάτι που νιώθω σκέφτομαι μόνο χωρίς να πράττω. Αυτή η σκέψη είναι δημιούργημα ή όχι, αφού απαντάει σε κάτι που νιώθω; Φανερό ότι υπάρχει κάποια διαφορά ανάμεσα στο δημιούργημα και στη σκέψη. Μα ενδιαφέρει ότι και η σκέψη και το δημιούργημα είναι μια απάντηση σε κείνο που νιώθω, ότι υπάρχει δηλαδή ένας δυαδισμός και στις δυο περιπτώσεις. Το δημιούργημα όμως είναι έξω από μένα, χειροπιαστό, ενώ η σκέψη δεν είναι. Θα μπορούσα να πω ότι η σκέψη είναι μια απάντηση, απ' την ανάποδη τώρα, από μένα στον κόσμο. Μήπως και το δημιούργημα είναι το ίδιο; Είπαμε πως δεν υπάρχει ζήτημα διαφοράς ανάμεσα στο δημιούργημα και στο αντικείμενο. Ούτε ζήτημα σχέσης υπάρχει όμως, γιατί τότε θα μπορούσαμε να μιλήσουμε και για διαφορά, μια και δεν είναι το ίδιο πράγμα αυτά τα δύο. Ανάμεσα λοιπόν σ' αυτά τα δύο δεν υπάρχει ζήτημα ούτε διαφοράς ούτε σχέσης. Είναι όμως καθαρό πως ανάμεσα στη σκέψη και στ' αντικείμενα υπάρχει κάποιο ζήτημα. Λέγοντας «ζήτημα» εννοούμε πως μπορούμε να το κάνουμε πιο απλό, πως δεν είναι έτσι

ακριβώς μα κάπως αλλιώς. Θα λέγαμε πως έχουμε μια στάση μπρος στο αντικείμενο, το υλικό ή όχι. Στάση όμως δε θα πει τίποτα ουσιαστικά. Κι έπειτα το «υλικό ή όχι» θα πρέπει να ξεκαθαριστεί πάλι. Μήπως αυτοί οι δυο προσδιορισμοί μπορούν ν' αγνοηθούν, σαν προσδιορισμοί ακριβώς που είναι; Τότε όμως θα έχω κάτι που είναι έξω από μένα, αυτό θα μ' ενδιαφέρει. Αυτό θα μπορώ να το πω για πράγμα, φυτό, οποιοδήποτε ζώο ή άνθρωπο. Αυτά όμως δε γενικεύονται, παρά ίσως αν λέγοντας «έξω από μένα» εννοώ «όχι δικό μου», αν δηλαδή επιμένω στο υποκειμένο μου. Η γενίκευση είναι απαραίτητη για να πω «όχι δικά μου». Είναι όμως, αν πω «έξω από μένα»; Τότε, ή θα τα διακρίνω και θα είμαι ένα απ' αυτά ή θα τα γενικεύσω και θα ενδιαφερόμαι για τον εαυτό μου. Το δεύτερο όμως σημαίνει πως η απάντησή μου στ' αντικείμενα δεν είναι ουσιαστική αντικειμενική απάντηση, αλλά μια στάση οποιαδήποτε, πως δηλαδή δεν υπάρχει συζυγία ανάμεσα σε μένα και τ' αντικείμενο, πως δεν υπάρχει δυαδισμός, άρα ούτε διάθεση έκφρασης, ή ότι κι η έκφραση είναι στάση —δηλαδή πως απάντηση θα πει στάση. Δεν υπάρχει λοιπόν τίποτα ουσιαστικά, αφού η στάση δεν είναι τίποτα ουσιαστικό, από την άποψη του κόσμου. Με δυο λόγια, ο κόσμος δεν είναι ουσιαστικός, αλλά ενδιαφέρει μόνο η στάση μου.

4. Μ' όλ' αυτά βγαίνει πως γενικεύοντας τον κόσμο έχω μια στάση. Αυτό ισχύει για τη σκέψη, μήπως όμως μπορεί να ισχύει και για το δημιούργημα; Τότε, θα 'χω πως το ζήτημα που υπάρχει ανάμεσα στη σκέψη και στο αδιάκριτο «έξω από μένα» και το ότι δεν υπάρχει ζήτημα ανάμεσα στο δημιούργημα και το αντικείμενο, ξεκινάει από τη στάση μου. Επομένως, πως το αντικείμενο και το αδιάκριτο «έξω από μένα»

είν' ένα πράγμα ή πως δεν είν' ανάγκη να μ' απασχολεί το «ένα ή πολλά». Αυτό βέβαια θα πει πως, αν λέγοντας «έξω από μένα» γενικεύσω ή διακρίνω, είναι απλώς τεχνική προσπάθεια, που ξεκινάει απ' τη στάση μου, ότι δηλαδή η στάση μου εμφανίζει ουσιαστικά τ' αντικείμενα, διακρίνοντάς τα ή αδιάκριτα, τονίζοντας εμένα. Έτσι η στάση μου είναι ένα με μένα κι εξαφανίζεται ο δυαδισμός, δηλαδή δεν υπάρχει έκφραση, μα κι αυτή είναι στο βάθος στάση. Τα αντικείμενα και τα δημιουργήματα υπάρχουν ουσιαστικά, ενώ η στάση μου δεν είναι ουσιαστική. Αυτό δε θα πει πως δίνει ό,τι δεν έχει, αλλ' απλούστατα ότι η στάση μου είναι διάφορη από τον εαυτό της, ή, πιο καθαρά, πως το αν είναι ή δεν είναι η στάση μου δεν ενδιαφέρει, ότι αυτή η απορία στο βάθος είναι μπερδεμα και επομένως ότι η ουσιαστικότητα των αντικειμένων και των δημιουργημάτων και η μη ουσιαστικότητα της στάσης μου είναι μια σκέτη κουταμάρα. Πως «στάση» σημαίνει ότι αντικείμενα, δημιουργήματα, απάντησή μου σ' αυτά, είναι απλώς ήσσονα και υπάρχουν για να βλέπω τη στάση μου, αφού το ζητώ μέσα στο πέλαγος της κουταμάρας μου. Εξάλλου αυτή η ζήτηση δεν πολυενδιαφέρει, αφού δεν είναι ενότητα μα μορφή της στάσης μου.

5. Από τα παραπάνω βγαίνει πως εκείνο που ενδιαφέρει είναι η στάση μου και πως κάθε απορία που γεννιέται ανάμεσα σε μένα και στ' αντικείμενα και τα δημιουργήματα είναι ανεδαφική. Το ζήτημα όμως είναι γιατί να υπάρχει αυτή η απορία, αυτή η κουταμάρα. Έπειτα, τι σημαίνει σε σχέση με αυτό η στάση μου. Δε μπορώ να της αποδώσω κανένα χαρακτηριστικό και θα 'ταν μάταιο να ρωτήσω αν είναι κάτι ή δεν είναι ή, ακόμη, αν είναι ή δεν είναι.

Αυτό δεν ενδιαφέρει, γιατί αυτό ακριβώς θα πει στάση, να μην ενδιαφέρει. Είναι όμως σίγουρο πως υπάρχει κάποια απορία ή μήπως είναι καμιά περιγελαστική κατασκευή, απαραίτητη για να στεριώσει μια θέση, που θέλει ν' αφομοιώσει τη στάση μου; Οι απορίες δηλαδή που μπορεί να έχω μήπως απλώς είναι ουσιαστικές, μήπως είναι κάτι ουσιαστικό να έχω απορίες; Σ' αυτό το ουσιαστικό θα 'μπαινε κάποια αντικειμενική σκέψη, που θα έθετε τα πράγματα γύρο μου, ώστε να βοηθείται κάποια έννοια ολοκλήρωσης κι ενότητας -πράγμα καθόλου ενδιαφέρον, όπως είπαμε. Απ' τ' άλλο μέρος, θα μπορούσε να υπάρξει το παιγνίδι της αντίθεσης ή της άρνησης της ουσιαστικότητας, που θα επέτρεπε ασαφείς δυνατότητες αλλαγής των τεθειμένων, από της σκοπιά της έλλειψής τους, ή μια άρνηση, χωρίς καμιά σχέση με την ουσιαστικότητα, χωρίς να 'ναι απάντηση σ' αυτήν. Τότε, αυτές οι κατασκευασμένες απορίες, απ' αυτές τις δυο απόψεις, θα στηρίζουν πιο αποφασιστικά τη στάση μου.

6. Αυτό θ' απαντούσε στο αν η στάση μου μεταβάλλεται ή όχι. Απ' τις δυο παραπάνω απόψεις, στάση μου θα σήμαινε προσαρμογή σ' αυτές. Τότε λοιπόν το ότι έχω απορίες θα οφειλόταν στη μεταβολή που θα πάθαινε η στάση μου ή, πιο άμεσα, στην ύπαρξη της στάσης μου, αυτό τον τρόπο. Αυτές οι δυο απόψεις, στ' αλήθεια, θα την ολοκλήρωναν και τότε δε θα είχα ούτε στάση μα μια απρόσωπη κι ουδέτερη μεταβολή και θα χρειαζόταν να θέσω αιτίες έξω από μένα -θ' αδιαφορούσα, με δυο λόγια, για όλ' αυτά και θα 'μουνα ένα θετικό τίποτα μες στα πράγματα που θα κείτονταν σ' ένα κούφιο χώρο. Αυτός ο χώρος θα 'ταν μια γοητεία γι' αυτά, ενώ για

μένα θα 'ταν αναγκαστική έκφραση, που άνετα κι απλούστατα θα γινόταν οτιδήποτε.

7. Είναι όμως ολοφάνερο ότι έτσι είμ' ελεύθερος να λέω και να κάνω οτιδήποτε, και στο βάθος γι' αυτό υπάρχουν έτσι. Μάταιο να έχω τέτιο ενδιαφέρον. Βρίσκω λύση που μου χρειάζεται, και γι' αυτό μάταιη. Μπορώ χαμογελαστός να κλείνω στο χώρο της τα πάντα και μαζί να μην υπάρχω εγώ απέξω. Δε θα εκφράζω κάτι που θέλω, μα θα εκφράζομαι εγώ ολόκληρος μ' οτιδήποτε, δηλαδή η έκφραση θα 'ταν μια απάντηση σ' αυτό το θετικό τίποτα. Απ' το θετικό τίποτα όμως ως τη γελαστή απάντηση, υπάρχει μι' απάτη, τόση όση η απόσταση που τα χωρίζει, και αυτά μαζί. Γιατί γελαστή, ευτυχισμένη έκφραση σημαίνει καταστασιακό υπόβαθρο για την παραδοχή του θετικού τίποτα, δηλαδή πως απ' το θετικό τίποτα αφαιρείται η θετικότητα και μένει ένα τίποτα, που προσπαθώ να το νοήσω με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Έτσι βγαίνει σαν τελευταίο ενδιαφέρον το τίποτα (όχι το μηδέν βέβαια). Αυτό μπορεί ή όχι να 'ναι σωστό, μπορεί τα πάντα. Γιατί όμως μπορεί; Πρέπει να του το αφαιρέσω αυτό, ν' αφαιρεθώ εγώ δηλαδή. Η απάτη είναι ακριβώς ότι αφαιρούμαι εγώ. Δε μ' ενδιαφέρει αν είναι λάθος, μ' ενδιαφέρει όμως ότι είναι απάτη, γιατί απάτη είναι ακριβώς η στάση μου με τις μεταβολές της. Το απόλυτο τίποτα χρειάζεται το απόλυτο χαρακτηριστικό του, αυτό όμως είναι ακριβώς χαρακτηριστικό του. Χρειάζεται δηλαδή μια νοητική κατασκευή να στηριχτεί το τίποτα και μάλιστα τέτια που σβήνεται στην ανάγκη της έλλειψής της. Με δυο λόγια, το απόλυτο τίποτα, για να είν' ένα πράγμα, χρειάζεται πριν οπωσδήποτε να 'ναι δύο, για να εξαλειφθεί η παρουσία του νου, κι από κει και πέρα λέμε άνετα πως το τίποτα τα θέλει

όλα για να υπάρχει απόλυτο. Αν δεν είν' αυτό απόλυτο, τίποτα δεν είναι ή είναι όλα απόλυτα, επομένως το ενδιαφέρον είναι το απόλυτο κι όχι το τίποτα. Δεν ενδιαφέρει λοιπόν το τίποτα, είναι ακριβώς μι' απάτη, που θέτει την ύπαρξη όλων με τρόπο μοναδικό κι απόλυτο. Μι' απάτη τόση όσα όλα. Για να τονιστεί όμως, πρέπει να τονιστούν όλα, ένα-ένα, δηλαδή τίποτα σημαίνει όλα ένα-ένα. Αν υπάρχει ανάγκη κουταμάρας, είναι το τίποτα. Το τίποτα ακριβώς είναι ανάγκη, μια ανάγκη που σβήνεται στη φύση του. Το τίποτα είναι μια στάση κούφια.

8. Το πραγματικό συμπέρασμα όλων αυτών είναι πως η κούφια στάση δεν είναι κανενός είδους τέλος. Δεν είναι δηλαδή τίποτα γενικό, παρά τη νοητική αναγκαστικότητα της· είναι απλώς ένα πλαίσιο, που κατά κάποιο τρόπο αποτελεί δικαίωση των πάντων. Ο καθένας μπορεί να βλέπει πολύ ή λίγο καθαρά, όχι με την έννοια πως μπορεί να τα δει πιο καθαρά, αλλά πως απλώς είν' έτσι. Η δυαδικότητα της συζυγίας ανάμεσα στον εκφραζόμενο και σε κείνο που εκφράζει δεν αίρεται απ' αυτή την κούφια στάση, είναι μόνο ένας τρόπος συνεννόησης, αναγκαστικός και νοητικός, που αποχρωματίζει τα πάντα, απορρίπτει δηλαδή την ιδιαιτερότητά της, σα να ήταν ακριβώς αυτή κατασκευασμένη και νοητική κι ενδιαφέρεται για το κοινό της στοιχείο, τη γενική της φύση. Αυτό όμως που νοείται σα γενικό στ' αλήθεια είναι απλώς μια προσπάθεια αντιμετώπισης της δυαδικότητας που θέτει η έκφραση, προσπάθεια πηγάζουσα απ' αυτή τη συζυγία της δυαδικότητας και καταλήγουσα στην πηγή της, αυτομηδενιζόμενη και κούφια. Εκείνο που έχει σημασία είναι η δυαδικότητα και κάθε τι που ξεκινάει απ' αυτή τη βάση, όποιο σκοπό κι αν βάζει, υπάρχει μονάχα σ' αναφορά με

την αφορμή το, είναι μια προέκτασή της, που καταλήγει περιττή και μάταια, αφήνοντας μian άχαρη γεύση, τη γεύση της κούφιας στάσης, που δε σημαίνει τίποτα, είναι απλώς ο χώρος προβολής του πράγματος.

1996

23. ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Αν η γλώσσα δε λέει την πραγματικότητα, τότε δε μπορούμε να μιλήσουμε γι' αυτήν. Να υπάρχει πραγματικότητα που δε μπορούμε να την πούμε, δε γίνεται. Να μην υπάρχει πραγματικότητα, κι αυτό δε γίνεται, γιατί πια μένει μόνο να είναι το αντίθετο από το να υπάρχει και μοιάζουν αυτά τα δύο, υπάρχει και δεν υπάρχει πραγματικότητα, μια καλή κατασκευή.

Μαζί με την πραγματικότητα και τα σχετικά της πάει η σκέψη μας, που είναι η άλλη όψη αυτού που λέμε γλώσσα. Και δεν εννοώ τη σχέση αυτών των δύο μορφών, αλλά πως η φύση τους, όπως την έχουμε, είναι ενιαία εξαρχής. Αυτό φαίνεται αμέσως όταν φτάνουμε σε ακραίες σκέψεις ή λέξεις, όπου γλώσσα και σκέψη είναι ένα, αυτό που λέμε σαν γλώσσα. Κι ως μην αναφερθούμε στις αφέλειες για απόδοση ονομάτων στα πράγματα, αφού πράγματα, πριν τα σκεφτούμε, δεν υπάρχουν ώστε να τα ονομάσουμε και πριν τα ονομάσουμε δεν υπάρχει η σκέψη μας —που άλλωστε δε μπορεί να υπάρξει γυμνή και κοινή σε όλους μας, ώστε να γίνει να βρεθούμε μπροστά στη συμφωνία για το πώς θα πούμε έτσι κι αλλιώς αυτό με εκείνο.

Άμεσα λοιπόν και καθαρά πρέπει να πάμε σε μια ανθρωπολογία, σε ένα ανθρωπισμό χωρίς όρους, αφήνοντας αυτόν τον ανθρωπισμό να μας μιλήσει για όσα θέλουμε, αποφεύγοντας τη φιλοσοφική θεώρηση και γλώσσα, που θα καταλήξει απλούστατα σε μάταιη και αυτάρεσκη πολυλογία χωρίς λόγο και δικαίωση. Η αναγωγή ή εγκατάλειψη στην ανθρωπολογία μας μπορεί να καθορίσει, και το τι θα κάνουμε, τι θα είναι, και πώς θα είναι η γλώσσα μας. Αυτό φυσικά σημαίνει πως κανένας όρος δε θα είναι δεσμευτικός, ούτε οι πιο κραυγαλέες κοινωνικές υπάρχουσες

πραγματικότητες, ούτε οι πιο εγγενείς πολιτισμικές δεσμεύσεις. Η αυτομελέτη μας θα μας οδηγήει, και ό,τι προκύπτει θα το δεχόμαστε, ό,τι κι αν είναι κι ό,τι κι αν σημαίνει αυτό. Γιατί, πριν απ' όλα αρχίζουμε από την αρχή χωρίς να περιοριζόμαστε, από κανέναν μα κανέναν όρο, αρκεί να προχωράει η μελέτη μας ελεύθερη, και χωρίς βέβαια καταστάσεις αυτοδικαίωσης.

Βοήθεια μπορούμε να έχουμε από τη μελέτη των πολιτισμών και των κοινωνιών που χάθηκαν και που είναι πραγματικά ηλίθιο να την αγνοούμε υπό το τεχνητό, κραυγαλέο φως της έπαρσης για ό,τι τώρα ζούμε και είμαστε. Η μελέτη αυτή μπορεί να έχει στοιχεία και ερμηνείες τέτοιες, που μπορεί δικαιωμένη να προχωράει χρησιμοποιώντας ουσιαστικά τα πολιτισμικά στοιχεία που επιβιώνουν σήμερα μόνο σαν κατάλοιπα και τα εξαφανίζουμε με τη ρηχή επιστημονική μελέτη, την προκατειλημμένη μόνο προς μια αυτοδικαίωση. Έτσι έχουν αχρηστευθεί ολόκληροι πολιτισμοί και σπουδαίες πολιτισμικές μορφές, που η σκόπιμη από μας χρήση τους τις έχει απισχνάνει και στεγνώνει.

Φυσικά, η μελέτη μας αυτή είναι, σε τελευταία ανάλυση, η ίδια μας η ανθρωπολογική ή ανθρωπιστική αυτοθεώρηση, αφού ό,τι είναι ο πολιτισμός ή όπως αλλιώς, και ό,τι άλλο, το πούμε, είναι σε μας τους ίδιους. Και ούτε υπάρχει λόγος να μπλεχτούμε σε προβλήματα σχετικά με το τι είναι εγγενές στη φύση μας και τι προέκυψε από πολιτισμική επίδραση. Αν γ.π. ο φόβος του θανάτου είναι βιολογικό δεδομένο ή πολιτισμική εγγραφή μέσα μας. Γιατί πρέπει, ακριβώς, να βγούμε από αυτές τις θεωρήσεις και τις έννοιες και να παρατηρήσουμε προβλήματα που είναι μόνο απότοκα

θεωρήσεων τεχνητών, αυτών από τις οποίες πρέπει να γλιτώσουμε.

Όλα αυτά έχουμε δικαίωμα να τα κάνουμε αφού απορρέουν από το γεγονός πως ζούμε, όπως ζούμε κι όπως είναι η ζωή. Και ότι ακριβώς το θέλουμε, το θέλω εγώ τώρα είναι αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης, πως ζω, πως ζούμε. Μπορούμε λοιπόν να προχωρήσουμε κατά τη μελέτη της ίδιας μας της φύσης, βοηθούμενοι, ενισχυμένοι πιο καλά, από τη μελέτη πολιτισμικών στοιχείων που υπάρχουν μέσα μας και στην πολιτισμική μας ζωή και την κοινωνία, θεωρώντας τα όμως από την ουσιαστική άποψή τους, κατά τη φύση τους κι αυτά, κι όχι μόνο σαν αφορμές επιστημονικής μελέτης, μιας πνευματικής δραστηριότητας που δεν έχει πρωτογενείς αφετηρίες και διαθέσεις αλλά προκύπτει από όρους αποκλειστικούς, ακριβώς, της αυτοθεώρησής μας και στηριγμένους σε απαράδεκτα, λαθεμένα κριτήρια και αξιώματα, όπως η αντικειμενική παρατήρηση.

Θα είναι λοιπόν μια ανθρωπολογία ή ένας ανθρωπισμός με νέα, αλλά και τη μόνη σύμφωνη μ' αυτό τον όρο, έννοια. Μια ανθρώπινη ανθρωπολογία, που δε θα λέει ότι πρέπει να σκεφτούμε, που δε θα θέλει να καθορίζει τα πράγματα σύμφωνα με κάποιους τεχνητούς όρους, αλλά θα μελετάει τι και πώς είμαστε και τι και πώς κάνουμε, και απ' αυτά θα βγάλει ό,τι βγάζει, και πως δε θα είναι αναγκαστικά μόνο σκέψεις. Ίσα ίσα θα μελετάει, μαζί, τι, πού και πώς είμαστε και τι και πώς κάνουμε, όντας όπως είμαστε και κάνοντας όπως το κάνουμε. Μια ανθρωπολογία λαϊκή (για να μη διστάσουμε να χρησιμοποιήσουμε τον ωραίο όρο), ελεύθερη από τις δοκιμές του προσώπου, που έφτασε στην άκρη της δυνατότητάς του και εκεί σβήνει, δηλ. να θεωρηθεί αυθεντία και ρυθμιστής των πραγμάτων. Αυτός ο

ρυθμιστικός ρόλος της αυθεντίας είναι που μπερδεύει τα πράγματα στη γλώσσα, στη σκέψη και στην πράξη, και αυτόν ακριβώς θέλουμε να παραμερίσουμε.

Φυσικά, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας μελέτης θα μείνει στο πεδίο της προσωπικής ζωής, δε θα γίνει δημόσιο αγαθό δημόσιας γνώσης, αφού αυτή η δημοσιότητα είναι επίσης παρακλάδι του τρόπου που θέλουμε να παραμερίσουμε. Η μελέτη αυτή θα είναι μια πνευματική απαλλαγή από όσα δε μας αφήνουν, δε μ' αφήνουν να είμαι των ίδιων των πραγμάτων, να σκέφτομαι κατά τη φύση της ζωής και να πετάξω πέρ' από αυτά τα όρια. Τελικά δηλαδή θα καταλήξει να είναι ταύτιση με αυτό που από μόνο του είναι, μια φωτογραφία της φωτογραφίας, ας πούμε, το να φτιάξεις μια πέτρα για μια πέτρα, το να δεχτείς το λουλούδι ή να το ζωγραφίσεις όπως τα παιδιά, πολλές φορές και διαφορετικά κι ελεύθερα.

Θα είναι όμοια ωραίο να μελετήσουμε τα πράγματα χωριστά, μεθοδικά, για να είμαστε ευχάριστοι για τη συνήθεια που υπάρχει, να γίνουν πιο οικεία, πιο εύκολα δεκτά όσα πούμε —μόλο που αυτή η μεθοδικότητα και η συστηματικότητα θα αντλείται από ένα δύο πράγματα, από ένα καθαρό και φωτεινό κέντρο, από μια φωτεινή στιγμή, τελεία. Και πρέπει να κρατηθούμε σ' αυτή τη συστηματικότητα, —αλλιώς θα κάνουμε ποίηση— ή προποίηση.

Όμως, ακόμη, ξεχωριστή προσοχή χρειάζεται να μη μπλέξουμε σε σκέψεις σκέψεων, μην ξεχνώντας ούτε στιγμή πως έτσι μπερδεύουμε ένα κουβάρι χωρίς τέρμα κι αρχή, από σκέψη σε σκέψη, και μάλιστα, ακριβώς, μελετώντας το τι και πώς είμαστε και κάνουμε.

Σ' αυτό λοιπόν πρέπει να 'μαστε αποφασιστικοί, κι ας βγει η μελέτη μας και η γλώσσα της όπως βγει, φυσιολογικά.

1999

24. ΚΑΛΑ ΜΕ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

A

1. Αφού το θέλω και το μπορώ, δικαιούμαι να μιλήσω χωρίς όρους, χωρίς κανένα όρο. Λειτουργώντας μ' ό,τι λέμε νεύμα, με το πνεύμα μου, μπορώ να κάνω μ' αυτό ' ,τι αυτό μου δίνει και να το χρησιμοποιήσω σα γλώσσα όπως το καταλαβαίνω και το θέλω. Όρια στη θέλησή μου, στο πνεύμα μου, στη γλώσσα μου δεν υπάρχουν.

Οδηγός μου είμαι εγώ ο ίδιος, ό,τι η ελευθερία μου δίνει κι ό,τι η εμπειρία κι η γνώση από τα πολιτισμικά του ανθρώπου μου προσφέρει να διαλέξω ή να μ' οδηγήσει. Όλα αυτά τα κοιτάζω εγώ ο ίδιος. Κι εγώ ο ίδιος είμαι ό,τι οι ακραίες μου ιδιότητες αυτής της ζωής κι αυτού του κόσμου δίνουν, με κάνουν.

Το πνεύμα μου μπορεί να τα περάσει όλα, να δει τον κόσμο, τους κόσμους, τα σύμπαντα, και δίπλα το πετραδάκι, το πουλί, τον ήλιο και να βγει. Μπορεί αυτές τις εικόνες. Και πρέπει να πω όχι «μπορεί», αλλά γίνονται αυτά τα πράγματα, οι εικόνες. Έτσι μπορεί, γίνεται και απαλλάσσομαι κι από τους έσχατους όρους, που δεν το καταλαβαίνω ίσως ότι είναι όροι πριν τους ξεπεράσω, και χωρίς έμφαση και ένταση λέω πως αυτό το εγώ, εγώ ο ίδιος που είμαι εδώ και αυτό το σώμα με αυτά τα πράγματά του, ζω έτσι και είμαι, και έτσι είναι όλα γύρο μου, πως, όσο είμαι στο δικό μου είμαι, είμαι μαζί και σ' όλα τα είναι, και αυτό είναι ο εαυτός μου κι εγώ.

Λοιπόν, αφού αυτά είναι έτσι, και το είναι όλων αυτών είναι αυτά τα ίδια, έτσι όπως είναι, τότε το πρώτο που πρέπει να περάσω είναι πως εγώ, ο άνθρωπος, εγώ ο ανθρώπινος είμαι κέντρο ή εγγυητής σε τίποτα. Οι εικόνες μου όλων και του καθενός και

του τίποτα είναι ίδιες με τις εικόνες που έχουν τα όλα για όλα, το κάθε τι για το κάθε τι, το τίποτα για το τίποτα και όλα αυτά για όλα αυτά, και πως αυτές οι εικόνες καθεαυτές, βέβαια, ούτε ίδιες είναι ούτε μη ίδιες. Το μόνο που πρέπει στ' αλήθεια να πω είναι πως εγώ δε ρυθμίζω τίποτα πραγματικά, πως το πνεύμα μου δεν καθορίζει τίποτα. Όλα καθορίζονται από όλα —πιο σωστά: δεν είναι ανάγκη ούτε αυτό να το πω. Δεν είμαι εγώ με το πνεύμα μου ο δημιουργός, παρά μόνο με την έννοια πως εγώ δημιουργώ επειδή υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας, και αυτή είναι ολωνών, δηλαδή της ίδιας της δημιουργίας. Ούτε για δημιουργία λοιπόν έχει νόημα να μιλάω.

2. Αυτό βέβαια θα πει πως η γλώσσα με μπερδεύει. Κι επειδή γλώσσα λέω με τη γλώσσα αυτή που έχει μόνο ο άνθρωπος, που ξεχώρισε μ' αυτήν απ' τα άλλα ζώα και καταλαβαίνει και δημιουργεί μ' αυτήν και με το δικό της κόσμο, κι επειδή αυτός ο ξεχωρισμός είναι ανθρώπινο έργο, και άρα τεχνητό, η αλήθεια είναι πως η ανθρώπινη γλώσσα μπερδεύει τα πράγματα. Η γλώσσα που ονομάζουμε.

Μ' αυτήν ο άνθρωπος προσπαθεί να βγάλει έξω του (νιώθοντας έτσι ένα έξω κι ένα μέσα του) αυτά που λέει πως νιώθει, σκέφτεται. Αυτό όμως ακριβώς τον αποκόπτει απ' τον κόσμο. Πάει να πει, με τη γλώσσα του, να εκφράσει, να πραγματοποιήσει αυτό που είναι ήδη πραγματοποιημένο. Κόβει τα πράγματα μόνο για να τα ξανασυγκολλήσει όπως του έρχεται πια, μέσα σ' αυτό το μπερδεμα. Αλλά ό,τι κοπεί, δε μπορεί να ξεπεράσει αυτό του το κόσμημο. Το κόσμημο, αυτής της συνειδητοποίησης, η συνείδηση του ανθρώπου για τον εαυτό του, τον κόβει απ' τα πράγματα. Αλλά όχι βέβαια οριστικά —και αμελητέα. Γιατί, κι αν έχει συνείδηση, ζει βέβαια με το όπως είναι η ζωή, στον κόσμο με το όπως είναι ο κόσμος. Έτσι είναι το χρώμα

και λαλάνε τα πουλιά. Και μπορεί, λοιπόν, και αυτή η γλώσσα του να τον πει, αυτοαιρόμενη προς τα πράγματα, προς το πουλί και προς το χώμα.

Που σημαίνει πως, αν η συνειδητοποίηση και η συνειδητοποιημένη γλώσσα του αποκόπτει τον άνθρωπο απ' τον κόσμο, αυτό το γεγονός όμως είναι μόνο μια εκδοχή του κόσμου, ή ό,τι άλλο πούμε, για τον άνθρωπο, η εκδοχή ακριβώς της συνειδητοποίησης, που, υπάρχουσα ή αιρούμενη, λειτουργεί σ' ένα κόσμο ελεύθερο από αυτήν, του οποίου αυτή αποτελεί ακριβώς μια μόνο εκδοχή, ειδικά για τον άνθρωπο. Η συνειδητοποιημένη λοιπόν γλώσσα με την ίδια τη γλώσσα είναι μια ανθρώπινη ιδιαιτερότητα όπως όλες οι ιδιαιτερότητες όλων των όντων, και μάλιστα μια από τις καταστάσεις τις οποίες ζει ο άνθρωπος. Και, φυσικά, το θέμα των ιδιαιτεροτήτων μπαίνει από το γεγονός αυτής της χωριστής, χωρισμένης ιδιαιτερότητας της ανθρώπινης συνειδητοποιημένης ανθρώπινα γλώσσας. Στ' αλήθεια, ούτε υπάρχουν ούτε δεν υπάρχουν ιδιαιτερότητες. Αυτές τις δυαδικότητες τις θέτει αυτή η ανθρώπινη γλώσσα και η θεώρησή τους έχει όση αξία έχει το γεγονός πως η ανθρώπινη ιδιαιτερότητα της γλώσσας είναι μια απόχρωση ρης ανθρώπινης κατάστασης.

Αυτό σημαίνει, πάλι, πως η συνείδησή του είναι για τον άνθρωπο και, μαζί, είναι όρος σημαντικός από μια οπτική,, την ίδια τη δική του οπτική αυτού του όρου, όπως ακριβώς είναι σημαντική κάθε άλλη οπτική που μπορεί ν' αναδύεται μέσα του, να υπάρχει στην οντότητα καθ' εαυτήν, και όχι διακριτή από τα άλλα. Όλα λοιπόν είναι σημαντικά, από το μέσα κι έξω του ανθρώπου μέχρι τα μέσα κι έξω, έτσι αντανakλαστικά γι' αυτόν, ενός σύμπαντος συμπάντων μέχρι τη μια πέτρα και την άλλη, το

όνειρο και την ξαφνική έκλαμψη, αντανakλαστικά πάλι και εύλωτα προς την ωμή γνώση του και μέχρι τη γυμνή αίσθηση, την εγκατάλειψη του τίποτα, θετικού όμως, μέχρι την αίσθηση πως, κι αν υπάρχει ή δεν υπάρχει κόσμος, δεν είναι αυτό το θέμα.

Το θέμα είναι πως δεν υπάρχει κανένα θέμα, και αυτό δεν είναι εμφατική δήλωση —αλλά γλωσσική απογύμνωση.

3. Η γλώσσα λοιπόν μπορεί να γυμνώνεται μέσα στον κόσμο. Έτσι μπορεί να είναι μια αντανάκλασή του, να υπάρχει μόνο επειδή της είναι δυνατό να υπάρχει, από όρους όχι δικούς της αλλά του κόσμου. Έτσι το ότι η γλώσσα λέει, κάνει την πέτρα, σημαίνει πως αυτός ο τρόπος είναι της γλώσσα και είναι της πέτρας, και προπαντός κι πως τα δύο αυτά υπάρχουν γιατί υπάρχει αυτό που λέμε κόσμο, και το λέμε γιατί μας δίνεται από αυτόν. Η γλώσσα δηλαδή μας λέει ό,τι είναι να ειπωθεί, αλλά δεν αρχίζει από τον κάθε φορά αναγνωρίσιμο για εαυτό της. Η γλώσσα αρχίζει εκεί που τελειώνει με κάθε μορφή της και φτάνει εκεί όπου η ίδια δε μπορεί να μιλάει για τον εαυτό της, όπως το λάλημα του πουλιού λέει αλλά όχι ένα εαυτό και η πέτρα είναι, αλλά όχι αφηρημένη ουσία. Γλώσσα είναι και αυτό που μας κάνει να μιλάμε, μια διάθεση, η γεύση του καρπού και η αίσθησή μας, το άρωμα και η τέχνη που μας δίνεται έτσι, η αίσθηση ύπαρξης η αντανakλαστική σ' ό,τι δεν είναι πια ύπαρξη αλλά ό,τι αντανakλά την ύπαρξη.

Έτσι λοιπόν ας βιώσουμε τα πράγματα όχι από μας προς τον κόσμο αλλά αντίστροφα, απ' τον κόσμο προς εμάς. Ας μη λέμε πως δεν είμαστε κέντρο του κόσμου και πως το κάθε τι είναι κέντρο ή πως όλα είναι όψη όλων, αλλά ας λέμε αυτό που νιώθουμε, όπως το λέει ο μύστης.

Οι παλιοί ανθρώπινοι τρόποι, οι παιδικοί, οι ποιητικοί, οι ονειρικοί, είναι οι αληθινοί.

Δεν είναι μια ευχάριστη, καλλιτεχνική διέξοδος, μια ψυχική γιορτή, αλλά η αλήθεια η μόνη. Δεν είναι πνευματικότητα, όπως την αποκαλούμε, ξεχασμένοι, μια τυπική γραμμική ανάπτυξη κάποιων ιδεών, είναι ό,τι η πολιτισμική ουσία δικαιώνει σ' ό,τι λέμε εαυτό μας, στα όνειρά μας, στο παιδί μας, στην ποίησή μας, που δεν είναι εαυτός παρά μόνο γιατί αντανακλά ό,τι δεν είναι αυτός ο εαυτός αλλά ένας άλλος εαυτός, που, πάλι, είναι αντανάκλαση ενός, εαυτού από ένα μη εαυτό, πρόσωπο ενός απροσώπου, που, ούτε αυτά είναι πρόσωπο ενός απροσώπου, είναι πρόσωπα και απρόσωπα μόνο για να φανεί η αμοιβαιότητα και η συνέχειά τους, χωρίς τέτια δυαδικότητα.

Γι' αυτό εκείνο που θέλουμε να πούμε κι εκείνο που λέμε μπορούν να είναι ίδια, ο κόσμος και η λαχτάρα μας, εγώ και αυτή, όνειρο και μη όνειρο, είναι εκείνο που λέγεται από μόνο του σα γλώσσα, όχι αυτό που λέμε εμείς έτσι.

Είναι αυτό που θέλει να είναι η ποίηση, που πάει να ταυτίσει το άρρητο με το ρητό και όλα τα χωριστά σε ένα: ρυθμό, εικόνες, γεύσεις ζωής και αίσθηση οντότητας. Έτσι η αίσθηση υπάρχω-δεν υπάρχω, αλήθεια-όνειρο, θάνατος; —ω!, ζωή και λαχτάρα, νέα και ανώνυμη ατέλειωτη ανώνυμη αρχή, όλα είναι μόνο όλα και λέγονται μόνα τους στον εαυτό τους. Και η αίσθηση είναι η αλήθεια. Όχι η πραγματικότητα, γιατί η πραγματικότητα είναι μόνο μια εικόνα.

Η αλήθεια είναι αυτό, το έτσι, εγώ της γλώσσας, που δεν έχει εσύ και αυτό, αλλά είναι εγώ για να υπάρχω. Όπως η ύπαρξη είναι αντανακλαστική κι έχω το εγώ και το εσύ, τον ωραίο έρωτα.

Γι' αυτό ας είναι η γλώσσα έρωτας και λαχτάρα, ανάγκη της μορφής.

4. Αλλιώς, ή χάνομαι στο ένα και στο άλλο, στην πράξη και στη σκέψη, ή αφήνομαι στην πράξη, στη βίωση της ζωής, ώσπου να μην έχω συνείδηση.

Ώσπου πουλί και ώσπου τίποτα. Όμως ωραία.

Ένα αρνάκι άσπρο στον κάμπο.

Ένας λευκός κίονας.

Μια γυμνή γραμμή στο γαλανό.

Όλα μόνα τους, των όλων.

B

1. Λοιπόν γεννήθηκα και έγινα όπως γίνομαι, σε μια ατελείωτη γραμμή, και ζω όπως είναι να ζω, με συνήθειες, πράξεις, πολιτισμό, προθέσεις. Είμαι ένα σύνολο από συνειδητά και ασυνείδητα στοιχεία, που τα λέω σύνολο γιατί εννοώ τον εαυτό μου ως ένα εγώ. Αλλά όλα αυτά είναι απλώς μαθημένα πράγματα που έχω συνηθίσει. Στ' αλήθεια, δεν έχει νόημα ούτε η ζωή ούτε η μη ζωή, ούτε εγώ ούτε μη εγώ, ούτε τίποτ' απ' όλ' αυτά. Είναι φανερό πως τ' αντιλαμβάνομαι καθαρά, και γι' αυτό μ' αρέσει να τα λέω, ενώ αυτό ακριβώς, το ότι τ' αντιλαμβάνομαι καθαρά, τα τελειώνει, τα εξαντλεί. Και, βέβαια, είναι φανερό πως όλες αυτές οι ιδέες και οι εικόνες και οι συνήθειες είναι, ακριβώς, πράγματα μαθημένα, που κάνουν ένα συγκροτημένο σύστημα, σαφές και τεχνητό. Από αυτή την οπτική, όλα, όσα νιώθω και ζω και δεν υπάγονται σ' αυτό, δεν έχουν νόημα, δε νοούνται —και ας υπάρχουν. Προπαντός δεν έχουν νόημα όσα βιώνω, αυτά που είναι η ίδια μου η ύπαρξη καθεαυτήν. Επειδή βρίσκονται έξω από το νοούνται-δεν είναι νοητά, μοιάζει σα να μην υφίστανται, ενώ ακριβώς αυτά είναι που υφίστανται

και προϋποτίθενται. Αυτά δηλαδή που μας συνιστούν, που είναι το μέσον και εξασφαλίζουν τη δυνατότητα αυτοαναγνώρισης και αυτοσυνείδησης, και που προηγούνται από αυτά τα επακόλουθα, αυτά είναι που μένουν έξω από τη σκέψη μας.

Είναι αυτά που ο μύθος είπε και λέει —αλλά τα είπε και τα λέει προφορικά, με γλώσσα ολική, γ.π. τελετουργική— και που στο χαρτί, με τη γραφή, είναι δύσκολο να διατυπωθούν, να υπάρξουν, προπαντός γιατί η γραφή έχει ένα ύφος και ένα ήθος εμφατικό, δηλωτικό, σκόπιμο, καθορισμένο, τελικά δεσμευτικό. Ο μύθος είναι η φυσική γλωσσική-εκφραστική οδός, γιατί αυτός αυτό-λέγεται, αυτοπραγματοποιείται, όπως γίνεται με τα όνειρα, των οποίων αυτός είναι μορφή. Μέσα στο μύθο λοιπόν μπορεί κανείς να ζει μια χαρά τη ζωή του εν επαφή με τους νεκρούς, το παρόν του να είναι και η γεύση και η αίσθηση των απόντων, να είμαι εγώ όσα νιώθω και έχω και όσα ξεχνώ ή δε μου έχουν υπάρξει, να είμαι εγώ-και-όχι-εγώ, αυτό-και-όχι-αυτό. Στο μύθο όλα είναι μια λευκή τέλεια οριστική επιφάνεια, που δεν έχει απορίες ή απαντήσεις, ανησυχίες ή διαιρέσεις.

Και, φυσικά, το πιο σημαντικό είναι πως ο μύθος, στ' αλήθεια, δεν έχει ανάγκη να προσδιορίζεται αρνητικά προς ό,τι δεν είναι αυτός ή όπως αυτός, ούτε να συγκρίνεται, και πως, άρα, και αυτός εδώ ο τρόπος με τον οποίο μιλάμε γι' αυτόν, για το μύθο, έτσι αρνητικά, είναι νόθα, καθορίζονται απ' τους όρους της γραφής, τους δεσμευτικούς, και πως, λοιπόν, πρέπει να τον συλλαμβάνουμε άμεσα, προφορικά και ολικά δηλαδή, πίσω από τον έμμεσο τρόπο της γραφής, ώστε ο αρνητικός προσδιορισμός να αυτοαίρεται αφήνοντας ελεύθερο το χώρο.

Με αυτή τη γλώσσα γεννιέμαι, υπάρχω και γίνομαι ό,τι γίνομαι εν πλήρει σχέσει με ό,τι λέμε κόσμο, που

δεν υπάρχει καν λόγος να λέμε ότι αυτός υφίσταται (αν κάνουμε τη γραφή ολική γλώσσα), και ό,τι μαθαίνω, γίνομαι, λέω, όλα πάνε μαζί με την πορεία μου, όπως η πορεία μου στην οδό, η οδός στο χρώμα και το χρώμα στο χώρο του. Ο κόσμος κι εγώ πραγματωνόμαστε εν εμοί, δι' εμού, υπ' εμού, και αυτό σημαίνει μόνο πως κάτι νοώ, νιώθω ως πραγματωνόμενο και πως δε έχει καμιά σημασία ή ύπαρξη ο κόσμος και ο μη κόσμος, εγώ και μη εγώ. Σημασία τελικά έχει μόνο ότι εγώ, ως εγώ όπως το είπα και το λέω, δεν αγωνιό, δεν απορώ —πως δεν υπάρχει θέμα ούτε αγωνίας ούτε μη αγωνίας ούτε χαράς ούτε μη χαράς, ίσως μόνο η τελική αρνητική θέση και απαλλαγή απ' όλα αυτά και η προκύπτουσα τέρψη, που μπορεί να είναι η παραδεισιακή κατάσταση της προ-πτωτικής κατάστασης του μύθου, ο παράδεισος της ένωσης και ενότητας, που δεν πρέπει έτσι να την καταλαβαίνουμε, αρνητικά και διατυπωμένη με δεσμευτικούς όρους, ως ένωση, ούτε και ως μη χωρισμό, αλλά σαν μια κατάσταση ανεξάρτητη από αυτά (διαιρέσεις και ενότητες και μη διαιρέσεις), καθεαυτήν και καθ' ημάς, κατ' εμέ. Είναι η κατάσταση της κάθε παρούσας-αιώνιας στιγμής μας.

2. Έτσι φαίνεται πως η γλώσσα μιλάει με τον εαυτό της και πως όλα είναι δικό της θέμα. Ας αφευούμε λοιπόν στην ελευθερία της. Και ας τα βλέπουμε όλα, ας τα ζούμε όπως τα λέμε. Ό,τι λέμε είναι, γιατί άλλος τρόπος δεν υπάρχει. Αυτό που λέμε κόσμο, πραγματικότητα, και ούτε έχει ούτε δεν έχει νόημα, και υπάρχει και συλλαμβάνεται μ' αυτό που τον έχει και είναι μαζί του, αυτό, ούτε είναι ούτε δεν είναι ένα με όλα, αυτό είναι ο τρόπος, κι αυτός ο τρόπος είναι η γλώσσα. Και η γλώσσα που εμείς μιλάμε και κάνουμε όμως την κάνουμε ολόκληροι, αυτή που αυτοαναγνωρίζεται, είναι γλώσσα της γλώσσας και

από αυτή τη γλώσσα της γλώσσας παίρνουμε και μιλάμε.

Γι' αυτό μπορούμε να πούμε ό,τι να 'ναι, κι ας είναι κι ας μην είναι αυτό, δηλαδή είναι ή δεν είναι από την όψη που το βλέπουμε. Στ' αλήθεια ό,τι είναι κι ό,τι δεν είναι κινούν όψεις αυτού που είναι ή δεν είναι, που θα πει, πως αυτό ναι-και-το-όχι, είναι-δεν είναι., αυτά τα δύο, δεν είναι δύο, τα δύο, αλλά κάποια δύο που πάνε να τα πούνε όλα με το είναι-δεν είναι, έτσι, στα δύο, ενώ τα όλα δεν είναι ούτε δύο ούτε μη δύο, και άρα ούτε είναι-δεν είναι ούτε δεν είναι-δεν είναι. Αυτό το μπέρδεμα.

Και το ξεμπέρδεμα; Δεν υπάρχει ξεμπέρδεμα, μόνο χανόμεστε στο μπέρδεμα. Κι ας μιλάμε ελεύθερα, όπως το χαίρομαστε πάντα. Όπως το μικρό παιδάκι που αρχίζει τη γλώσσα, και αρχίζεται εδώ της ζωής έτσι, βρίσκεται πριν απ' αυτήν και μπαίνει σ' αυτήν κάνοντάς την, παίζοντας την, και λέει ήχους και λέει ήχους και αποφασίζει πως έχουν ένα νόημα, πως οι ήχοι αυτοί είναι κάτι, και το χαίρεται, και παίζει πάντα, και λέει «πέτρα» και «εγώ» όμοια, κι εμείς του λέμε «όχι, αλλιώς θα τα λες», και τα λοιπά. Πόσο ωραίο είναι το παιγνίδι της γλώσσας! Ας πούμε: Οι άνθρωποι δίνουν νόημα, σημασία στον κόσμο —και νάτο: ο κόσμος δίνει νόημα, σημασία στους ανθρώπους. Έχουμε όλοι χαρά —μας έχει όλους η χαρά, και νάτη, η γλώσσα, λέξη, όψη, όνειρο. Νιώθουμε ηδονή, την ίδια, εγώ κι εσύ,ενωνόμαστε. Μας κάνει η ηδονή, κι αφήνει εαυτούς και χρόνο και πριν και μετά και ζωή και μη ζωή. Και η ηονή είναι της γλώσσας, που αυτοθεωρείται και ετεροθεωρείται, κι εμείς μέσα της, μ' αυτήν, αυτηνής, και μέσα της και έξω της όπως αυτή θέλει, κι εμείς μ' αυτήν, αυτηνής, μπορούμε να φτάσουμε στην αιθρία, στη γαλήνη, που είναι μια αναμενόμενη απάντηση στο

είναι, σ' αυτό που θέλουμε, στη λαχτάρα μας, αλλά αυτή η απάντηση υπάρχει μόνο αν υπάρχει ερώτηση και λαχτάρα, κι επειδή λαχτάρα και ζωή υπάρχει, ας πάμε και ζωή υπάρχει, ας πάμε στη μη ύπαρξη ή ας είναι ολόκληρη η λαχτάρα, παντοδύναμη και ολόκληρη, ας είναι μη λαχτάρα —και όλα ωραία, δηλαδή ούτε θέλουμε ούτε δε θέλουμε.

Αυτό λοιπόν που κάνω, το γράψιμο και το μίλημά μου, είναι δικαιωματικά. Αφού γίνεται, αφού χαίρομαι ή πονάω ή δε νιώθω τίποτα ή τίποτα δεν έχει καμιά απολύτως σημασία, αυτά όλα υπάρχουν επειδή μπορούν να υπάρξουν, το θέμα δεν είναι αυτά. Αυτά γίνονται και λέγονται, και όλα καλά. Αλλά δεν είναι αυτό το θέμα. Το θέμα είναι ότι δεν υπάρχει θέμα, το θέμα είναι ότι είναι ότι ούτε ότι δεν υπάρχει θέμα είναι το θέμα. Το θέμα είναι όποιο να 'ναι, ό,τι λέει η γλώσσα, που γλώσσα είναι και δικαίωμά της ό,τι νοεί κι ό,τι λέει κι όπου κι όπου κι όπως πάει. Κι αν τη λέμε έτσι κι αλλιώς, πως είναι, πως κάνει, πως δημιουργεί ή πως δεν το ένα και το άλλο, αυτό το λέει η ίδια, και η ίδια δεν είναι όλα αυτά. Η ίδια, ούτε τίποτα, ούτε το ωραίο δημιουργικό τίποτα, η μήτρα των όλων. Η ίδια, πριν απ' αυτό.

Ας γαληνέψουμε λοιπόν, η ζωή καλή είναι. Αλλά δεν είμαστε μόνο ζωή, δεν είμαστε μόνο εγώ, μόνο εμείς, μόνο ό,τι λαχταράμε. Ας τα έχουμε κι ας πονάμε, ας ζούμε, ας ηδονιζόμαστε, ας πεθαίνουμε ως το τέλος-τέλος, όλα αυτά μας είναι δεύτερα. Το πρώτο είναι η γλώσσα. Πρώτο και μόνο. Μόνο —μόνο και, ίδια, δικό μας.

25. ΠΟΡΕΙΑ

1. Είναι γραμμή

Η γραφή φέρνει εδώ το μίλημα, μπροστά στη θάλασσα. Λόγια ολωνών για μονάχο μελάni στο μονάχο χέρι μου. Γίνεται η γραφή, όπως οι γραμμές στην άμμο, απ' το κύμα κι απ' την παλάμη μου. Η γραφή λέει τις γραμμές.

Ανάμεσα, τα μάτια μου. Τα μάτια μου είναι μάτια όπως τα μάτια τους και τα μάτια των πουλιών. Κοιτάνε όπως κοιτάνε τα μάτια, και είναι το κοίταγμα, μόνο του, όπως η γραφή των γραμμών εδώ. Τα μάτια ανοίγουν όπως τα λουλούδια, κλείνουν όπως το γυμνό κλείσιμο και σβήνουν όπως οι γραμμές στην άμμο του νερού ή του ήλιου σ' άλλες γραμμές. Τα μάτια βλέπουν όπως η παλάμη αγγίζει την αίσθηση. Αίσθηση του λουλουδιού και της πέτρας.

Έτσι τα μάτια μου ανάμεσα στη γραφή και στο μίλημα, εμένα κι εσένα, εμάς και αυτό. Τα μάτια μου σκέφτονται βλέποντας, πράγματα και όνειρα, εδώ και πάντα, τα μάτια σκέφτονται εικόνες. Εικόνες μόνες.

Λοιπόν, ναι κι όχι δεν είναι, είναι οι εικόνες της μιας εικόνας, της εικόνας των γραμμών της γραφής.

Η γραφή γράφει την εικόνα. Αφού η εικόνα είναι, όπως είμαι. Είναι. Μέσα σ' αυτό είμαι και γράφω με τις γραμμές και τη θάλασσα, μ' αυτόν τον άνεμο. Μέσα σ' αυτό κοιτάζομαι, όπως με κοιτάζει. Αυτό είμαι. Κι όταν κοιτάζω και κοιτάζομαι εδώ, είναι παντού, σ' όλο αυτό το είναι, όπως είναι πέτρα κι άλλη πέτρα, τώρα και τότε πουλί, εγώ κι εσύ αίσθημα. Έτσι κι ο ήλιος και του μιλάει το αίμα μου. Έτσι ξέρω.

Το ξέρω είναι τα μάτια μου, το βλέπω όπως είναι. Το ξέρω είναι. Να το είναι. Όλο το είναι εικόνα. Εικόνα γραμμής, η γραμμή εικονίζεται και μ' εικονίζει.

Έλα, όπως έρχεσαι, κύμα· όπως σου μιλάω, είσαι· όπως ακούς, μιλάω· κι όπως η θάλασσα, κοιτάζομαι. Βρέχομαι και βλέπομαι ψυχή. Ζω όπως είναι. Όπως η πέτρα κι η άλλη άκρη της, ο κόσμος. Μια παλάμη πράμα, μια αναπνοή εικόνα. Έλα εικόνα, κύμα, να είμαι.

2. Η γραφή της γραμμής

Η γραμμή μας παίρνει στα παιχνίδια της και μας γράφει αυτά να την γραφόμαστε. Γινόμαστε αυτή η γραφή που κάνει δικές της εικόνες, αντανakλάσεις μακρινές των εικόνων και της εικόνας. Ωραίες εικόνες που δε μιλιούνται αλλά μιλάνε, που αρχίζουν. Τι αρχίζουν; Αρχινίσματα σκόρπια, με αρχή και τέλος. Έχουμε αρχή και τέλος. Όμως αρχή και τέλος είναι, αυτό το είναι της εικόνας. Έτσι στέκονται αρχίζουν και τελειώνουν αφού είναι.

Μα το είναι δεν αρχίζει και τελειώνει. Το είναι μόνο είναι. Κι έτσι λέω πέτρα και είναι· πέτρα είναι· είναι εικόνα.

Κι έτσι η γραμμή μόνο να μιλάει ξέρει γράφοντας, και τα παιχνίδια της είναι γραφήματα φωνής. Τα παιχνίδια είναι γραμμές που αρχίζουν και δεν τελειώνουν, δηλαδή πάνε να συναντήσουν την αρχή τους —και αυτό είναι το παιχνίδι.

3. Το εαυτό αυτό

Όλοι εμείς έχουμε αισθήματα της δικής μας αίσθησης. Έτσι το λέμε, το λέω εδώ τώρα. Κι έτσι ξέρω πως τα έχουμε. Από μένα, που δε μπορώ να είμαι παρά από εμάς, και γι' αυτό μιλάω γράφοντας τώρα. Όπως λοιπόν εγώ, έτσι όλοι εμείς. Οι εμείς μέσα στα άλλα αυτά, τα ζώα και τα φυτά (κι όλα τ' άλλα; ναι),

που είναι κι αυτά ένα εμείς, κι έτσι όλο το είναι, με όλα αυτά είναι ένα εγώ και εσύ και αυτό, δηλαδή τίποτα είναι μόνο του, Και ούτε αυτό, τι θα πει μόνο του, αφού δεν έχει τίποτα να ξεχωριστεί, αφού αυτό είναι μόνο το παιχνίδι.

Έχω λοιπόν αισθήματα, δικά μου. Αυτά από πού έρχονται και πού πάνε; Μπορώ να το πω; Ας πούμε ναι. Σε ποιον; Το ότι τα λέω σημαίνει πως ακούγονται, νιώθονται; Όλα; Ποια όλα, αφού συνέχεια έρχονται, είναι καθαρά κι αδιευκρίνιστα γίνονται απ' το τίποτα, κι έτσι νιώθονται; Τι σημαίνει νιώθονται; Εγώ τα νιώθω; Και τι θα πει νιώθω;

Κι έτσι είναι για όλους και για όλα, ό,τι είναι, που λέω πως υπάρχει και είναι επειδή το νιώθω έτσι εγώ. Έτσι γίνονται κι όλα τα έργα. Το ποίημα που με εκφράζει τώρα, η μουσική, η ωραία απλή γραμμή, ο λευκός ναός, όλα είναι έργα κάποιων που είχαν, έχουν αισθήματα. Όλα αυτά από πού έρχονται; Και τι θα πει έρχονται; Και γιατί είναι;

Είναι τόσο καθαρό, καθαρό από μόνο του. Κι έτσι φαίνεται τι θα πει εγώ κι εσύ κι αυτός, έρχονται και πάνε, μιλάνε κι ακούγονται.

Και μπορώ να πω πως γεννιούνται μέσα μου, μόνο σε μένα, πως γεννιούνται στον κόσμο και γι' αυτό σε μένα, πως δε γεννιούνται αλλά είναι, πως όλα αυτά που είναι νιώθονται από μόνα τους, πως δεν έχουν ούτε αρχή ούτε τέλος, πως δε δικαιώνονται σε τίποτα, πως δε σημαίνουν τίποτα.

Και όλα αυτά τα έλεγε ο λόγος τόσο καθαρά, το μιλάει ο μύθος, και λέει: αρχίζει ο κόσμος, γεννιέται κάτι, είμαι εγώ, είναι αισθήματα. Ο μύθος είναι ο λόγος του είναι, με το μύθο μιλάει το είναι, η γλώσσα λέει το είναι.

Έτσι λοιπόν εμπνέομαι, κι έτσι η γυναίκα βλέπει και μ' αγαπάει. Έτσι που μιλάω ολόκληρος γλώσσα κι

αίσθηση, που είναι αισθήματα και πράξεις Και γι' αυτό γίνονται. Έτσι που είμαι ό,τι μπορεί να είναι, εμπνεόμενος, κι η γυναίκα το ξέρει όντας. Έτσι που είμαστε το είναι.

Λοιπόν τα αισθήματα τα νιώθω εγώ και τα νιώθει εσύ και τα νιώθει αυτό και είναι χωριστά και μοναδικά για τον καθένα, για το κάθε εγώ κι εαυτό, κι έτσι είναι χωριστά, και αυτό θα πει χωριστό, και έτσι είναι του κόσμου και είναι ο κόσμος, και απ' αυτό εμπνέομαι και λέω και γράφω και μ' αγαπάνε. Ο κόσμος είναι αυτό όπως είμαι εγώ, το αίσθημά μου είναι κόσμος όπως είμαι εγώ εαυτός, είναι εαυτό όπως αυτό.

Έτσι γέρνει το λουλούδι, κι έτσι νιώθω.

4. Τα αφηρημένα

Όπως έρχομαι απ' τα όνειρα κι όπως ακουμπάω εδώ, ας πω ότι αφήνω το αεράκι να γίνει εαυτός μου, να γίνει εγώ, να είμαι αεράκι, συνείδηση αεράκι. Ας πω ότι αφήνομαι, χωρίς λόγια νου και εαυτό και εγώ και συνείδηση. Ας πω πως κοιτάω κατάματα όλα αυτά τα αφηρημένα —ψυχή και κόσμο και ύλη και συνείδηση- και, με τον ίδιο νου, πάω να δω τι γίνεται. Έρχονται τα παιδιά, έρχονται οι πρωτόγονοι, έρχονται τα όνειρα, έρχεται όλη η συνείδηση κι η έμπνευση κι οι φωτισμοί και τ' αγκαλιάσματα όλης μου της ζωής, και μετά έρχεται μόνο του το άγγιγμα εδώ. Και λοιπόν τι είναι το αφηρημένο ζωή; Ζω θα πει αγγίζω, κινώ το χέρι, γίνομαι ό,τι γίνεται. Ζω από μόνο του δεν είναι αφηρημένο, δεν είναι αυτό ναι και αυτό όχι, γιατί δεν είναι ερώτηση. Που ζω δε ρωτάω. Η ίδια η ζωή είναι πριν απ' το νου μου κι η ζωή μετά απ' το νερό, κι εγώ τώρα αγγίζω το νερό, βρέχομαι, και πως το ένα είναι και το άλλο εκεί δεν έχουν να κάνουν με

νου. Κι εγώ τώρα κοιτάζω το σκύλο μου, που δεν είναι δικός μου αλλά αγάπη ματιάς, κι αγάπη είναι της ματιάς. Κι έτσι είμαι εγώ. Είμαι της ματιάς και του νερού.

Αν λοιπόν πάω να καταλάβω, το πολύ να καταλάβω, να δω, να ξέρω, περνώντας όλα τα στάδια του νου μου. Όμως αυτό το ξέρω και καταλαβαίνω μου, μέσα στις μυριάδες μυριάδων εγώ και καταλαβαίνω, μικρές κουκκίδες ύπαρξης μ' όλες τις άλλες απέξω τους που υπάρχουν και η ίδια η ύπαρξή τους κάτι είναι και κάτι, κι αυτή, με το δικό τους τρόπο, κάνει, αυτά τα στίγματα ύπαρξης, τι είναι; Προχωράνε στον ιστό που φτιάχνουν απ' το σώμα τους όπως η αράχνη, φτιάχνουν ιστούς των ιστών το νου τους, και η γνώση τους δεν αγγίζει το νερό. Ιστό του ιστού χάνεται στο πλατύ άσπρο επίπεδο των πραγμάτων, επίπεδο γιατί είναι οικείο, λευκό γιατί είναι πρώτο και πρώτα, χωρίς ερώτηση, χωρίς καν αρχή. Τι να είναι αρχή; Αρχή είναι το άγγιγμά μου, το βρέξιμό μου.

Έτσι έρχονται και τα όνειρα, που δεν έρχονται πουθενά, είναι εδώ κι ονειρεύονται, απ' το νερό σε μένα, απ' το σκύλο μου στον άνεμο. Κι εγώ είμαι μια λευκότητα στο λευκό, ένα πράγμα ορθό στο επίπεδο της πραγματικότητας, και το συνειδητοποιώ γιατί είναι, αλλά η συνειδητοποίησή μου μόνο που δίνει μορφές στο είναι αυτό, δεν το αλλάζει από είναι, κι όσο κι αν κυλάει το νερό το εδώ και το εκεί, είναι πάντα νερό

και το είναι μόνο είναι και δε συνειδητοποιείται από μόνο του, γιατί αυτό, η συνειδητοποίηση, είναι μόνο μια μορφή του. Κι έτσι, το είναι ούτε είναι ούτε δεν είναι. Δεν έχει να κάνει με το ναι και το όχι μας, αυτά είναι μόνο δυο μορφές του, που ρίχνουν η μια την άλλη και μας μοιάζει πως ρίχνουν ή δε ρίχνουν το είναι. Κι έπειτα, αυτή η συνειδητοποίηση δεν είναι

παρά μια από επανάληψη έμπνευση και βίωση, έμπνευση που είναι ο ίδιος ο άνεμος, η πνοή, η ανάσα μου. Το είναι έρχεται ανάσα μου. Αλλά δεν έρχεται παρά μόνο για ένα εγώ μου, στ' αλήθεια ούτε έρχεται ούτε πάει. Αυτά είναι μόνο του τόπου, του εγώ τόπου, αλλά ο ίδιος ο τόπος δεν είναι παρά το επίπεδο, άσπρο κι ελεύθερο. Ελεύθερο απ' όλα αυτά του νου, τα αφηρημένα. Στ' αλήθεια, η ελευθερία το ορίζει για το νου. Το ίδιο δεν είναι ελεύθερο, δεν είναι καν είναι, παρά μόνο ως προς το νου μου. Δεν είναι ούτε πρόσωπο κι ούτε είναι απρόσωπο. Το είναι δεν είναι έτσι δεν είναι.

Αν κόψουμε το είναι από τη γλώσσα; Αν λέμε δέντρο, νερό, εγώ, απτό, τι κάνουμε; Κάτι πιο λίγο απ' το να δείχνουμε που κι αυτό είναι κάτι πιο λίγο απ' το να νιώθουμε. Κι όλα αυτά είναι πιο λίγα, όλα όσα λέμε και νιώθουμε, απ' το πώς κάνουμε. Το πιο πολύ είναι πως κινώ το χέρι μου, πως αναπνέω. Κι αυτό όμως είναι η συνέχεια, μια μορφή των όσων γίνονται, του ίδιου του γίνεται, που είναι όνο το είναι. Έτσι, σε μια στιγμή σταματημένη, που κάνει όλα τα όντα και το ον πρόσωπο και το πρόσωπο απρόσωπο, αυτή τη στιγμή εγώ βιώνομαι και συνειδητοποιούμαι και εμπνέομαι και είμαι, στη σιωπή, αυτό που δε λέγεται, γιατί δε μπορεί ν' αρχίσεις να το ζεις σα να κάνεις κάτι τελευταίο, ή πρώτο, λέγεται με όλη τη γλώσσα όπως μ' όλο το ότι δε λέγεται, γιατί είναι από μόνο του ειπωμένο, κι έτσι λέγονται όλα, μ' ένα εαυτό που τα ξεχωρίζει, λέγονται από μόνα τους κι από άλλα και μένουν λέξεις ειπωμένες και αφηρημένες. Γιατί το λέγεται, η γλώσσα, γίνονται απ' το είπωμά τους από αυτό που τα λέει, απ' το πώς λέγονται, που δεν το αρχίζουν αυτά, αλλά είναι από αυτό. Γι' αυτό η δημιουργία γίνεται απ' τη γλώσσα κι οι αφηρημένες λέξεις κάνουν τον άνθρωπο των ιστών, γι αυτό

υπάρχει δημιουργία. Γιατί είναι δυνατή από αυτό που λέγεται. Αυτό όμως που λέγεται δεν είναι, δεν είναι μόνο να λέγεται, δεν είναι μόνο η όλη του σιωπή που αφήνει όλη τη γλώσσα να λέγεται, δεν είναι η μία παντοδύναμη και ολόκληρη λέξη. Δεν είναι το πιο όλο κι ολόκληρο αχ της ανάσας μου. Δεν είναι αυτό που ξέρω ή και που ξέρω πως δεν το ξέρω. Δεν είναι του προσώπου μου. Και δεν είναι απέναντί μου. Όλη αυτή η οικειότητα του ΝΑ, κόσμος, νά, το είδα, νά τελείωσε, νά αρχίζει, όλα αυτά είναι ο εαυτός μας που παίζει τον εαυτό του, εαυτός μας μεγαλωμένος σε όλο, σε παν, είναι το παιχνίδι από μας σε αυτό. Η αλήθεια είναι από αυτό σε μας. Κι αυτή είναι άλλη αλήθεια. Και όλο κι όλο που έχουμε να κάνουμε είναι να του αφηνόμαστε, να αφηνόμαστε χωρίς αίσθηση οικειότητας, όπως είμαστε στ' αλήθεια αφημένοι από μόνοι μας, από το ίδιο το πώς ζούμε, το πώς υγραινόμαστε, το πώς είναι το φυτό κι η πέτρα.

Ξέρω τι λέω, ξέρετε τι σας λέω.

Αυτό λοιπόν, αυτό νιώθω κι έτσι νιώθομε, που θα πει νιώθετε. Νιώθομε το νιώθετε.

Κι αν δεν καταλαβαίνετε τι λέω, καλύτερα. Μόνο, αυτό ας είναι εικόνα του πως δεν καταλαβαίνετε τίποτα. Και, έτσι κι αλλιώς, η ζωή, το πράγμα πάει, ζείτε όπως κυλάει το νερό).

5. Όπως έτσι

Λοιπόν ο κόσμος είναι όπως το λέμε κι ό,τι λένε είναι όπως το λένε. Κι εσείς κι εγώ τώρα μιλάμε και λέμε και μπορούμε να πούμε όσα έτσι κι αλλιώς, μεγάλα και μικρά είπαν. Και είναι τόσα που χαθήκανε και τόσα που θα ειπωθούν και δεν τα ξέρουμε. Είναι όλα αυτά που ξέρουμε και που δεν ξέρουμε και όλα μπορούν να ειπωθούν.

Αυτή είναι μια ωραία ιστορία. Και γι' αυτό αρχίζει κάποτε. Τότε που άνοιξαν τα στόματα και κάνανε τον ήχο όπως η κίνηση του χεριού και η έκφραση του προσώπου, άνοιξαν γι' αναπνοή, όχι για πύσμα και φαΐ, άνοιξαν απ' την κίνηση και τη λαχτάρα, γιατί να μην ανοίξουν, όλο και κάτι γίνεται, όλο και κάτι αρχίζει. Και συνεχίζεται. Και το νιώθουμε, το καταλαβαίνουμε. Είναι το νόημά μας.

Το νόημά μας. Ένα φύλλο στα φύλλα, ένας κόκκος στην ωραία αμμουδιά, η αίσθηση του πλάτους στην ωραία ατέλειωτη άπλα. Ένα σταμάτημα. Ένα είναι στο γίνεται. Μια αίσθηση για γίνεται από το σταμάτημα του είναι. Έτσι, να, νιώθω και λέω, καθώς βλέπω, τα πράγματα χωρίς νόημα, όλο και πιο γυμνά κι όλο και πιο ίδια. Το φύλλο ίδιο με το φύλλο, η ελιά του ίδια με την ελιά. Και μετά λέω, όχι, πιο καλά, πιο καλά και πιο σωστά και ίδια με τον εαυτό μου, πιο καλά, πιο σωστά, πιο εαυτού, δηλαδή πιο αυτό όπως πω εγώ. Δεν είναι η ελιά ίδια με την ελιά, είναι μόνο ελιά και το φύλλο είναι μόνο φύλλο. Το φύλλο της με τα φύλλα κι η ελιά με τα πράγματα. Ελιά και πράγματα και πραγματικότητα και η αίσθησή τους διάφορα του ίδιου· πιο καλά πιο σωστά πιο εαυτός αυτού: όχι ίδια, μόνο μίλημα, γλώσσα, μιλιούνται, λέγονται.

Τα λέω σε σας, τα λέτε σε μένα, τα είπαν, τα λένε, θα τα λένε ο ένας στον άλλο και στα πράγματα, όπως τα πράγματα λέγονται το ένα στο άλλο, και είναι πράγματα, και είναι πραγματικότητα, λέγεται το νόημά τους. Κι όλος αυτός ο λόγος λέγεται έξω από αυτά, πουθενά, και λοιπόν, λέγεται θα πει, γι' αυτά, ακριβώς δε λέγεται. Θα πει σιωπή και γλώσσα, θα πει ούτε σιωπή ούτε γλώσσα, θα πει ούτε πραγματικότητα ούτε μη πραγματικότητα. Θα πει πως αυτό που βλέπω και λέω και σκέφτομαι και νιώθω,

αυτή η βεβαιότητα, αυτή η ζωή που αναπνέει είναι σίγουρα πράγμα και σίγουρα όχι πράγμα, είναι σίγουρα όλα τα ενδεχόμενα, είναι όλα τα φύλλα, μαζί μ' αυτό κι όχι αυτό, παίζουν φως και σκιά έτσι κι αλλιώς, όμως αυτά φεύγουν από πάνω τους, γίνονται και είναι φως και σκιά αλλά παίζονται, φεύγουν, και γι' αυτά τα ίδια δε μετράνε φως και σκιά, μόνο τα τρέφουν και τα κάνουν, τα γεννάνε και τα κάνουν. Αλλά τα ίδια τα φύλλα είναι φύλλα, και όχι πραγματικά, το βλέπω πιο πολύ, πιο ελεύθερα, πιο γυμνά από υπαρκτά.

Έτσι τα πράγματα κι οι πράξεις και τα γεγονότα και το νόημα και η γλώσσα. Φως και σκιά, γίνονται δε γίνονται, είναι και δεν είναι, και αυτή η ζωή, αυτό το αγγιχτό καθαρογραμμένο όπως το ίδιο το άγγιγμα. Όμως αυτά περνάνε, αυτά είναι μια όψη της εικόνας τους, και η εικόνα τους έχει χίλιες όψεις, κόκκους στην πλατιά αμμουδιά, αίσθηση άπλας στην ίδια τη γυμνή άπλα. Και αυτό που βλέπω είναι τέλειο κι ολόκληρο όπως ο κόκκος στην αμμουδιά, η αίσθησή μου στην αίσθηση, η άπλα αυτή κι εκείνη της άπλας.

Δηλαδή, κάθε «όπως» που θα πω είναι η γλώσσα που κοιτάζεται, που μιλάει.

Η γλώσσα είναι όλα αυτά, και είναι όπως. Το όπως είναι έτσι.

6. Και τώρα;

Αυτή η ευτυχία οδύνη της γραφής, αυτή η γλώσσα που τα λέει όλα, που λέει ό,τι είναι να ειπωθεί και θέλει να πάει όλο και πιο πέρα, και πάει, και το λέει, και μαζί κοιτάζεται, και κοιτάζομαι, και είναι και γίνονται και ζω όλα όσα μπορούν να είναι, και νά τα, ζωή, και νά οι άλλοι άνθρωποι, και νά τα μάτια της και η αναπνοή της όπως εγώ, έρωτας, και νά όλος ο

έρωτας κι όλα τα πιο πέρα, κι όλο το πιο πέρα νά το
εδώ, αυτό νά το, έγινε.

Τώρα;

Στο ρυθμό, πάει ο ρυθμός, ρυθμός μόνος.

Και τώρα;

Το γεγονός, η πράξη, το πράγμα τώρα, όλο το τώρα.

Και τώρα;

Ό,τι να 'ναι, κύκλος.

Και τώρα;

7. Το εκεί εδώ

Τι επίπεδο, τι γαλήνη!

Αυτός ο πόνος της ζωής, αυτή η τέρψη της ζωής, πώς
είναι καθαρό κι ευχάριστο να υπάρχουν με τα
πράγματα, αφού τα πράγματα δεν είναι άλλο από
πράγματα, και δεν είναι ούτε καθαρά ούτε ευχάριστα,
ούτε πόνος ούτε τέρψη. Πώς είναι ωραία να νιώθω
την τελευταία καθαρά γραμμή, και να την περνάω.

Και αυτή η αίσθηση, η αυτοσυναίσθηση, που δεν
είναι ούτε ξέρω ούτε δεν ξέρω ούτε θέση ούτε
άρνηση σε κάτι ούτε είναι κάτι, αλλά είναι αίσθηση
όπως τα πράγματα, τι ωραίο να γίνεται τέρψη, τι
ωραίο να είναι πνοή ζωής, και να υπάρχει η ζωή.

Όμως ούτε ζωή ούτε μη ζωή. Κι ούτε τρόμος μέγας
που βγαίνω απ' αυτά.

Τα κλαδιά υψώνονται, είναι ωραία έτσι, πιο πολύ
από υπαρκτά, αλλιώς. Και τι ωραία που αυτό το
αλλιώς, κοιτάζοντας από δω για να ελευθερωθεί απ'
το έτσι, μου λέει πως δεν είναι αλλιώς, είναι το έτσι
του. Ούτε αυτό ούτε το αντίθετο, όχι δύο από ένα ή
ένα μετά απ' τα δύο, αλλά ένα χωρίς δύο, ένα χωρίς
ένα.

Αυτή η ελευθερία.

Ο κόσμος είναι κι αυτό που λέμε κόσμο, έτσι
χαρούμενα κι ωραία. Είναι πράγματα που βλέπω και

με βλέπουν. Είναι γεγονότα που γίνονται όπως γίνονται. Πράξεις που πράττονται.

Λοιπόν ο κόσμος είναι μόνος του χωρίς μοναξιά, είναι κόσμος.

Κι εγώ, ο εγώ, είμαι το είναι της ελευθερίας από εγώ.

Μπορώ από εδώ να κοιτάζω εκεί.

Το εδώ κοιτάζει το εκεί.

Το εκεί είναι αυτός ο κόσμος.

Και η γλώσσα μου.

8. Όπως όλα

Και η ζωή τι είναι; Πάλι. Η ζωή είναι ζωή. Το ζω και ζωή είναι το ίδιο. Η ζωή ζείται. Η ζωή ζει. Έτσι η αναπνοή μου, όπως η πνοή, έτσι η συνείδηση, όπως η κάθε είδηση του κόσμου. Έτσι η ιδέα που έρχεται και πάω μετά να την πω, πάω να κάνω αυτό που είναι. Κάνω το είναι γίνεται, αλλά το γίνεται είναι. Κι η ζωή ολοκληρώνεται στη ζωή, η ζωή νου στη ζωή μου και στη ζωή, όπως το εδώ είναι το εκεί που γίνεται εδώ, κι όπως το εδώ που γίνεται εκεί. Κάθε εδώ γίνεται εκεί και κάθε εκεί γίνεται εδώ. Έτσι γίνεται, αλλά είναι τόπος γυμνός που ονομάζεται, ονομάζεται έτσι κι αλλιώς και ζωή. Αλλά τ' όνομά του είναι τόπος. Και τόπος είναι όνομα του ονομαζόμενου, που χωρίς τ' όνομά του δεν είναι.

Έτσι λοιπόν, η ζωή γίνεται, και αυτό είναι όλο. Όπως ακριβώς αυτή η πέτρα. Και αυτός ο καρπός. Και αυτό το κλωνάρι. Και όλα αυτά.

2001

26. ΑΜΕΣΑ

1. Οι ωραίες εικόνες

«Το μέλλοντα γενάμενο παρόν». Ένα μέλλον κι ένα παρόν. Πού; Σ' αυτόν τον εδώ τόπο με τους ίδιους ανθρώπους. Για ποιον απ' όλους, για ποιον; Έτσι και στον αέρα. Βλέπεις πως θα γίνει αυτό κι εκείνο με αυτούς κι εκείνους. Αυτά έρχονται σε σένα ή πας εσύ σ' αυτά; Πάω κάπου ή μπαίνω κάπου; Λοιπόν το μέλλον που γίνεται παρόν, έρχεται ή είναι πάντα; Και τότε, τι παρόν και τι μέλλον, και τι παρελθόν;

Ο μάντις, ο ονειρευόμενος βλέπει πράγματα νέα, πρόσωπα ανύπαρκτα στην ξύπνια πραγματική ζωή, σχέδια, χρώματα, καταστάσεις έτσι μου συμβαίνει. Βλέπω πράγματα ξεκάθαρα, σχήματα, καταστάσεις, που δεν είναι καταστάσεις άλλοτε, κι όταν ξυπνάω, αυτά δεν υπάρχουν —δεν υπάρχουν; Πού υπάρχουν; Υπάρχουν —ή κάτι άλλο; Ή το «υπάρχουν» είναι μόνο ένας τρόπος; Μόνο ένας σε πολλούς; Ή μήπως νόθος τρόπος; Μήπως ο μάντις, ο ονειρευόμενος, εγώ βλέπουμε καθαρά το αληθινό και όλα τ' άλλα είναι τρόποι του; Μήπως η καθαρότητα είναι που μετράει;

Και η επιστήμη; Η επιστήμη διαπιστώνει. Το πολύ, φτάνει στη χρήση των υπαρχουσών δυνατοτήτων —ε, και; Κι αν μια κεραία φέρνει εικόνα και κάποιο μηχανήμα κάνει ξέρω γω τι, αυτό τι άλλο είναι από μια εικόνα καθαρή της πραγματικότητας, πως πρέπει να δούμε μια πραγματικότητα; Η επιστήμη, όμως, μπορεί να φτιάσει ό,τι τ' όνειρο; Και γιατί η επιστήμη, η τέχνη, όλα, αντλούν ψυχή από την έμπνευση, που είναι μια στιγμούλα ανάμεσα στη σκέψη και στ' όνειρο;

Λοιπόν, μήπως ο δρόμος ολόκληρος του νεότερου πολιτισμού, χωρίς μύθο, είναι λάθος; Πώς ένας μάντης κοίταζε το πουλί και μου' λεγε τι θα γίνει σε μένα, τι σχέση είχαν τα πουλιά με μένα —απ' τη μεριά σου, πολιτισμέ μου, που με τυραννάς; Και πόσο ωραία είναι η εικόνα, μύθε μου! Ο μάντης, εγώ, βλέπω τις πορείες ωτν πουλιών και είναι η εικόνα μου σε κείνο που λέμε μέλλον, είναι εκεί, εδώ, να τα. Μπορώ να τα δω, αν πραγματικά βλέπω. Αυτή την όραση μου, πολιτισμέ μου, τι την έκανες —τι την κάνεις, όταν παρουσιάζεται η ικανότητά της;

Και τι κάνουμε με τα όνειρα; Βλέπω πρόσωπα, πράγματα, καταστάσεις, ιδέες, εαυτό ανύπαρκτα στο ξύπνιο, και τι να κάνω; Αφού, και αν κλείσω τα μάτια έρχονται εικόνες, από μόνες τους κι όχι μόνες τους, δηλαδή χωρίς τον όρο εαυτού —ή με τον όρο εαυτού αλλά μέσα σε άλλο, σε άλλον που τον περιέχουν, και δεν είναι ούτε θέση του, ούτε άρνησή σου, είναι μόνο ο χώρος τους.

Έτσι δεν είδα —και θυμάμαι τη γεύση του και ξεκάθαρα την όψη του— αυτό το σχήμα, που είναι σαν παραλληλόγραμμο, και ήταν όλα με τρόπο που προσπαθώ να εκφράσω: ναι-και-όχι μαζί, και, το ίδιο αυτό, ούτε ναι και όχι, και όμως (τι το θέλω το «και όμως»;) πιο καθαρό απ' οτιδήποτε καθαρό;

Και αν λοιπόν έτσι, τότε ο στοχασμός για παλιούς και νέους μαζί κόσμους και πολιτισμούς δεν είναι τίποτα παράξενο, αφού νά τα όνειρα κι η γεύση αυτών των πραγμάτων.

Ω τι χοντροπολιτισμός μας δέρνει! Πόσο είμαι αληθινά ελεύθερος απ' όλα, και απ' αυτά εδώ και τη γραφή τους, τη γραφή, και δεν το απολαμβάνω! Ω η βλακεία της χαζής γνώσης, της τέλειας, τελειωμένης σοφίας, του σκληρού μηχανήματος, που μας

κατασκευάζει το δρόμο με την υποχρεωτικότητά του, που είναι μόνο ένα κατόπτρισμα των πραγμάτων!

2. Η αμεσότητα

Αυτή λοιπόν η αίσθηση αμεσότητας που έχω, η πιο πολύ από «ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου», αφού δεν έχει έμφαση εντελώς ούτε μου χρειάζεται να τη λέω, μια και είναι από μόνη της, αυτή η αμεσότητα, που τη λέω έτσι για να πω ό,τι πιο σωστό, πού να την αποδίδει· αυτή η αίσθηση, που έχω όταν περαστούν τα όρια ή όταν λέγεται κάτι ακραίο, γ.π., από την επιστήμη, ας πούμε πώς άρχισε ο κόσμος ή πώς εξηγείται κάτι οργανικό· αυτή η αναγνώριση στο ταίριασμα του μύθου και των παλιών της ανθρωπότητας, γ.π. ότι το πέταγμα των πουλιών έχει να κάνει με την τύχη και τη μοίρα μου και πως, άρα, βρίσκονται σ' ένα επίπεδο· ου ωραία χαίρεται όταν βλέπει τα πράγματα και το πιο καθαρό που λέει είναι πως όλα είναι όπως είναι· αυτή η αίσθηση και γνώση και ό,τι άλλο είναι αυτή, τι είναι, και τι είναι, μετά απ' αυτήν, ο κόσμος και όλα —ή και γιατί να ρωτάω τι είναι, «πού το βρήκες να ρωτάω;», όπως έλεγα παλιά; Ξεπερνάει τα πάντα —ή μάλλον δεν την ενοχλεί τίποτα, όλα ας είναι όπως είναι ή όπως θέλουν να είναι. Τα δέχεται όλα και είναι ένα μαζί τους, αλλά προπαντός είναι ελεύθερη και ο εαυτός της, δε μπορεί να κοιταχτεί από κατηγορίες και απόψεις, ούτε καν αυτές με τις οποίες προσεγγίζεται, γ.π. με τον όρο του εγώ ή του εαυτού, αφού, το λιγότερο, αφού είναι εαυτός και ο εαυτός μας, ας πούμε άτομα και βράχια, αλλά, ενώ είναι εγώ όλων, είναι μόνο εγώ δικό μου, ο όποιος εγώ μιλάω, και δεν είναι λύση, για να το πω, οι αρνήσεις ή η αντίθεση σε ό,τι λογικό, ούτε και η άρση τους. Κι όμως, αυτή η

αίσθηση τα νιώθει όλα και τέρπεται με όλα ή τυραννιέται με όλα, «αντίδρασες και τα δυο», όπως έλεγα παιδί, το ίδιο είναι τελικά, νιώθει το κάθε τι, και καθώς ακριβώς το κάθε τι είναι κάθε τι, η πέτρα ας πούμε πέτρα και, μαζί, ό,τι άλλο, από αυτό το ίδιο το υλικό του γίνεται ό,τι άλλο και, μαζί, αυτό το υλικό του και η άρση του το ελευθερώνουν, και η πέτρα δεν είναι πέτρα, με την άρνηση, όχι άρνηση μιας κατάφασης αλλά πιο πολύ από κατάφαση, χωρίς την ανάγκη καν να είναι κατάφαση —χωρίς την ανάγκη να λεχθεί. Και αν, λοιπόν, όλο αυτό το πούμε παιχνίδι, και αν το πούμε δημιουργικό και, αληθινά υπαρκτό με τον τρόπο του, τίποτα, και αν το χαρούμε έτσι κι αλλιώς, αυτό είναι από μόνο του και είπωμά του είναι αυτό το ίδιο, όπως η πέτρα λέγεται μόνο από τ' ότι είναι πέτρα, ό,τι κι αν λέει αυτό, έτσι, όπως η πέτρα αλλά και ελεύθερο.

Αυτή την αίσθηση έχω και πάω να την πω —και αυτό είναι το πρόβλημα, πως μας «εμποδίζει/ ένα κομμάτι ζωή, όπως έλεγα, η ζωή η ίδια που το ζει, αυτή η ίδια το περιορίζει. Κι έτσι γίνεται ό,τι ζω, είμαι άμεσος με αυτό, αυτό που δεν είναι ούτε πρόσωπο ούτε απρόσωπο, αυτό που είναι απλά και μόνο αυτό, που ούτε «αυτό» μπορεί να ειπωθεί, παρά από μένα και με τον όρο της οικειότητάς του για μένα με μένα.

Και, λοιπόν, μετά τι κάνουμε, τι κάνω; Ό,τι κι αν κάνω, κι αν είναι, κι αν νιώθω, είναι απλώς και μόνο καμωμένο, νιωσμένο, γνωμένο, ον, ολοκληρωτικά και όμορφα, όμως δεν είναι αυτό όλο, δεν είναι όλο αυτό —όλο είναι από μόνη της αυτή η αμεσότητα —που εγώ, ο τάδε, αυτός, με ό,τι είμαι και έχω, πάω να το πω, να το γράψω εδώ, προσπαθώντας τελικά μόνο να είμαι έξω απ' όλα όπως όλη μου τη ζωή, δηλαδή «προσπαθώντας να πιάσω το χέρι μου», όπως έγραφα παλιά. Και ίσως όλη η ιστορία θα

τέλειωνε ωραία, αν πέταγα όλο τον πολιτισμό κι έμενα με τον ίδιο, κοινό σε όλα, μύθο που προκύπτει αφεαυτού, όπως τα όνειρα, από ένα καθαρό, οικείο και πραγματικό, αληθινό «αυτό», που έχουμε παραμερίσει προσπαθώντας να πιάσουμε το χέρι μας, να μάθουμε ενώ ξέρουμε και δεν υπάρχει ανάγκη γνώσης, «έν οίδα, ότι ουδέν οίδα». Γι' αυτό είναι όλα γελαστά οικεία, γελαστά και μέσα στην οδύνη, στο κενό, αναπνευστικά τελειωμένα, έτσι, καθώς ένιωσα τότε μπροστά στον πρώτο νεκρό. Είναι όλα ευτυχισμένα, όχι γιατί είναι χαρούμενα απέναντι στα λυπημένα, αλλά μόνο γιατί είναι και νιώθονται.

Έτσι μπορεί αυτή η αμεσότητα, αυτή η αίσθηση, να είναι τέλος, να τη νιώθω γαλήνια, να ησυχάσω; Όμως τι θα πει να ησυχάσω; Πώς, με όλη αυτή την αμεσότητα, πού να εγκαταλειφθώ, αφού αυτή η ίδια ξεπερνάει την εγκατάλειψη και την ίδια τη διάθεση ελευθερίας, μια και είναι η απόλυτη ελευθερία αυτή η ίδια;

Πάμε, ζούμε.

3. Τα όλα

Ας πούμε πως κοιτάζω τ' άστρα, όλα, όσο μπορώ. Και μετά κοιτάζω με το πιο δυνατό τηλεσκόπιο και βλέπω το σύμπαν ως την άκρη του. Και μετά πάλι πως κοιτάζω χι με μηχανήμα αλλά με αυτό που κάνει το μηχανήμα να βλέπει τόσο πολύ, απ' το σύμπαν ως το ελάχιστο. Τι είναι το πιο ελάχιστο; Πράγμα ή σκέψη; Το μέγιστο; Σκέψη ή πράγμα;

Λοιπόν, βλέπω την άκρη-άκρη, άλλο δεν έχει; Αυτό είναι όλο.

Δεν έχει άλλο; Αυτό είναι όλο;

Κι αν είναι όλο, τι είναι το όλο;

Κι αν δεν είναι όλο, τι είναι το όλο;

Και τι είναι μετά απ' το όλο, και πώς δεν είναι τίποτα μετ' απ' το όλο; Και αυτό είναι, τελειώσαμε. Δεν έχει άλλο. Η όλο και άλλο ή μόνο όλο.

Μπα, τι μας λες!

Είναι όλη η πέτρα, που τελειώνει, και είναι επειδή τελειώνει; Και που είναι όλη, είναι πέτρα, γι' αυτό είναι πέτρα; Και που τη βάζω σε τόπο και την τυλίγω με χρόνο ή τη γενικότητα της αιωνιότητας απ' όπου τη βγάζω, τι κάνω; Κι αν είναι όλος ο τόπος, με το κάθε τι όλο, τότε πού είμαστε; Σε τόπο;

Τα φύλλα ενός δέντρου, τα όλα φύλλα όλων των δέντρων που είναι και δεν είναι, έρχονται και πέφτουν στον τόπο κι ο τόπος γίνεται φύλλα και δέντρα κι απάνω έχουν πουλιά και λαλήματα, και τα νιώθω οικεία ή ανοίκεια ή άσχετα μεταξύ τους, και με τ' άστρα, όλα αυτά, μας νοιάζει που είναι όλα ή όχι όλα; Και τι θα πει όλα; Ας πούμε: Ο ήλιος τρέφει, το φεγγάρι υγραίνει, τ' άστρα είναι όπως είναι

Και για το ότι είναι —κι αυτό είναι όλο. Πως εγώ ανεβοκατεβαίνω στο κάθε φύλλο, φύλλο και ύπαρξη, στο κάθε πράγμα, πράγμα και πραγματικότητα, στα κάθε μάτια και ανάσες και κοιτάγματα, κοίταγμα και άλλου είδους ζωή, στην κάθε ερωτική αμεσότητα και ταύτιση, ταύτιση και αλήθεια —αν έτσι, τι έχω να πω; Αυτό το κοίταγμά μου με τα μάτια μου, η στιγμή της αντίληψης μέσα στη σιωπή της ταύτισης, του κοιτάγματος, του πράγματος, του φύλλου, τι μου λέει; Μου λέει τίποτα; Ας λέει, ασ' το να λέει, ας είναι όλα, αυτό δεν είναι το ουσιώδες. Το ουσιώδες είναι πως όλα όσα είναι, με τις όποιες, ή αυτές, καταστάσεις, με την ψυχή μου κόκκο μέσα τους, όλα αυτά είναι —και ησυχάζουμε, να πάμε, να είμαστε εκεί που είναι το ουσιώδες, χωρίς εαυτούς και εαυτό και έτσι κι αλλιώς, χωρίς άλλα με, με, με, με αυτό το με μόνο του, που εγώ, να, το φωνάζω, το δείχνω, γιατί η φωνή μου

είναι αυτό, όχι φωνή, η αντίληψή μου είναι αυτό, το κάθε τι είναι αυτό που γίνεται, και ας είναι πια όλα. Έτσι σας τα λέω εγώ.

4. Η γυμνότητα

Μια άσπρη μάντρα. Σκαρφαλώνω και κοιτάζω πέρα παντού. Χωρίς τη σκέψη που σκέφτομαι. Χωρίς έννοιες και αλήθειες. Θυμάμαι: φύση, ψυχή, ζωή, θάνατος, ομορφιά, όλη αυτού του είδους η γλώσσα. Τι κοιτάζω; Τι έχω; Τι είμαι; Κενό; Τρόμος; Πιο πολύ: γυμνότητα. Και πώς, χωρίς γλώσσα; Λόγια λέω, παίζω.

Όμως δε μπορώ να λέω τα λόγια, τις έννοιες, τις σκέψεις με υλικό τους τη γυμνότητα; Αφού φτάνω εδώ, εδώ που ήμουν πάντα, από παιδί ως τώρα, εγώ πάντα και πάντα έτσι, κι ενώ έζησα και πέρασα κι έκανα κι έπαθα, και πάω προς το τέρμα αυτής της κατάστασης που λέμε ζωή, αφού έτσι είναι και νιώθω και ζω, στ' αλήθεια, γιατί να μη μπορώ, γιατί δε μπορώ να κάνω αυτό που θέλω, αφού το συλλαμβάνω, τι έχω;

Λοιπόν, γυμνές λέξεις.

Και τι γίνεται πια, τι είναι;

Είναι πως συγκεντρώνομαι, αυτοσκοπούμαι και κοιτάζω απέξω όπως πάει. Και πώς πάει; Πάει όπως πάει, να το πω, θα ήταν να γίνονταν πάλι οι λέξεις κλειδιά και να κλειδωνόμουν πάλι εκεί απ' όπου ξεκλειδώθηκα. Όμως οι λέξεις δεν είναι κλειδιά. Είναι ωραίες λέξεις που έφτιασαν ένα κόσμο, τον κόσμο, στον κόσμο αποκομμένες απ' αυτόν. Ένα χάρτινο σύμπαν, που είναι τελικά το χαρτί του, χαρτί του κόσμου, καμωμένο από κόσμο όπως έγινε κάποτε η πλάκα του μαρμάρου ή το μόνο του χώμα. Οι λέξεις στ' αλήθεια είναι αναπνοές, κι αναπνοή σημαίνει ζωή,

κι όταν νιώσω πως η αναπνοή σημαίνει ζωή, τότε, ή ζω ή μελετάω πως ζω. Ή αναπνέω ή κοιτάζω που αναπνέω —πάλι λέω, όπως έλεγα, «μα γιατί εγώ, που είμαι εγώ γυμνός, θα πρέπει ν' αναπνέω», ή «μέρες νύχτες στο περπάτημα/ και πάντα εγώ/ γιατί;», και μετά βλέπω πως δε μπορώ να μην αναπνέω. Λοιπόν, πρέπει, έπρεπε να πω ότι και το πώς αναπνέω, περπατώ είναι κι αυτό γυμνό, κι έτσι είναι κι αυτό γυμνό, και το πρέπει είναι γυμνότητα. Όμως το σκέφτηκα, το σκέφτομαι —και πια η αναπνοή σημαίνει ζωή. Ενώ η αναπνοή δε σημαίνει ζωή, σημαίνει αναπνοή, όπως η πέτρα σημαίνει πέτρα. Όταν το ένα σημαίνει το άλλο, τότε μπλεχτήκαμε.

Έτσι μπλεχτήκαμε —όπως είμαι ήδη μπλεγμένος, ενώ η αμεσότητα της αίσθησης, αυτή η αληθινή γλώσσα δεν είναι μπλέξιμο, αφού το πώς λέω και πως νιώθω είναι το ίδιο πράγμα, και λοιπόν ούτε λέει τίποτα έξω από μένα ούτε πάω εγώ σε τίποτα. Όλη αυτή σκέψη είναι η αληθινή όψη που έχει το μπλέξιμό της —είναι κι αυτή γυμνή.

Δε χρειάζεται λοιπόν να σκαρφαλώνω τον άσπρο τοίχο ή τ' όνειρο ή τον εαυτό μου ή να διώξω τις εικόνες και τον πολιτισμό τους. Πρέπει μόνο να τα βάλω στο χώρο της γυμνότητας, να είναι κάπου και να γίνονται από γυμνότητα, να είναι δηλαδή αληθινά και πραγματικά αυτό που είναι το καθένα και ένα μαζί όλα και όλα μαζί ένα, αυής της γυμνότητας. Έχω δηλαδή να τ' αφήσω όπως είναι. Να τ' αφήσω.

Ε, τ' αφήνω.

5. Λευκότητα

Η ζωή λοιπόν δεν είναι για να λέει, να κοιτάει τη ζωή. Ο κύκλος, η πεταλούδα, το πουλί, την κοιτάνε; Τι νόημα έχει η ιδέα για την ανωτερότητα του ανθρώπου,

τι θα πει ανωτερότητα μέσα στη ζωή; Κι αν αυτό είναι οι ιδέες, τι αξίζουν οι ιδέες, τι τις θέλουμε; Αλλά, πάλι, μια και τις έχουμε, τις κρίνουμε; Το πουλί κρίνει το λάλημά του; Για το κλαδί, μετράει δεξιά κι αριστερά, πάνω και κάτω, να στρίψει; Μετράει ο ήλιος, το φως. Εδώ στις ιδέες τι μετράει; Το πώς μπορούμε να κάνουμε αυτή κι όχι εκείνη, ότι διαλέγουμε αυτή τη σκέψη κι όχι την άλλη; Κι αν η γνώση μας μιλάει για ρυθμιζόμενα πράγματα στον εγκέφαλό μας και φτάνει ως τη σκέψη πως εμείς πορεύουμε το σύμπαν, τι είναι αυτά; Αυτά είναι όπως το δεξιά κι αριστερά για το κλαδί κι όπως το λάλημα του πουλιού. Όλα είναι έτσι, αλλά πάντα είναι γυμνά στο χώρο τους, δεν τον καθορίζουν. Ο εγκέφαλός μας είναι γυμνός, είναι ένα πράγμα, μπορεί να είναι δίπλα στην πέτρα, να μας ρυθμίζει τη ζωή ή να τον φάει ένα σκυλί ή να τον τινάξουμε με μια σφαίρα μας. Όπως πέφτει κάτι, πέφτουν όλα, κι όπως, τελικά, το κάθε τι είναι, είναι και αυτό, αυτό που διαλέγουμε, πράγμα ή ιδέα, πουλί ή εμείς.

Ας πετάει λοιπόν η πεταλούδα, όπως από μόνη της, και με την ιδέα μας. Όπως είναι πεταλούδα, έτσι ας είναι όμορφη. Όλα είναι όμορφα, μορφές της μορφής.

Κι ας γέρνουν έτσι τα δέντρα, ας κυλάει το νερό, ας λαλάνε τα πουλιά, όλα αυτά κι όλα τ' άλλα, εδώ κι αλλού, της γνώσης μας και όχι, τα βλέπει η ζωή, η ζωή δε βλέπεται. Κι αν βλέπεται, στ' αλήθεια, να έτσι, βλέπει. Κι αν μιλάμε, στ' αλήθεια το μίλημά μας είναι της ζωής και άκουσμα των πραγμάτων, όπως με το πουλάκι λαλάει ο κόσμος. Κι όπως το λάλημα ακούγεται, έτσι και το μίλημα, ακούγεται μίλημα και μιλιέται άκουσμα, όπως το πουλί μόνο είναι. Μόνο είναι στη γυμνότητα. Γυμνό λάλημα, γυμνό μίλημα που μιλιέται κι ακούγεται μόνο του.

Λοιπόν κι εγώ μιλάω κι ακούω, το μίλημά μου είναι η ακοή μου ειπωμένη, κι έτσι ακούω το λάλημα του πουλιού, είναι το λάλλημά μου με το πουλί μέσα στην όλη γυμνή ακοή, γυμνό μίλημα και λάλημα, κι αυτό. Γυμνά πράγματα και γυμνό κοίταγμά τους. Κι αν το ένα κοιτάει το άλλο, αυτό το κοίταγμα γίνεται μόνο του, κοιταχτής και κοιταζόμενος ξέρουν χαμογελαστά πως είναι κοίταγμα όπως ιδώμα. Κι αν λοιπόν η ζωή κοιτάζει τη ζωή, δεν έρχεται απέξω, από μέσα κοιτάει, μόνο και μόνο κάνει το κοίταγμα. Και το άκουσμα τι είναι; Όπως το ιδώμα, το μύρισμα, γεύση, το νιώσιμο, κι όπως η ιδέα. Η ιδέα δεν έρχεται απέξω, έρχεται όλο νέα και παρθενική κι από το τίποτα, αλλά είναι αυτού του μέσα —που δεν είναι ούτε μέσα, μια και δεν έχει απέξω. Η ιδέα είναι του εαυτού της όπως όλα είναι του εαυτού τους, του εαυτού αυτογνωρίζεται, με τα μέτρα τα δικά μας τα ανθρώπινα, εμάς που πάμε να γνωρίσουμε, μόνο και μόνο γιατί ξέρουμε, και ότι ξέρουμε θα πει πως δεν έχουμε τίποτα να μάθουμε απέξω, πως δεν ξέρουμε. Ξέρω θα πει είναι, και είναι όλα στη γυμνότητα.

Ας κοιτάει λοιπόν η ζωή τη ζωή, κι ας είναι όλα, το ένα με τ' άλλο, με τ' άλλα. Ένα κοίταγμα είναι όλα, ένα όν, μια γυμνότητα —όπου γράφει αυτό μου το χέρι σ' αυτό το χαρτί αυτά τα γράμματα, σημάδια μελανιού και γυμνής γραφής, που παράγεται και παράγει από το έτοιμο, τα έτοιμα. Κι ας μην πούμε πως και ποιος τα ετοίμασε, γιατί αυτά δεν έχουν νόημα —δεν το είπαμε; Και να, κοίτα, όλοι αυτό δεν είπαν, όσους κρατάει η μνήμη; Και γιατί τους κρατάει, κρατάει η μνήμη; Γιατί και η μνήμη είναι στη λευκότητα, στο ίδιο γενικό επίπεδο τόπου. Του τόπου που είναι η απτή γυμνότητα —αυτό, ο χώρος της γυμνότητας.

Τι άλλο να πω; Τόπος και γυμνότητα. Ζήτω η ύπαρξη
και η ζωή!

2001

27. ΜΥΘΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

1. ΞΥΠΟΛΥΤΟΣ

Ξυπόλυτος στην άπλα. Όπως τα φύλα στον άνεμο.
Έτσι κατέβηκε το πουλί στο χώμα. Ωραία πατήματα
όπως η γυμνότητα. Η πέτρα κι οι αναπνοές. Κι ως
εδώ η θάλασσα μεγάλη γαλάζια κι αφρός, αισθήματα,
φουσκάλες ελαφρές με τον ουρανό.

Περπατάω, πάντα κόσμος, αναπνέω νεότητα, ορθός.
Σηκώνεται η θάλασσα νύμφη, τη χαιρετάω που
έρχεται. Λευκαίνει γυμνή του γαλάζιου, άνεμος
μαύρα μαλλιά. Με κοιτάζει όπως κοιτάζω.
Φουσκάλες στιγμές. Η αύρα της θεάς
ευωδιάζει. Ξέρεις. Χαμογελάει μεγάλη. Παντού
κόσμος κι όλο αφρίζουν στιγμές ως τις ευγενικές
γραμμούλες της άμμου αέρινες. Μοσκοβολάνε.
Στιγμές της θεάς. Με κοιτάζει, της χαμογελάω,
έρχεται ο όγκος βουνό θεός με μαλακά σύννεφα,
πραγματικός, να ο κόσμος.

Γυμνά πέλματα στο δρόμο του χώματος. Οι πέτρες
του πράγματος φέρνουν τους θεούς των άστρων. Όλα
τα ουράνια θεός ως είναι με τη θάλασσα, με το βουνό,
με την αφή των πελμάτων. Ξέρεις. Η γυμνή επαφή
των πελμάτων, η θάλασσα, τα βουνά, τα ουράνια,
ξυπόλυτος.

Αφή όπως το κύμα. Το γαλάζιο άσπρο κύμα, θεά,
θεός, θεότητα για τον κόσμο στα ουράνια, το κύμα,
ξέρεις. Κόσμος είναι. Με ξέρεις;

2. ΤΟ ΚΛΑΔΑΚΙ

Το κλαδάκι —πώς να το πω;—να το πω; Ας το πω έτσι. Το κλαδάκι. Κι ας πω μεγαλώνει, όπως πως λέω. Μεγαλώνει ό,τι λέω και το κλαδάκι. Μεγαλώνει σε μια ώρα που είναι τόπος, ο χρόνος μεγαλώνει με το κλαδάκι, το κλαδάκι είναι ο χρόνος και ο τόπος. Μεγαλώνει αργά ή γρήγορα; Μόνο μεγαλώνει. Και πώς είναι; Το όπως μεγαλώνει.

Μεγαλώνει το κλαδάκι και τα κλαδάκια και το δέντρο και τα φύλλα, όλα τα δέντρα μεγαλώνουν και κρεμάνε καρπούς. Να, τους πιάνω. Τίποτα κι έγινε καρπός κι ο καρπός τίποτα με μένα, που μεγαλώνω με τα μεγαλώματα.

Μεγαλώνει το κλαδάκι, πάει το κλαδάκι, πάνε τα δέντρα κι οι καρποί. Μεγαλώνουν όλα και πάνε όλα. Πού μεγαλώνουν; πού πάνε; Στο ότι μεγαλώνουν, στο ότι πάνε. Μεγάλωμα και τίποτα. Το τίποτα μεγαλώνει, το τίποτα τίποτα. Κυλάει ο κόσμος. Πού κυλάει; Στο κύλημά του. Εκεί που μεγαλώνει το κλαδάκι.

Έτσι, το ωραίο πρωί κι εικόνα στο κλαδάκι, αυτό το κλαδάκι που ωραία ξεχωρίζω. Και ξεχωρίζω το κλαδάκι απ' τα κλαδάκια κι όλα είναι ξεχωριστά κι όλα μαζί, το κλαδάκι, το πουλάκι, το συννεφάκι, το βουνό, η αύρα που έρχεται μένει και φεύγει ανάσα και ψυχή, λαλάει πουλί και γλύκα, πρωί και ήλιος πάντα ίδιος, να κόκκινος, να φως μόνο, να τα μάτια μου και να το κλαδάκι. Το κλαδάκι μάτια μου, τα μάτια μου κλαδάκι. Τα μάτια μου μιλάει ο κόσμος, τα μάτια μου κοιτάζω εγώ, τα μάτια μου είμαι ολόκληρος όπως ο κόσμος. Όπως το κλαδάκι.

Γέρνει το κλαδάκι, φύλλα πράσινα, χλωρά, ένα λιγούλι, μικρούλικο, χνούδι πράγματος, χνουδάκι αναπνοής και ψυχή. Γέρνει στο χώμα, στην εικόνα, στην αφή στο πράγμα του χώματος. Γέρμα πράγμα.

Είμαι λοιπόν στο πραγματικό κλαδάκι το πραγματικό
πρωί πραγματικός.

3. ΤΗΝ ΚΟΙΤΑΞΑ, ΜΕ ΚΟΙΤΑΞΕ

Την κοίταξα. Και με κοίταξε. Το ανάμεσά μας, που
ήταν και στο σχήμα μας, κοιταζόταν. Αυτό ήξερε τι
γινόταν. Μ' έπαιρνε. Την έπαιρνε; Δε μου 'λεγε.
Έπρεπε να ξέρω. Είναι να μάθω αυτό που ξέρω. Αυτή
έμενε έτσι. Δε μπορούσα να κοιταχτώ απ' τη μεριά
της. Έπρεπε να είμαι κοιταγμένος, να μην το κάνω,
έπρεπε να γίνεται, να γίνομαι έτσι. Ναι, έτσι ήμουνα.

Την κοίταξα. Γυναίκα. Το ανάμεσά , και το από μένα,
ήταν αυτή. Κι αυτό ήταν μάτια και των ματιών, η
ματιά κι ό,τι έβλεπε. Τα μάτια μου ήταν αυτή κι η
ματιά πήγαινε, κι ερχόταν σε μένα.

Αυτό όλο ήταν όλα, και τα πράγματα χαίρονταν. Τ'
άγγιζε και γίνονταν η γραμμή τους, όπως αυτή ήταν η
ματιά μου κι αφηνόταν όπως γινόταν από μόνη της
και μόνη της.

Γινόταν η επιθυμία. Η επιθυμία γι' αυτό και το ίδιο
αυτό. Αυτό που με ήξερε και την ήξερε, μας ήξερε
μαζί, όπως είναι όλα μαζί. Να το δέντρο εδώ με μένα,
να τα λουλούδια εκεί μ' αυτήν. Το εδώ και το εκεί, να
τα. Αυτό τα επιθυμεί. Και επιθυμώ ορμητικά αυτό
που είναι. Η επιθυμία σταλάζει ζωή μέσα μου κι έξω
μου, εγώ ανάμεσα —όχι, χωρίς ανάμεσα, σταλάζει,
επιθυμία, σ' επιθυμώ, είμαι έτσι, επιθυμώ.

Αυτή μένει. Την κοιτάζω, δε με κοιτάζει, μ' έχει
κοιτάζει, είναι όπως ήταν κι είναι συνέχεια το δέντρο.
Έτσι μ' έχει κοιτάζει και δε με κοιτάζει, με το εδώ και
το εκεί να . Είναι της επιθυμίας, ήταν, θα είναι; Δεν
το ξέρει, εγώ το ξέρω, αυτή είναι με αυτό, ανάμεσά
μας και σχήμα μας. Αυτή δεν ξέρει, είναι το επιθυμώ,
το ξέρω. Είναι η επιθυμία.

Μένει. Μαλλιά μακριά, ζωντανά κι ακίνητα. Στήθη αργά.

Αυτή ή η επιθυμία σηκώνεται, είναι ορθή, κινείται, περπάτημα, δρόμος, βουνό, ορίζοντας —τι δρόμος, ο δρόμος είναι χώμα, αυτό το χώμα, το χώμα δεν κινείται. Σ' αυτό πάει και είναι. Η επιθυμία και αυτή και όλο αυτό. Το χώμα δεν επιθυμεί. Νερό έχει. Λούζει τις παλάμες της, βρέχει τα μαλλιά της σ' όλο αυτό. Όλο αυτό μας κοιτάζει. Έτσι την κοίταξα και με κοίταξε. Η ματιά μας πάει, έρχεται, σε μας, στο βουνό, στο χώμα, στο νερό.

Γυναίκα, είμαστε.

4. ΠΗΓΑΙΝΕ ΚΑΙ ΕΛΑ

Το πράγμα. Το αντικείμενο. Η μορφή. Η γραμμή.

Κι εγώ.

Πράγμα;

Εγώ;

Τι μιλάει; Τι είναι;

Τι σκέφτεται; Τι νιώθει;

Τι νιώθεται;

Το πράγμα κι εγώ, νιώσιμο.

Το νιώσιμο νιώθω και πραγματώνομαι. Κι είμαι η πραγμάτωση. Η πραγμάτωση κοιτάζεται. Είναι κίνηση, είναι πρόσωπο. Και είμαι προσωπικός. Είμαι προσωπικός το πρόσωπο, όπως είσαι προσωπική, είσαι προσωπικός, είναι προσωπικό. Η πραγμάτωση κοιτάζει να είναι όλα αυτά και τ' άλλα εκείνα και τ' άλλα. Η πραγμάτωση είναι, να. Όπως φυσάει. Κι όπως γίνεται η μορφή, όπως η μορφή σου.

Ωραία πας άνεμος μορφής, φορέματα της ύπαρξης που είναι σώμα, είσαι ωραία σωματική. Όπως το πράγμα κι εγώ. Πήγαινε και έλα.

5. ΤΙ ΝΑ ΚΑΝΩ;

Τι να κάνω; Τι μπορώ να κάνω; Τι θέλω να κάνω; Οι πράξεις. Κι εγώ.

Για, να σκεφτώ. Για, να νιώσω.

Εδώ που κάθομαι και, όλο αυτό που λέω είναι, υπάρχει και το νιώθω, αυτό χωρίζει πρόσωπα και πράξεις; Δε μπορώ εγώ να είμαι πράξη και η πράξη πρόσωπο, ή και τα δύο να είναι πριν απ' όλα κάτι άλλο —ή, απλούστατα, να μη μετράει, να μην πρέπει να μετράω πρόσωπο και πράξεις έτσι ορισμένα;

Ας πούμε, η πράξη αυτή που θέλω να κάνω, είναι πρόσωπο, όχι όπως εγώ, πρόσωπο όμως γιατί υπάρχει. Είναι υπαρκτή όπως εγώ.

Λοιπόν, θέλω το γνωμένο. Και αυτό το αγίνωτο. Είναι και τα δύο, πρόσωπα. Έρχεται η γνωμένη επιθυμία μου, η πράξη μου, τη νιώθω. Έρχεται η θέλησή μου, τη νιώθω. Πώς είναι; Πώς να είναι; Πες, έτσι. Να, όπως εσύ.

Έτσι αγαπάω αυτό το κλαδί αυτού του δέντρου αυτής της στιγμής αυτού του νωσίματος. Πραγματικό το κλαδί κι εγώ το αγαπάω, γίνομαι αυτό το κλαδί, το κλαδί αυτό είναι εγώ. Και λυγείται, όπως η λυγαριά, η νέα, το κορμάκι το τρυφερό και δροσερό. Ερωτεύομαι το κλαδί, ολόκληρο το δέντρο, το χαϊδεύω, είμαστε ένα. Όχι ένα, πιο πολύ. Είμαστε, υπάρχουμε, πρόσωπα της απρόσωπης ύπαρξης.

Και η πέτρα κινήθηκε. Κίνησε στο νου μου, στο κεφάλι μου, στην καρδιά μου όλη την κίνηση κι όλη την πράξη, και προχώρησε το βουνό, η γραμμή του κι η γραμμή της ένωσής του με τα άλλα κινήθηκε, κινήθηκε όλη η γραμμή, όλο το γεγονός, μια γραμμή ωραία όπως το πρόσωπό μου, εσύ.

Εσύ, πράξη μου, που γίνεσαι όταν σε κάνω.

Τι να κάνω; Τι μπορώ να κάνω; Τι θέλω να κάνω;
Δε λέω. Μη μου λέτε.
Μόνο του είναι. Και μαζί του είμαι μόνος μου εγώ.
Με σένα, παρουσία της απουσίας σου, είναι η
απουσία της παρουσία, που είσαι όπως είμαι.
Τι είναι; Τι μπορεί να είναι; Τι θέλω να είναι;
Αφού είμαι και είναι, τι άλλο;

Όμως κοιτάω ολόκληρος τον εαυτό μου όπως το
κλαδί και το βουνό, κοιτάω απ' το δεν είμαι. Κοιτάω.
Κοιτάω που κοιτάω. Εσύ με κοιτάς. Κοιταζόμαστε.
Ένα βλέμμα λοιπόν όλο το πρόσωπο. Πρόσωπα
ωραία. Και κοιταζόμαστε.
Κλαδάκια, πουλιά, βουνά, πόθοι, γυναίκες, χίλια εγώ,
χίλια εσύ. Ένα κοίταγμα πουθενά που είναι εδώ.

6. ΤΟ ΒΟΥΝΟ

Βουνό. Και γυναίκες τ' αναστήματα. Στο χώμα.
Υψώνονται αργά χορτάρια και λουλούδια χρώματα.
Αρώματα ζωής. Το βουνό του πάντα με το πάντα των
αστεριών και η γλύκα όλη αναστήματα των γυναικών.
Η ζωή περπατάει στο χώμα, που υψώνεται βουνό
καμπύλες ζωντανές όπως οι γυναίκες.
Είναι η ζωντάνια μου. Με ζητούν οι γυναίκες. Η
ζήτησή τους με κοιτάει εαυτός. Είναι οι γυναίκες. Η
ζωή με ζητάει. Ό,τι πρέπει να είναι το έχουν οι
γυναίκες εαυτό αυτού του εαυτού, που αγαπάει το
βουνό. Κι έτσι είναι οι γυναίκες, λευκή γραμμή
γνώσης. Η γνώση χαϊδεύει το βουνό, ευωδιάζει τα
λουλούδια, γλυκαίνει με τις γυναίκες. Η γνώση πνέει,
φυσάει μαλακά ως τη σιωπή. Σωπαίνουν οι γυναίκες
με τη σιωπή μου. Αναπνέονται μαζί μου.
Το βουνό κι γυναίκες. Μαλακές ποικίλες καμπύλες.
Του βουνού οι γυναίκες μορφές της ζωής. Ζωντανό

είναι το βουνό, όλο πράγμα. Αυτού του πράγματος εαυτός που είμαι. Μάτια της ζωής, του πράγματος ακουμπούν οι γυναίκες κι αφήνονται στην αφή εαυτού. Έτσι είναι το βουνό, μιας ελαφρής αναπνοής μου.

Το βουνό είναι βουνό, η γυναίκα γυναίκες, οι πέτρες πέτρα. Την πιάνω, την έχω. Την πέτρα και τα βουνά, τις γυναίκες και τη γυναίκα. Μια πέτρα είναι το έχω, το έχω είναι πέτρα, το έχω είναι πέτρα και είναι γυναίκα, είναι εαυτός. Έχω εαυτό, μ' έχει εαυτός, έτσι υψώνεται το βουνό και κινείται η πέτρα, κινούνται οι γυναίκες.

Βουνό ζητάω και μόνο, μόνες οι γυναίκες, μόνος μου, ας είμαι το βουνό. Βουνό εαυτού των γυναικών που έρχονται, περπατάνε, αφήνονται με τις πέτρες και τ' άσπρα μαλακά σύννεφα. Με λάμπουν τα μάτια τους και μου λάμπονται. Λάμψη βουνού εαυτού. Είμαι το βουνό των βουνών.

7. ΛΟΙΠΟΝ;

— Το Σύμπαν, τελικά, είναι ένας κώνος που περιέχει το χρόνο και το χώρο όπου βρίσκεται, και το σύνολο της ενεργείας του είναι μηδέν. Δημιουργήθηκε από ένα παλμό του τίποτα.

— «Το κάτι και το τίποτα γεννούν το ένα το άλλο» (Τάο τε Τσίγγκ). Ναι, ωραία. Λοιπόν; Να το κλαδάκι, μεγαλώνει. Ο κώνος και το κλαδάκι, το τίποτα και το κάτι. Το κλαδάκι και ο θάνατος. Και το χέρι μου. Και ο νους μας που λέει όλ' αυτά κι όσα είπες κι όσα λένε. Λοιπόν;

Και ο Θεός κοιτάζει και τον κοιτάμε. Με κοιτάς και σε κοιτάω. Και μιλάμε.

Λοιπόν;

8. ΔΑΚΡΥ

Ο τόπος που στέκομαι, ο τόπος που είμαι. Ο τόπος που κοιτάζω, που σκέφτομαι. Ο τόπος που 'γραφα αυτά, σ' ένα τόπο του. Ο τόπος της γλώσσας μου.

Πώς είναι; Ωραίος. Τι ωραίος; Όπως εγώ.

Εγώ και ο τόπος. Βγαίνουν όσα βγαίνουν, νερά, φύλλα, πουλιά. Γίνονται όσα γίνονται, γεγονότα.

Πράττω όσα πράττονται, πράξεις.

Πράγματα και τόπος, ο τόπος πράγματα.

Πράττω τον τόπο και τα γεγονότα κι όσα βγαίνουν.

Είμαι ο τόπος, είναι ο τόπος όλα ωραία.

Ωραίο δάκρυ, αρχής.

9. ΑΡΧΙΣΕ Ο ΚΟΣΜΟΣ

Άρχισε ο κόσμος.

Όπως αρχίζει το φυτό απ' το σπόρο που δεν έφαγε το πουλί, αυτό που άρχισε να πετάει, όταν άρχισε να φουσάει με γη λάμψη του φωτός που νους μου αρχίζει τον κόσμο.

Αρχίζει ο κόσμος. Όπως σηκώνω το χέρι μου. Όπως γράφω αυτό, αυτό, αυτό το γράμμα, τη λέξη, το λόγο που άρχισε φωνή απ' την πνοή του ανέμου της λάμψης του νου μου που κοιτάει απ' το πουλί, αυτό που πετάει με τον άνεμο του φωτεινού νου μου, αυτού που αγγίζει και κάνει το σπόρο του φυτού.

Θ' αρχίζει ο κόσμος. Όπως ο νους μου γίνεται χόμα φωτεινό ως το σκοτάδι της αρχής του που κοιτάζει το φως και μένα, ενώ άρχισε, αρχίζει, θ' αρχίζει ο κόσμος.

2003

28. ΑΛΛΙΩΤΙΚΑ (ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ)

A

1. Ο Προυστ αναφέρεται παρενθετικά στο υμενόπτερο, τη σφήκα, που, για να έχουν τα μικρά της τροφή όταν τη χρειαστούν, πιάνει έντομα, αράχνες π.χ., και τις αδρανοποιεί κεντρίζοντάς τες στο καίριο σημείο του νευρικού τους συστήματος, ώστε να είναι ζωντανή και φρέσκη η τροφή των μικρών της.

Και πόσο ταιριασμένα είναι τα χρώματα στα πουλιά, τα λουλούδια, στα σχέδια των πετρωμάτων, στις νιφάδες του χιονιού, στα χαοτικά σχήματα!

Και τα γονίδια είναι η πηγή, η αιτία των χαρακτηριστικών, της συμπεριφοράς της ζωής μας, τα έχουν όλα τα ζώα και οι οργανισμοί, ελάχιστα διαφορετικά απ' τον άνθρωπο.

Και «ως εμεγαλύνθη τα έργα του, Κύριε, πάντα εν σοφία εποίησας!».

Και, λένε οι ταοϊστές, πιο πραγματικά είναι όχι τα συμμετρικά, δέντρα γ.π., αλλά τα ασύμμετρα, γιατί είναι πιο φυσικά.

Και, λένε οι ζενιστές, ποια πραγματικότητα... Δεν υπάρχει πραγματικότητα.

2. Όλα σπουδαία και σοφά. Γιατί όμως εμένα μου φαίνονται λειψά —όχι, πιο καλά, νιώθω, βλέπω να διαγράφονται τέλεια, ολοκληρωμένα, οριστικά, και γι' αυτό ακριβώς, απ' αυτό, να δείχνουν πως είναι γνώση καθαρή, πλήρης, εξελισσόμενη έστω, αλλά ολοφάνερα, άμεσα, χωρίς πραγματική σημασία.

Για να ξεπεράσω αυτά τα προσκόμματα προς ό,τι νιώθω, ξέρω, βλέπω ότι υφίσταται, είναι σωστό, είναι

πραγματικό, ή όπως αλλιώς το πω, φαίνεται αναγκαίο να ξεπεράσω και αυτές τις έννοιες της ύπαρξης, της πραγματικότητας κλπ., ολόκληρη δηλαδή την επιστήμη και ολόκληρον αυτόν τον πολιτισμό, μέχρι τουλάχιστον να φτάσω στο μύθο —και εκεί βλέπουμε τι θα κάνουμε.

Αλαζονεία; Όχι, απλότητα σκέψης, τιμότητα αναφοράς σε ό,τι υφίσταται μέσα μου, κι ας το ονομάζω μ' αυτή τη δεδομένη γλώσσα.

Γιατί, τι θα πει ότι όλα αυτά είναι τέλεια κλπ., αφού εύκολα, απλά, μπορούμε να κάνουμε τη σκέψη ότι κι εμείς είμαστε μέσα σ' αυτό το σύστημα, κι έτσι τα βλέπουμε όλα όπως τα βλέπουμε; Και γιατί δεν την κάνουμε αυτή τη σκέψη, που εγώ την κάνω;

Καίριο υπαρξιακό ερώτημα. Όμως για όσους κάνουν ερωτήματα, όχι για τους «πτωχούς τω πνεύματι». Όχι για όσους δε σκέφτονται έτσι, αλλά που έχουν τη σκέψη για σίγουρους πρακτικούς λόγους και που, όταν ρωτάνε, όποια απάντηση τους κάνει —και μήπως έτσι δεν είναι γενικά ανθρωπολογικά, και για ην εξελισσόμενη και παλινωδούσα επιστήμη; Άλλωστε κάθε απάντηση, κάθε παρατήρηση σ' όλα αυτά τα βέβαια, που φεύγει απ' αυτά, είναι αρνητική τελικά, δηλαδή εξαρτημένη απ' αυτά, αφού καμιά απάντηση δεν είναι άλλο από απάντηση, άλλο απ' ό,τι καθορίζει η ερώτηση.

Κι όμως, αν αφήσουμε την απάντηση σ' αυτές τις τυπικές και μεταλλασσόμενες (φιλοσοφικές λοιπόν) βεβαιότητες και κοιτάξουμε μέσα από την ίδια μας τη ζωή και με γλώσσα από αυτήν προκύπτουσα (όπως προκύπτει, κι ας μη μοιάζει καν γλώσσα, όπως τη θέλουμε από συνήθεια), κι αν λοιπόν δούμε βιώματα, αισθήσεις, όνειρα, σκέψεις για το τι η ζωή και ο θάνατος, όλα αυτά τα αναπάντητα, και προπαντός όλα όσα ζούμε χωρίς ερώτηση, τα πράγματα είναι

καθαρά. Έτσι, τι να πούμε για τα όνειρα, για τις αισθήσεις, για τα παράδοξα και τα αδύνατα να εξηγηθούν, που υπάρχουν βέβαια χωρίς να μας απολογούνται που δεν τα καταλαβαίνουμε; Τι να πούμε για τα «άρχισε ο κόσμος, αρχή, τέλος», έτσι, αλλιώς; Όλα αυτά είναι ένα ωραίο σχήμα, καλογραμμένο —στο οποίο σημασία έχει το ίδιο το υλικό του, το ότι γίνεται σχήμα, κι όχι χωριστά το σχήμα και η μορφή του.

Λοιπόν ένας ωραίος κύκλος, ελλειπτικός καλύτερα, με το κέντρο του να το κάνει απτό, συγκεκριμένο για μας, εδώ, έτσι ας πούμε, κι ας τελειώνουμε.

Πρέπει να ζούμε για να ζούμε, να σκεφτόμαστε όπως ζούμε —και όχι να υποτάσσουμε, να ακυρώνουμε τη ζωή μας με τις ιδέες μας.

«Πρέπει»; Εγώ ας το κάνω —τι με νοιάζει για τους άλλους και τα άλλα, ας είμαι «αλλιιώτικος».

Και, λοιπόν, πάλι το παλιό ερώτημα: Γιατί μπορεί ο άνθρωπος να κάνει λάθος; Γιατί η πτώση και ο μύθος της, που λέει πως άλλαξαν όλα από ευθύνη του ανθρώπου. —Όχι, όχι ψυχολογικές απαντήσεις, είναι ανόητο, ένα υποκατάστατο. Δηλαδή πρέπει να δώσω απάντηση εδώ οπωσδήποτε; Στο γιατί η πτώση, η ιδέα για την πτώση; Ή, ακόμη, η λαχτάρα για την ιδέα μιας πτώσης και, άρα, για την επιστροφή πριν απ' την πτώση —δηλαδή γιατί ο μύθος;

Ας πούμε πως αυτά είναι κύκλος πάλι: πτώση, ιδέα για την πτώση κλπ.,

Η απάντηση στο γιατί υπάρχει η πτώση, γιατί η ιδέα της ελευθερίας προς όλα, και προς τα λάθη, η ιδέα πως όλα είναι καθορισμένα και η ελευθερία μας συνεργάζεται με αυτό. Όλα αυτά είναι ωραία σχήματα_ ωραία, αλλά σχήματα.

3. Πόσο οικεία νιώθω πως βρίσκεται μια εξήγηση που φαίνεται πειστική, σωστή! Που όλα τελειώνουν ολοκληρωμένα! Και πόσο όμορφα νιώθω με απλότητα και φιλικότητα τις αδρότητες μιας κολόνας, δωρικής πιο καλά. Είναι κίονας, και όλα καλά.

Έτσι τραβάω μια γραμμή και λέω «αυτό είναι». Κοιτάζω μία, μόνο μία δίπλα στις άλλες, γραμμούλα στην άμμο, και νιώθω πως ναι, η γνώση αυτό είναι, η οικειότητα με τα πράγματα. Κι όπως λάμπουν τα χαλίκια μέσα στο νερό, και παίρνω ένα, νιώθω πως αυτό είναι και πως αυτή η πράξη κάτι άλλαξε, είναι αταίριαστη, αλλά δεν πειράζει, και τα αταίριαστα εδώ είναι, δε νοιάζεται το χαλίκι, τα χαλίκια έτσι είναι. Είναι μια πραγματικότητα αυτή μέσα στις πραγματικότητες, και είναι ωραίο που αυτές οι πραγματικότητες δεν έχουν το ύφος που τους βάζει ο νους μου και δεν είναι καν πραγματικότητες, κι ο νους μου είναι απ' αυτές, αυτωνών, και δε νοιάζεται, κι αυτό το να μη νοιάζεται, ούτε καν για το εγώ μου, είναι τόσο ωραίο! Και λέω «εγώ και χαλίκι, ένα», μόνο για να βγάλω αυτό που μ' εμποδίζει, που επιβάλλει τη διαφορετικότητα, χωρίς να επιμένω στην ταυτότητα. Λέω απλώς όχι, για να μείνει ελεύθερος ο χώρος του ναι, όπως όλα είναι εντάξει, και ούτε καν όλα.

Αυτό το αίσθημα. Αυτή η αίσθηση, που δε θέλω να την πω ούτε ξένη, ούτε δικιά μου, ούτε απέξω, ούτε απομέσα μου, ούτε καν αίσθηση, έτσι που ο τόπος είναι οριστικός και αυτός εδώ, αλλά αυτό δε λέει τίποτα. Δε λέει τίποτα, δε σημαίνει τίποτα ούτε καν η αίσθηση οικειότητας από αυτό το τίποτα, το πέρα κι ελεύθερο, όπου όλα γίνονται, ούτε καν η μη-οικειότητα. Σκορπάω «όχι», όπως είναι ωραία τα χαλίκια στο νερό και παίρνω ένα και αλλάζει για να είναι η πράξη —που τι με νοιάζει;

Έτσι είναι η αίσθηση, η πράξη, το συναίσθημα, λόγια
γλυκιάς ροής, όπως να, το ποτάμι που έρχεται ως τη
θάλασσα.

«Γλυκός αιώνας» του αιώνα.

Και ελάτε, ιδέες και απαντήσεις και λύσεις και
τελειώματα και αρχινίσματα, έλα, η ομορφιά, που
είσαι η πραγματικότητα, ελάτε, όλα —τι να 'ρθείτε
και τι να μη 'ρθείτε...

Έλα, μολύβι στο χαρτί, όπως ήρθες, όπως θα 'ρθείς.
Ελάτε, εδώ είμαι.

4. Ομορφια του κοσμου στροβιλος του ματιου μου
τέλεια.

Κυματα πραγματικοτητας
κι ελευθερο το χερι μου.

Ο κοσμος; Ε, αυτα.

Να, η πετρα που γνωριζεται
σκεφτεται που σκεφτομαι
μορφη που μορφωνομαι.

Ολα θαυμα, το θαυμα αυτο
που μ' ονομαζει και τελειωνεται.

Λοιπον ανασαινω

ω η ομορφια πραγματωνεται
μ' ολη μου την καρδια.

Κυλαει το νερο
και βρεχομαι

λοιπον ας ζω

ποταμια αστερια

λοιπον αυτο ειναι.

A

1

Πραγματικοτητα

στο αδειο,
δίπλα μου.

B

1. Γ' άστρα είναι οι ψυχές των προγόνων.

Ο θεός είναι στον ουρανό.

Μας τρώσει η γη.

Ο γιος της παρθένας και του θεού.

Ήξερα ότι θα γίνει.

Το είδα στ' όνειρό μου.

Ο σπόρος έγινε φυτό.

Η ψυχή μου είναι γεμάτη.

Καταλαβαίνω.

Μου ήρθε μια ιδέα.

Ο νους μου ταξιδεύει.

2. Πράγματα της γλώσσας, της σκέψης, όπως λες τρία, πέντε δέντρα, πουλιά. Όπως το δέντρο, το πουλί, ενώ βλέπεις κι αγγίζεις αυτό το δέντρο, αυτό το πουλί, κι έτσι ξέρεις τη ζωή σου. Μα όπως λες, τι λες και τι θα πει λες; Και πώς, γιατί αυτά όλα, η σκέψη, τα πράγματα; Και λοιπόν, ο ένας έτσι, ο άλλος αλλιώς, ο ένας νιώθει αυτό, ο άλλος το άλλο, και τι είναι στ' αλήθεια, και στ' αλήθεια είναι, δεν είναι, τι όλα αυτά; Πώς ζούμε, πώς δε ζούμε; Και δε μένουν όλα ανοιχτά κενά, να είναι έτσι κι αλλιώς; Και η ζωή και ο θάνατος και τα πράγματα, και πέρα απ' όλ' αυτά, πόσο είναι όλα ωραία ελεύθερα, χωρίς καν απαντήσεις, ούτε ερωτήσεις καν, κι ούτε καν σε αναφορά και σχέση με όλα αυτά; Και λοιπόν έτσι είναι, έτσι βλέπω, έτσι να βλέπω το πουλί και τα ωραία μαλλιά σου; Αλλά τι γίνεται, που «ο θεός έφτιασε τον κόσμο, δύο και δύο τέσσερα, όριο ζωής και θανάτου» κλπ.; Τι γίνεται, που άρχισαν όλα, και η επιστήμη λέει έτσι, η σκέψη έτσι, ο καθένας έτσι; Και

με αυτά και χωρίς αυτά, μαζί; Πώς σε αγγίζω; Πώς ν' αδειάσω απ' αυτά τα έτσι και να μείνω με τα αλλιώς; Και αν αδειάσω, τι κάνω, τι θα κάνω, τι θα είναι η ζωή, τι η πράξη και τι το πράγμα; Τι θα γίνεται; Και αν δε γίνεται, τι είναι; Μα τι να γίνεται; —Ο,τι γίνεται. Κι αν γίνεται; —Ε, λοιπόν; Δεν είναι, δεν υπάρχει αυτό το αίσθημα, η αίσθησή σου, η αίσθηση; Δεν υπάρχει αυτή η πραγματικότητα;

Υπάρχει. Άρα πραγματικότητα είναι πως η αίσθησή μας, η αίσθησή σου είναι έτσι κι αλλιώς, και αφήνει αυτή τη γεύση οικειότητας, είναι η οικειότητα, και η αίσθηση υπάρχει με όλα και πέρ' απ' όλα, και στη γλώσσα και σε κάθε είδος έκφρασης της αίσθησης, επειδή πραγματικότητα είναι πως πραγματικότητα δεν είναι η πραγματικότητα, πως δηλαδή η πραγματικότητα και η αίσθησή της εκφράζει, με αυτό της τον τρόπο, εκείνο που έτσι, με αυτήν ονομάζουμε και το λέμε πραγματικότητα, ενώ αυτό δεν είναι κάτι που μπορεί να γίνεται στόχος, αντικείμενο, πόθος, λαχτάρα έκφρασης, αλλά αυτό το ίδιο που θέλουμε να εκφράσουμε. Έκφραση κι εκφραζόμενο είναι το ίδιο. Πραγματικότητα και αίσθησή της και χώρος της και τέρμα και αρχή είναι το ίδιο. Ο λόγος μας λοιπόν και αυτό που λέει, η αίσθηση και η γεύση του ανέφικτου, εγώ και ο χώρος μου, όρια κάθε λογής, όπως από δω και από κει, ζωή και θάνατος, αίσθηση, ιδέες, βίωση του τάδε ή του τάδε και αυτό το τάδε, είναι το ίδιο. Εγώ και η πραγματικότητα που μου είναι οικεία και με ανοιχτό μόχθο παλεύω να γεμίσω, σα να είναι δυνατό αυτό αν δεν είναι ήδη πραγματικό και αναμένον, είναι ένα, το ίδιο. Όχι με τον τρόπο που λέμε ίδιο το αντίθετο του διαφορετικού ή το αλλιώτικο, αλλά με την αλήθεια, την αίσθηση την ίδια πως πραγματικότητα δεν είναι η πραγματικότητα. Και άρα πως όλα, οικεία και μη οικεία που γίνονται ή

μπορούν να γίνουν οικεία, και που μια έκφρασή τους είναι ό,τι μπορούμε να πούμε θάνατος, θεός, τίποτα γενετικό, όλος αυτός ο ανοιχτός χώρος πέρα απ' το τέλος και πριν απ' την αρχή, όπως ό,τι είναι μη χαλίκι γύρο απ' το χαλίκι, πως αυτό είναι η πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα μέσα στην πραγματικότητα, το πραγματικό της πραγματικότητας απ' όπου γίνονται οι μορφές και τα όντα, το πριν απ' το είναι και το γίνεσθαι ή το μετά, η ίδια η δυνατότητά τους ως μορφή τους και ουσία τους, ό,τι ο Πλάτωνας λέει ιδέα, αλλά χωρίς την έννοια που την ακεραιώνει μέσα σ' ένα σύστημα διαβλητό, σαν σύστημα που είναι, και παράλληλο σε άλλα συστήματα, όχι ένα σύστημα σκέψης αναπτύξιμο και θαυμαστό ή διαφορετικό ή όμοιο με άλλα τέτια —μόνο ό,τι η άμεση αυτοαντίληψη δίνει, αυτό που είναι η οικειότητα της αυτογνωσίας, της αυτογλώσσας και καθεαυτό, απ' το γεγονός ότι είναι κάτι, ανάγεται στο χώρο του: χώρος και πράγμα.

Έτσι μιλάμε και λέμε και είναι. Έτσι το είναι και το γίνεσθαι. Έτσι εγώ. Έτσι αυτό που λέω εδώ —που γράφω εδώ. Έτσι όλα.

Η ωραία αίσθηση του αντικειμένου. Η ομορφιά του, που βιώνω και αυτοπραγματώνομαι, που είναι και το λέω ζωή. Η αίσθηση της αφής σου μέσα στο παιχνίδι του χρόνου, της στιγμής που χωράει ή ταυτίζεται με το γεγονός, αυτό που συνυπάρχει μαζί της, ενώ η βίωσή μου το ελευθερώνει από τώρα και χρόνο και μετά, και είναι όπως η αίσθηση και η πραγματικότητα του κλαδιού, που νιώθω πως γίνεται —α ωραία γίνεται, απ' το χώρο του —α ωραία ο χώρος είναι κλαδί κι ωραία είμαι εγώ. Ωραίος που είμαι κι ωραία που είσαι.

3. Και λοιπόν; Αυτά όλα καταλαβαίνονται, έτσι που σκεφτόμαστε συνήθως, πολιτισμένοι; Πάντα ήταν έτσι οι άνθρωποι πολιτισμένοι; Και πώς είναι αυτό το έτσι, ποιο είναι; Και όλα τα άλλα που είναι, που είμαστε; Που αγγίζουμε στο κλαδί, που αγγίζω στο μαστό σου, που βλέπεις σε μένα και με κοιτάς όλο ναι, όλο έτσι, όλα ελεύθερα; Έτσι που είσαι όμορφη; Αυτό τι είναι; Αυτά λέω. Και τα ξέρουμε. Και τα καταλαβαίνουμε. Μπορούμε. Έτσι, γι' αυτό τα λέω. Έτσι λέγονται, όπως είναι τα πράγματα. Έτσι είμαι εγώ. Και αν εγώ τα λέω, και όχι άλλος ή άλλη, ή κανένας ποτέ, ε τότε, η αυτοπραγμάτωση είναι αυτό το εγώ που είναι εγώ μου, και εγώ είμαι η πραγματικότητα, αλλά με την πραγματικότητά σου, ομορφιά μου. Η πραγματικότητα της πραγματικότητας μόνη της, αυτή η μοναξιά —που είναι ο εαυτός της, ο εαυτός. Ο γυμνός λόγος της. Η ποίησή της. Που ποιείται τώρα. Η πρώτη γραφή της. Η πρώτη γραφή.

4.
Αντικειμενο θαυμα και νατο
αγαπημενο κι ολοκληρο
και του χειριου μου
καθρεφτιζομαι
λύγα λουλουδι
καθως μιλαω τις ωρες αντιλαμπη
ειμαι ο καθρεφτης μου
αυτου του καθρεφτη.

2004

Αναδημοσίευση από τα *Γραφτά και Αντίγραφα*,
Περί τεχνών, Πάτρα 2004

ΤΑ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ Λ. ΣΚΑΡΤΣΗ
ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ ΤΟ 2018
ΣΕ 20 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
ΣΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΜΕΤΑΞΑ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ